

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

ARTALOM: PAULER ÁKOS: *A modern ember lelke.* • THURY LAJOS: *Hűség?* • KÁLLAY MIKLÓS: *Sigrid Undset.* • NÉMETH LÁSZLÓ: *Emberi színjáték.* • MÉCS LÁSZLÓ, MARCONNAY TIBOR: *Versek.* • **Elvek és művek:** Szabolicska Mihály összes költeményeiből. • *Parasztok.* • *Új világ felé.* • *Új verseskötnyvek.* • **Szemle:** † Vargha Gyula. • Szerdahelyi Kálmán. • *Tudományos élet.* • *Színházi szemle.* • *Színházi levél.* • *Klasszikusok a berlini színházakban.* • *Képzőművészeti szemle.* • *Zenei szemle.* • *A szegedi fogadalmi templom orgonájáról.*

1929. ÉV

MÁJUS 15.

10. SZÁM

VII. ÉVFOLYAM

ÁRA 2 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Havonta kétszer, 1-én és 15-én jelenik meg, számonként 80 oldal terjedelemben.

	Előfizetési ár:	
Negyedévre	10.— pengő	
Tisztviselőknök	7.50	€
Külföldre egész évre	48.—	€

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. • Telefon: Aut. 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése

Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 7. sz. * Telefon: Aut. 857—30.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Pauler Ákos: A modern ember lelke	721	Kállay Miklós: Sigríd Undset ...	751
Mécs László: Levél Isten háta mögül.		Marconnay Tibor: Pihenés. (Vers.) ...	760
(Vers) ...	726	Németh László: Emberi színjáték.	
Thury Lajos: Hűség? ...	728	(Regény) ...	761
Mécs László: Tudom, hogy fognak			
hívni téged! (Vers) ...	750		

ELVEK ÉS MŰVEK:

Juhász Géza: Szabolcska Mihály: Ösz-		Kerecsényi Dezső: Hegedűs Loránt:	
szes költeményeiből... ..	771	Új világ felé	776
Majthényi György: Reymont: Pa-		Majthényi György: Új verseskötönyvek	776
rasztok	772		

SZEMLE:

Kéký Lajos: Vargha Gyula... ..	778	Farkas Zoltán: Képzőművészeti	
Sydney Carton: Szerdahelyi Kálmán	781	szemle	793
Eckhardt Sándor: Tudományos élet	783	Prahács Margit: Zenei szemle	796
Rédey Tivadar: Színházi szemle ...	785	Geyer József: A szegedi fogadalmi	
Galamb Sándor: Színházi levél... ..	789	templom orgonájáról	799
Németh Antal: Klasszikusok a ber-			
lini színházakban	790		

Reber-Maul

csokoládé,
csokoládédesszert,
mártógyurma (tortába)
a hölgyek legkedvesebb cikke!

A NAPKELET t. Előfizetőihez!

Tisztelettel kérjük azokat a t. Előfizetőinket, akik a folyó év II. negyedére az előfizetés megújítása iránt még nem intézkedtek, szíveskedjenek az esedékes előfizetési összeget a Napkelet áprilisi számához mellékelt befizetőlap útján mielőbb beküldeni.

A KIADÓHIVATAL.

A MODERN EMBER LELKE.

KORUNK emberét talán mindennél jobban az jellemzi, hogy szertelenül sokat foglalkozik önmagával. Időszámításunk kezdete óta az európai emberiség érdeklődési köre sajátos módon eltolódott. A harmónikus keresztény világnézet klasszikus korában : a középkorban az embert mindenekelőtt Isten érdekli. Reá vonatkoztatva foglalkozik a természet jelenségeivel s az emberi élet problémáival is. A renaissance felléptét joggal mondja *Jakob Burckhardt* az *ember felfedezésének*: azóta az érdeklődés középpontjába valóban az ember került. A természet is mint az emberi *hatalom* eszköze kezdi el az újkori embert foglalkoztatni : *Verulami Bacon* a természettudományt a technika szempontjából értékeli. És azóta mindtöbbet foglalkozunk az emberi lélek boncolgatásával : az újkori szépirodalom fejlődését is ez határozza meg.

Mi az oka e fokozódó anthropocentrikus érdeklődésnek? *Hegelnek* kétségtelenül igaza van abban, hogy amily mértékben kifejlődik az emberi szellem, oly mértékben ébred mindinkább öntudatra. Mi sem természetesebb tehát, mint hogy a modern ember e fokozódó önelemzése a szellemi élet fejlődésének vonalán fekszik.

Ámde ily módon csak azt magyarázzuk meg, hogy miért foglalkozik az újkori ember mindtöbbet önmagával — de azt a körülményt nem tesszük érthetővé, hogy az önismeret miért válik mindinkább önkínzó tépelődéssé? Mert kétségtelen, hogy a modern ember lelkét ép az jellemzi, hogy *ily* módon foglalkozik önmagával. Nem a bölcs és nyugodt öneszmélést gyakorolja, amint arra példát *Sokrates* adott ; nem is a keresztény ember lelkiismeretvizsgáló önkritikájára törekszik, mint *Szent Ágoston*. Önvizsgálata lázas és nyugtalan, kapkodó és kétségbeesett s ép ez különbözteti meg lélekelemzését régebbi korok önismereti törekvéseitől.

E különbség legmélyebb oka ama *világnézeti bizonytalanság*, mely a középkori élet fokozatos bomlása óta mindjobban hatalmába keríti a kultúrembert. Amióta a görög gondolat és a keresztény hit eme csodálatosan harmónikus világa mindinkább szétfoszlott, azóta életünk minden vonatkozásban nyugtalanító problémák szövedékévé vált. Nincs a vallásnak, filozófiának, erkölcsnek, művészetnek, társadalmi és politikai kapcsolatoknak oly mozzanata, mely ne vált volna kétes és vitatható értékűvé az újkori ember szemében. E mindjobban növekvő világnézeti bizonytalanság, mely groteszk ellentétben áll az ugyanakkor kifejlődő exakt tudományok bizonyosságai igényeivel, az, ami a modern ember nagy bánatának többé-kevésbé öntudatlan gyökere. Mint utolsó remény támad fel elméjében az a gondolat, hogy talán a maga lelki-életének minél teljesebb feltárása vezet valamiféle szilárd pont felfedezésére, ahol megvetve lábát, visszaszerezze azt, amit már egykor bírt, de könnyelműen elveszített : lelkének nyugalmát és életének harmóniáját.

E kétségbeesett keresés nyomán fejlődött ki a modern lélek *három* legjellegzetesebb vonása : az *individualizmus*, a *radikalizmus* és a *szeptizizmus*.

Korunk emberének individualizmusa abban az alapmeggyőződésében gyökerezik, hogy feltétlen és magától értetődő joga van «egyéniiségét kiélni» s így eleve elutasítja azt a gondolatot, hogy egyéniiségének legalább részben való feláldozása árán alávesse magát valamely hagyományos vagy más, kívülről adott életformának. Hiszen a legújabb pedagógiai irányzatot is a gyermek «egyéniiségének» néha egészen a komikumig menő figyelembevételé jellemzi. *Értelmi* téren ez szükségképen arra az álláspontra vezet, hogy az egyén csak azt fogadja el igaznak, amit a maga egyéni meggyőződésének kritikáján átszűrt: az egyén belátása lesz legfőbb bírónak vallási, erkölcsi s társadalmi kérdésekben. *Erkölcsei* téren ez mindennemű «kényszerítő» egyetemes norma elvetésére vezet: az egyén csak azt köteles tenni vagy elmulasztani, ami egyéniiségével megegyezik. Például egészen vitán felül áll a modern ember szemében azon joga, hogy házasságát felbonthatja még gyermekei lelkiépségének rovására is — ha rájön arra, hogy házastársának egyéniisége nem felel meg az ő egyéniiségének — egy harmadik egyéniiség kedvéért, kivél egyéniiségének megfelelőbb együttélést remél.

E ponton az individualizmus szükségképen «radikalizmussá» válik. Mert a radikális ember ép azt követeli, hogy egyéni élete ne legyen más egyének életének, azaz hagyományoknak folytatója, hanem minden egyénnek joga legyen előlről kezdeni életét. Az individualizmus következetesen végiggondolva minden hagyomány és tekintély elvetésére vezet; «felszabadítja» az egyént, minden téren «tabula rasa» elé állítja.

Ámde az egyéniiség e szuverénitása csakhamar aggályos jelenségekre vezet. Az egyéniiségek ugyanis különbözőek s így természetszerűleg különböző s ellentétes véleményekre jutnak. Ha tehát vallási és erkölcsi kérdésekben az egyéniiséget feltétlen bírónak avatjuk, csakhamar kételyeknek kell felmerülniök arra nézve, hogy elérhetünk-e abszolút bizonyosságot ép az élet legalapvetőbb problémáival szemben? Bekövetkezik a világnézet elatomizálódása, mely a világnézeti kérdésekkel összefüggő minden más kérdésre is hovatovább átterjed s oly szellemi anarchiára vezet, mely végül kétségbe ejti a gondolkodó embert. Megszületik ennek nyomán a modern ember harmadik lelkibetegsége: a *szepticismus*, amely vallásban, erkölcsi törvényekben, sőt hovatovább a tudomány megállapításaiban is csak relatív és mulandó véleményeket lát s a legszentebb eszmények kultuszát is csak divatnak tartja, melyet végzettszerűen elsodor majd az emberi szellem módosulása.

Ép e következmény: a lelkiélet teljes szétesésének sejtelve, sőt mind világosabb felismerése az, ami a modern ember lelkében állandó töviseként él. Érti, hogy e folyamat továbbterjedése hovatovább majd tetterejét is megbénítja. Mert elvégre is felvetődik a kérdés: érdemes-e küzdeni és szenvedni a pusztá életért, mely ideálok, azaz mélységes missziótudat nélkül csak mároholnapra való vergődés? A modern ember iránytű nélkül hanykolódik ép akkor, midőn az élet nehézségei és küzdelmei minden téren ijesztően növekednek, midőn ép ezért fokozottan reászorulnának szilárd világnézetre és örök eszményekre. Az érzékfölkötti örök normák és ideálok hitét ép akkor veszítjük el, midőn arra talán minden eddigi élt nemzedéknél jobban reászorulnánk.

Az elfogulatlan szemlélődés e jelenségekkel szemben csak *egy* eredményre vezethet: hogy a modern lélek individualizmusa, radikalizmusa és szepticismusa további ilyenmű fejlődésében csak a kultúremberiség teljes pusztulására vezethet. És pedig azok a nemzetek fognak legelőbb elenyészni, amelyek ebben a folyamatban előljárnak — s viszont csak annak a nemzetnek van jövője, amely e korból minél előbb ki tud majd gyógyulni.

Mert nyilvánvaló, hogy az egyéniség igényeinek megszorítása nélkül nincs élet. Minden emberi közület s annak minden funkciója nemcsak az egyéniség, de az egész élet feláldozásából él: család, nemzet, egyház, állam önfeláldozáson, az egyéni igényekről való lemondáson alapszik. Egy szöveget sem lehet jól elkészíteni, ha *kötelességünk* érdekében nem vagyunk hajlandók egyéniségünk igényeinek korlátlan érvényesítéséről lemondani. Nem az *uralomban*, de a *szolgálatban* rejlik az élet nagysága és fensége s az uralom is csak mint egyénfeletti események szolgálata jogosult. A *keresztény alázatosság* tanítását nagyon is elfelejtettük; a modern ember csaknem értetlenül áll vele szemben s ezért beteljesedik az individualizmus gőgjében tobzódó nemzeteken, hogy «elsőkből utolsók lesznek». Sokat hallunk napjainkban a házasság s a családi élet válságáról s annak okairól könyvtárakat írnak össze. Holott a helyzet igen egyszerű és világos: a házasság és a családi élet mind lehetetlenebbé válik, amióta a terjedő individualizmus métegye a nő lelkét is kikezdte, amióta a fiatal leány előtt a legfőbb érték többé nem az, hogy mint anya harmónikusan beleolvadjon a család életébe, hanem hogy *önálló* legyen. Amíg csak a férfi volt individualista, a válság kevésbé ütöközött ki, mert ellensúlyozta azt a nő sokszor hősiessége alkalmazkodása. Amióta azonban ez utóbbi többé nem érték a nő szemében, sőt abban a maga *egyénisége* jogainak gyáva feladását látja, azóta a házasság mindinkább elviselhetetlen nyüggként nehezedik az élettársakra. Hogy ennek a gyermekek nevelése és erkölcsi épsége látja kárát, ez a valóni készülő házastársakat többé nem aggasztja, mert hiszen magától értetődő szemökben, hogy nekik is «joguk van a boldogságra», amit csak «egyéniségök kiélésével» érhetnek el s hogy egyéni igényeiket természetesen senki kedvéért, tehát gyermekeik kedvéért sem hajlandók feláldozni. És a helyzet mind rosszabb lesz, a válások száma növekedni fog, sőt átterjed majd mind több oly társadalmi rétegre is, amely eddig ment volt attól, amint az individualizmus mérgét mindjobban felszívja a társadalom szervezete. Ez a vég kezdete, a nemzetek s végül az emberiség agóniájának megindulása.

Hasonlóképen a «facies Hippocratica» vonásait mutatja egy nemzet életében a radikalizmus és szkepticizmus is. Az előbbi nem engedi a *mult* nagy értékeit érvényesülni a jelenben, az utóbbi a *jövőt* öli meg, mert hit és bizalom nélkül nincsen cselekvés és fejlődés.

Van-e remény a gyógyulásra? Van-e még a kultúrnépekben annyi életerő, hogy képesek kitermelni lelkökből az individualizmus, radikalizmus és szkepticizmus ellenmértét?

Ennek *két* feltétele van: az egyik a nemzet biológiai egészsége, mely elvégre is nem engedi, hogy kétes értékű jelszavaknak áldozatul essék; a másik pedig a kérdéses három vezéreszme logikai értéke. Más szóval: oly nemzet, melyben még elhasználatlan vitalitás van, hovatovább kiveti magából a gyilkos lelkimérget akkor, ha az egyébként is képtelenségnek bizonyul, melyet a kritikai elme is hovatovább tarthatatlannak kell hogy ítéljen.

Nézetünk szerint mindkét feltétel megvan. A mai európai népek — talán az egy francia nemzetet kivéve, melynél a szaporodás stagnálása mélyen aggasztó jelenség — alapján frissek s minden jel szerint még kiapadhatatlan életerővel bírnak. Hiszen csak ez magyarázhatja meg, hogy a világháború szörnyű katasztrófáját oly bámulatos gyorsan heverték ki s hogy oly régi kultúrnép, mint az olasz, napjainkban mintha teljesen újjászületnék. De megvan a másik feltétel is. Nem nehéz ugyanis felismerni, hogy úgy az individualizmus, mint a szkepticizmus és radikalizmus oly benső logikai ellenmondásokat tar-

talmaznak, mely a gondolkodó elme előtt hovatovább teljesen hitelvesztette teszi őket.

Az *individualizmus* következetesen végiggondolva önmagát rontja le, mert a maga előfeltevéseit kénytelen megtagadni. Ha ugyanis minden ember egyénisége egyaránt érvényesülésre tarthat igényt már egyedül azáltal, *hogy egyéni*, akkor nyilvánvaló, hogy az individuum *minden* vonásának egyformán joga van érvényesülést követelni. Ámde az egyéni vonások között vannak, illetőleg lehetnek antiszociális jellegűek is — kapzsiság, vérszomj s az aljasság számtalan formája — amelyek szabad érvényesülése minden rendezett társadalmi életet lehetetlenné tenné. Ha azonban ez bekövetkeznék, ép az egyének individualitásának *jogosult* megnyilvánulása hiúsulna meg. Mert a «bellum omnium contra omnes» állapota, mely nyomon követné *mindennemű* egyéniség szabad megnyilvánulását, nyilván a legnyersebb erőszakot tenné úrrá, mely azután gondoskodnék arról, hogy a gyöngébbek individualizmusa ne érvényesülhessen. Ime, a *nemes* individualizmus csak az *abszolút* individualizmus letörése útján juthat szóhoz. *Egyénfeletti* szabályok és értékek elismerése nélkül, amelyek szempontjából csak *némely* egyéniségnek, illetőleg csak *némely* egyéni vonásnak van joga érvényesülést követelni, az individualizmus önmagát rontja le, világos bizonyosságául annak, hogy nem egészséges életforma.

Hasonlóképen önmagát cáfolja meg a következetesen végiggondolt radikalizmus. Ennek lényege, hogy életünket hagyomány- és tekintélytiszteltet nélkül egyedül az egyéni belátás és kritika alapján akarjuk rendezni. Ámde minden társadalmi alkotás *több* nemzedék közös munkásságát kívánja, amit már az egyén életének rövidege is elkerülhetlenné tesz. E koopereráció azonban csak úgy lehetséges, ha a gyermeket már úgy neveljük, hogy az idősebb nemzedék gondolkodásához már *akkor* hozzá idomuljon, midőn egyéni kritikára még képtelen. Hiszen már *Aristoteles* találóan megjegyezte, hogy «hinnie kell a tanulóknak» s e bizalomteljes hit nélkül, mellyel a gyermek nevelőjére hallgat, nem lehetne őt — radikálissá sem nevelni. Más szóval: a radikalizmust is *dogmává* kell avatni, hogy a radikalizmus céljait elérhesse. Élő példa erre napjainkban Szovjetország, hol kénytelenek a vezetők a radikalizmust szent és sérthetetlen hagyománnyá tenni, melynek a legszerényebb kritikáját is eltiltják. Ime, a radikalizmus a maga fennmaradása érdekében kénytelen a hagyomány és a tekintély eszközeihez folyamodni s így nyilvánvalóvá teszi programjának önellenmondó s az emberi élet feltételeivel ellenkező természetét.

És végül: már *Sokrates* kimutatta a szofisták szkepticizmusával szemben, hogy az emberi elme képességeiben csak úgy kételkedhetünk, ha ugyanakkor elismerjük, hogy kellő kritikával élve, elménk mégis felismerhet igen értékes igazságokat. Mert azt állítani, hogy semmit sem ismerhetünk meg, már felteszi a legnehezebb ismeretet: a kritikai önismeretet. És annak a burkolt elismerését jelezi, hogy elménk igenis képes arra, hogy életünket és cselekvéseinket irányítsa. Ime, a szkepticizmus épúgy önmagát rontja le, ha következetesen végiggondoljuk, mint akár az individualizmus és a radikalizmus.

A modern ember tehát nyilvánvalólag oly eszmekörnek hódol, mely benső dialektikájánál fogva önmagán túl vezet. *Hegel* ezt úgy fejezné ki, hogy az individualizmus, radikalizmus és szkepticizmus hovatovább szükségképpen az ellenkezőjébe kell hogy átvágjon, amint az emberi öntudat fejlődése elér arra a pontra, hogy belső önellenmondásukat felfedezze.

Ámde itt egy súlyos ellenvetés merülhet fel. Úgy látszik, hogy túlságosan

beletévedtünk a való élettől idegen dialektikai boncolgatásba. Elvégre — úgy látszik — az életet *más* is irányítja mint merő logika. Az emberiség sorsát s az uralkodó eszméket nem logikai finomkodások, hanem azok az irracionális erők irányítják, amelyeket eddig sem a bölcselők fogalmai, taglalásai határoztak meg. Az a körülmény tehát, hogy az individualizmus, radikalizmus és szkepticizmus önmaguknak ellentmondanak, nem bizonyítja, hogy azokat majd a kultúremberiség valóban el is veti.

E kritikában azonban újlag a modern gondolkodás egy sajátos illúziója nyilvánul meg. *Dillhey* óta általánossá vált az a meggyőződés, hogy e világnézet semmiképen sem függ az észbelátástól, hanem merőben az állástfogaló alany érzelmi diszpozíciói által van meghatározva. E tanítás azután egy igen veszedelmes hangulatot terjesztett el a gondolkodók között, melyet a gondolat tehetetlenségére vonatkozó meggyőződésnek mondhatunk. Ennek következményeként sokan lemondanak a világnézeti vitákról s meggyőzési kísérletről s fatalizmussal nézik az idevágó fejleményeket.

Ez az «irracionalizmus» azonban téves, mert a tényekkel ellenkezik. Szám-talan példa van ugyanis arra, hogy valakinek filozófiai, sőt vallási világnézete is megváltozott *értelmi* belátások nyomán. Igen sok bölcséleti álláspontváltoztatás, sőt vallási konverzió is *tanulmányok* eredményeként mutatkozik, világos jelül annak, hogy az egyes ember nincs természetének irracionális tényezői által egy bizonyos változatlan világnézetre predestinálva.

Ugyancsak a tények mondanak ellen annak a feltevésnek is, mintha életerős népnél a modern ember mentalitása veszedelmeinek s jelszavai képtelenségének *felismerése* semmi hatással sem volna további magatartására. Kétségtelen ugyanis, hogy Európa egészséges nemzeteinél mindenütt a gyógyulás jelei mutatkoznak ép annak a végveszedelemnek feltárulása nyomán, melybe az eddigi vezéreszmék követése végzetszerűen sodorja a nemzeteket s végül magát az emberiséget. Szemben a pozitívizmus logikai naivitásából reánk maradt irracionálizmussal, mindinkább fel kell ismernünk, hogy e téren *Arisztoteles* tisztábban látott, midőn azt hirdette, hogy *emberi logikánk*, helyesen irányítva, találkozik a *tények logikájával* s így ami önellentmondó, hovatöbb nem lehet az élet vezetője.

Az a hatalmas szellemi áramlat, melyet Olaszországban fasizmusnak neveznek, ily gyógyulási folyamat kezdete. Mert értsük meg végre : a fasizmus *nem politikai irány*, vagyis legbensőbb lényegében nem több-kevesebb elme-éllel és ügyességgel kigondolt gazdasági s kultúrpolitikai programok tárháza, hanem ennél több : *új életforma*. Mibenlétét legjobban az világítja meg, hogy minden ponton ellentétes magatartást jelent mindazzal szemben, amivel a mai ember lelke valóságos önmérgezést végez. A fasizmus, szemben az individualizmussal, *totalizmust* jelent, vagyis azt a meggyőződést, hogy az egyéniségnek nincsenek feltétlen jogai, hanem egy nagy egész : a nemzet életébe kell beleilleszkednie. Ezért az állam feladatát is másképen látja, mint az individualizmusból fakadó liberalizmus ; az nemcsak arra szorítkozhat, hogy örködjön az egyén «szabad kibontakozása» felett, hanem *irányítania* is kell polgárainak lelkét. Nyilvánvalólag tehát nem követheti az individualizmussal szövethető ama demokratizmus tanítását, mely szerint a *quantitas* és nem a *qualitas* ítélkezzék a nemzet és az állam legfőbb ügyeiben. Antiindividualizmusából folyik az is, hogy szemben a radikalizmussal ép a multból : a nemzet missziótudatából meríti a nemzeti energiákat s hirdeti a jövőbe vetett *hittel* és *bizalmat* minden életgyilkos szkepticizmussal szemben. Mindezt pedig nem programok-

kal, de a *nemzet megnevelésével* éri el, aminek egyetlen lehető eszközét : a *példát* állítja sorompóba. *Mussolini* erős, nyílt és magávalragadó férfiasága mentette meg Olaszországot : a részletes gazdasági és kultúrpolitikai program csak *ez után* alakult ki. Itália *lelki újjászületése* nélkül ezek csak holt betűt képviselnének. A fasizmusnak kétségtelenül vannak aggályos jelenségei is, de lényegileg az emberiség egyik legegészségesebb mozgalma s a modern emberi lélek gyógyulásának egyik legörvendetesebb szimptomája.

Itt is, mint minden téren, csak *belülről kijelöl* haladhat a kórt leküzdő regeneráció. A lelki egészség, az *igazi emberség* pedig — mint ezt már *Aristoteles* felismerte — nem egyéb, mint az erkölcsi törvényeknek megfelelő élet. Az az élet, mely önfeláldozásban, tiszteletben, alázatosságban és hívő bizalomban, nem pedig gőgös individualizmusban, pökhendi radikalizmusban s hideg szkepticizmusban telik el. Korunk lelkiharcai ismét igazolják, hogy az erkölcs törvénye magának az életnek a törvénye.

Napjainkban sokat hallunk arról, hogy a magyarság fennmaradása gazdasági és kulturális fellendülésünktől függ. Ez igaz, de mégsem itt van a mi problémánk lényege. Mert a történelem tanúsága szerint nemzetek és államok soha azon nem mentek tönkre, hogy szegények és műveletlenek voltak, hanem mindig abba pusztultak bele, akármennyire is gazdagok és tanultak voltak, hogy jellemtelenekké váltak. Igazi, erős termékeny élet e földön is csak az *örök élet* törvényeiből fakadhat. Itt is csak az *Üdvözítő* szavai menthetnek meg: «Törekedjetez mindenekelőtt az igazságosságra, az Isten országára — a többi megadatik néktek».

Pauler Ákos.

LEVÉL ISTEN HÁTA MÖGÜL.

*Igy élek én barátim: szegény legény, szegény regény.
— Állhatnék most Rómában is, a San Pietro tetején
és hallgatnám a zürzavart, a világ szíve hogy dobog,
hogy kavarog a keverék: a múzeumok — s templomok,*

*test-lélek, jó-rossz, mult-jelen: minden keresztény és pogány!
Vagy állnék India felett a Himalája homlokán
és nézném, hogy a Szerelem, a Káma-isten mit mivel:
hogy száll a pille párosan, szerelmes nő a férjével,*

*patak patakka párosul, virág virággal vélkezik
a lét a csókban lép tovább és csóktól csókig érkezik,
kezdelben volt a Szerelem az öntudatlan Föld felett,
így szültél vallást, tudományt, világ bölcsője: Napkelet.*

*Egyiptomban a sphynxeken nézném a vakszem mit dadog
s tagadnám költött titkaid, csak egy tilok van: én vagyok!
A földön nincs más tragikum, csak egy: a kínzó Öntudat,
álmodni vágysz s az Öntudat álmodból mindég fölugat.*

*Megkérdezném Moszkvában a vörösre festett vén Napot
való-e a jövendőlés, mit papoltak az új papok?*

*A vörös napfény több kenyért s ezer jófüvet nötelett?
Kevesebb lett a börtön ott, több lett a jóság, szeretet?*

*Nem hal meg ottan senkisé? Nem fáj a kínzó öntudat?
Az Eiffel-torony tetején nézném, hogy Páris hogy mulat,
hogy hazudnak a franciák, hogy hazudnak az angolok,
milyen biztos a háború s a béke mily bitang dolog.*

*Lehelnek itt, lehelnek ott. S elzár szegényes paplakom.
Hét méter hosszú a szobám. Ha kinézek az ablakon,
koporsókészítő lakik az utca túlsó oldalán,
cégér kell a halálnak is: koporsó lóg a házfalán;*

*ezt látom ősztlől májusig, midőn nincs függöny kertemen:
a kertemel sövényező bokroknak ága meztelen.
De májuskor kinő a szép zöld-lila függöny: orgona,
s nem néz velem farkasszemel a koporsó s a babona.*

*Igy élek én barátaim. Szegény legény, szegény öröm.
Házam táján a szemverést valahogy mégis megtöröm.
— De itt a lelkem: följeszűll, mint csillagvizsgáló torony,
csupa-ablak volt, fény-ívó: messzire néztem egykoron.*

*A fantázia távcsövén hányszor láttam Utópiát:
gyöngyöt szedett korának a lyukas zsebű szegény diák.
A történelem távcsövén bejártam elmull korokat,
ittam görög nép örömét, római borsolt borokat.*

*Gyerekszememmel néztem a mindennél édesebb jelent,
hogy folyók, eszmék, jellegek vérkeringése mit jelent.
Imádkoztam, hogy úgy legyen: szebb jövőt lásson a szegény,
minden faluba jusson fecske, minden leánynak vőlegény,*

*a kerteket cukrozó Isten úgy ossza el madarait,
több jusson a szegény kertjébe s dalolják el a gondjait,
minden virágnak jusson harmat, minden gyereknek szeretet.
Igy éltem az üvegtoronyban, mely fény-szemekkel nevetett.*

*Én nem tudom mi van velem, de üvegtornyom megvakult.
Földszinti vacok a szobám. Az életem homályba hullt.
Folyton farkasszemez velem a koporsó s a babona
és nincs tavasz, virágnylás, nincs lila függöny : orgona.*

*Igy élek én barátaim. Ne vessetek reám követ.
Én nem hiszek már a tavaszban, de várok egy mentőövet,
szent tébolyt, amely kiemelne, mint a sok őszi vadludat
és ragyognának újra mind a tájak, tornyok és utak!*

HŰSÉG?

I.

MAGDA sietéstől kipirulva, csillogó szemekkel rontott be a szobájába. Első pillantása a piros bársony terítővel letakart asztalra esett, amelynek közepén a hervadt, sárga levelekkel telt vázának támasztva, ott feküdt a levél. Gyors mozdulattal feltépte a borítékot, azután elolvasatlanul visszatette az asztalra. Levetette a köpenyét és a kalapját, a délelőtti angol ruhát színes, puha, bársony otthonkával cserélte fel. A lábára apró, sarkatlan nemezpapucsot húzott, azután a tükör előtt gondosan megigazította a haját, a szobában egy kis kölnivizet fujt széjjel, a nagy, piros bársony karosszék elé, közvetlen a kályha mellé, kis zsámolyt tett. Aprólékos gonddal készített mindent össze, közben mosolyogva oda-odapillantott a levélre. Amikor mindennel elkészült, az ajtót gondosan bezárta, leült a kályha mellé, lábait felrakta a zsámolyra és nyugodtan olvasni kezdett.

Először gyorsan szaladt végig a levélen, amikor azután a végére ért, rögtön előlről kezdte. Félig hangosan olvasott, élvezettel ejtve ki a szavakat, némelyiket kétszer is elismételte. Mire végigolvasta a levelet, az arca tüzelt, a szeme könnyes volt. Azután hirtelen felugrott, felhúzta a gramofont s egy operaária elcsépelte és mégis gyönyörű szerelmi kettősét együtt harsogta a lejátszott és helyenkint recsegő lemezzel, azután végigvágódott a kopott, öreg diványon, amelynek felső peremén a zergék, törpék és kagylók serege állott és megingott a heves rázkódtatástól. Egy darabig ábrándozva bámult maga elé a világba, azután fejét a karjára hajtva, édesen elaludt.

II.

Este elkésve ért a színházba. A közös öltöző hosszú asztalánál már csaknem teljes maszkban ültek a kolléganői és lelkendezve fogadták.

— Második csengetés! Most jössz? Szép kis ambíció, ilyen szerepnél — szólt a naiva.

— Ugyan, hagyd! A művésznő csak a második jelenetben jön ráér. Ha pedig netalán nem kegyeskednék elkészülni, kezdhethetjük tíz perccel később is — dühösködött a szende, miközben egészségesen szép, nagy száját apró cseresnyeajkakká igyekezett átalakítani egy piros festéktől csöpögő ecsettel. Épen harmadszor fogott hozzá ehhez a művelethez, amely meglehetősen nehéz lehetett, mert közben sokat bosszankodott. Szidta az öltöztetőnőt, aki rosszul kapcsolta be a ruháját, a

darabot, amelyiknek tiszteletére ezt a förtelmes jelmezt kell fölvennie, a hamis hajfonatokat, amelyeket a fodrásznő sehogysem tudott az etonfrizuráján megerősíteni, legfőképen pedig a direktort szidta, aki mindennek az oka, mert rosszul világítja meg az öltözőt és a szegény színésznő csak az előadás után, a jóakaróitól tudja meg, hogy mikor festette ki kancsalra a balszemét és mikor a jobbat.

Magda gyorsan hajigálta le magát a ruháit. A festéssel gyorsan elkészült, pillanatok alatt valóságos frizuraremeket varázsolt a fejére a körülötte heverő hajfonatokból és loknikból. Az egész öltöző megmerevedett, úgy bámulták, mikor elkészült, a fodrásznő és a jelenlévő hölgyek zajosan megtapsolták.

— Na látod — fordult a naiva a kis szendéhez — neki szabad elkésznie. Utoljára jött és először készült el! Magduskám szívem, bekapcsolhatom a ruhádat? — fordult azután kedveskedve a hősnőhöz.

Magda most szólalt meg először, mióta belépett.

— Igen, fiam, köszönöm. Gyerekek, egyébként nem tehetek róla, hogy ez a Sardou csupa olyan darabot írt, amelyekben csak egy nagy női szerep van. Igérem nektek, hogy a legközelebb olyat iratok velem, amelyben mindenkinek jut egy-egy pompás jelenet, csak ne haragudjatok rám és szeressetek.

A hajába és az övébe egy-egy rózsát tűzött, közben a direktorné rohant be az öltözőbe. A színésznők rögtön körülfogták, a kezét csókolgatták és el voltak ragadtatva, hogy milyen jó színben van, milyen szép és fiatal. Az epés szende egy doboz csokoládét csúsztatott titokban a kezébe, amiről a többiek heves lökdösődések közben rögtön értesítették egymást.

— Nézd csak. Már megint udvarol neki!

A direktorné azonban nem sokat törődött velük. Odasietett a nagy tükör előtt álló Magdához és alaposan, gondosan végignézett rajta.

— Remek! — bölintott elégedetten. — Nagyon stílusos, mintha a nagyanyám divatlapjából vágta volna ki!

— Én is azt mondom — fuvolázott a kis szende. — Magda olyan ügyes, csak egy szalagot rak fel magára, egy fodrot tűz fel másként és a legkülönbözőbb századokra kész a korhű öltözék. Tisztára véletlen, hogy a ruha mindig ugyanaz.

Magda ránézett a lányra és nevetve kiáltott:

— Rózsikám, ma nincs kedvem veszekedni! Ha megígéred, hogy elolvasod a szerepet és nem zavarod össze az első felvonást a harmadikkal, még a kontyodat is megtűzöm.

A Rózsának szólított leány dühösen elpirult és az ajkába harapott. A többiek nevettek. Természetesen valamennyien ismerték az esetet, amelyre Magda célzott. Az elmúlt héten a leghíresebb fővárosi drámai művésznő vendégszerepelt a színházban és Rózsai elhatározta, hogy a tehetségével és tudásával elkápráztatja a híres színésznőt, ilyen módon szerez egy nagyszerű pártfogót, aki majd közbenjár, hogy szerződést

kapjon a fővárosban. Nagy ambícióval készült az előadásra, a szerepét gondosan megtanulta, új ruhát csináltatott és nagyon bizakodva, önmagával megelegedve lépett az első felvonásban a színpadra. A híres színész azonban olyan közönyösen, olyan hideg és nyugodt pillantással nézett rá, hogy a kislány megzavarodott, azután, hogy ijedtében elfelejtette a szöveget, fennakadás nélkül elmondta a harmadik felvonásbeli nagy monológját. A híres színész továbbra is közönyösen, nyugodtan állt mellette és olyan hideg, unatkozó pillantással nézett rá, hogy a leány sirva fakadt és kiszaladt a színpadról.

Az egész öltöző visszhangzott a lármától, amikor az ügyelő a harmadik csengetésnél bedugta a fejét és körülnézett. Magdát kihívta, hogy nézze meg a színpadot, rendben van-e minden, nincs-e szüksége valamire. A színész felkapta az uszályát, végigszaladt a színpadon, egy-két széket megigazitott, a fiókokat kihúzogatta, egy pár apró utasítást adott, azután visszaszaladt az öltözőbe. Az ajtónál a direktorné várta.

— Magduskám, vigyázz az előadásra, a főispán is itt van, meg a többi megyei urak. Ha te a színpadon vagy, nem lesz baj, de mégis, nyugtalan vagyok, hiszen összesen csak két rendes próba volt. Különben jó félház van, a bérlők sem jöttek el mind, azt mondják, hogy régi darab, nem érdekes.

— Persze, a modern sületlenségek jobban tetszenek nekik — mormogta a színész, miközben a már megkezdett előadásra figyelt.

— Magduskám — folytatta a direktorné jóindulatúan — az az úr, akit a multkor az irodában az uram bemutatott neked, szeretne veled vacsorázni. A főispán páholyában ül, az előadás után a hátsó kijáratnál vár a kocsija.

Magda lehunyta a szemét; egy kicsit szédült és rettentő ürességet érzett a gyomrában. Hirtelen megkérdezte:

— Maguk is eljönnek?

— Nem, szívem, az uram lefekszik, de te csak menj, mulass jól!

— Majd meglátom — felelte Magda. — Addig is küldessen fel nekem egy szendvicset a büfféből, szédülök az éhségtől, elfelejtettem uzsonnázni.

Bent elhangzott a végszó, Magda kecsesen felkapta a szoknyáját és belebegett a színpadra. Zajos, erőltetett taps fogadta a belépését, a színész titkos bosszankodással nézett végig a félig telt széksorokon. — Együtt van a négyesfogat — gondolta gúnyosan.

Városszerte így hívták a művész négy legkitartóbb lovagját: a négyesfogat. A tiszti asztalnál és a megyei urak asztalánál esténként hangos fogadásokat kötöttek az étteremben az első «befutóra». Ki lesz a művész első barátja? Abban megegyeztek, hogy vagy a földbirtokos, vagy a huszárfőhadnagy lesz a választott. A városi ügyész nem elég csinos, gyomorbeteg, savanyú fickó, nem kell az ilyen nőnek. Igaz, hogy gazdag, de a földbirtokos se kutya. A negyedik, a színész, kedves pajtás,

de nem számít a versenyben, ha nagy szerencséje lesz, később ő lesz a házibarát.

Az előadás minden nagyobb zökkenő nélkül haladt. Magdát elfogta a játék heve, csillogó szemekkel járkált föl-alá a színpadon, aprólékos gondnal igazgatta a ruhája uszályát, lesimította a frizuráját és szende ártatlansággal forgatta a szemeit. Néha idegesen nézett a sugóra, aki leplezetlen rajongással bámult fel reá és hódolatát azzal igyekezett bizonyítani, hogy kizárólag neki sűgött, ami a férfiszínészeket mérhetetlen dühbe hozta.

A nagyorrú, mosdatlan hős dühösen sétált a kulisszák mögött.

— Nem sűg a disznó! Biztosan részeg, vagy Magdának kurizál, hogy előadás után kivághasson belőle egy liter bort.

— Jóhoz fordul — felelte Laci, Magda állandó színészlovagja. — Egy fillérje sincs szegénynek, napok óta csokoládén él.

— Elég ostoba! — szűlt közbe a jellemszínész, miközben a lehetetlenül hosszú, nem az ő rövid lábaira való lakkszárakat igyekezett biztosító tűkkel a nadrágjához hozzáerősíteni, és mert sehogysem ment a dolog, dühösen káromkodott. — Az ördög vigyen el.

A nagyorrú hős lesimította többször kifordított és ennélfogva teljesen bizonytalan színű ingmellét, végigpillantott gyűrött ruháján, piszkos cipőjén és megállapította: nini, a harisnyám is eltűrött. — Ezekután szorongó érzésekkel eltelve, a színpadra lépett.

— Na, ennek se szeretnék a bőrében lenni a felvonás végén — mulatott Laci. — Magdus leszedi róla a szenteltvizet ezért a rendetlenségért.

— A szerelmed sokat enged meg magának — mérgelődött a jellemszínész. — Úgy tesz, mintha ő lenne az atyaisten ebben a színházban. A rendezőre fűtűl, veszekszik, darabot választ és rendez, igazán utálatos! De azért, nem mondom, néha igaza van — tette hozzá engedékenyebben, mikor észrevette, hogy a renitens lakkszár végre mégis hajlandó a combjain maradni. A csákóját széles mozdulattal a fejébe nyomta és hősi elszántsággal a színpadra lépett.

Odabent furcsa dolgok történtek időközben. A sűgó elhatározta, hogy sűrgősen pótolja hosszú hetek mulasztását és nagytakarítást rendez az orrában. Ez a munka annyira elfoglalta, hogy teljesen megfeledkezett a hősről, aki épen nagybeszédét mondta előtte a színpadon és miután hiába vetett segítségkérő, azután felháborodástól szikrázó pillantásokat a sugólyukba, elsápadt és érthetetlen szavakat kezdett hadarni. Magda háttal állt a nézőtérnek és zsebkendőjét a szája elé tartva, lelkesen sűgött neki. A színész buzgón mondta utána a szöveget és titokban elhatározta, hogy hálából Magda iránt, holnap mégis kitisztíttatja az ingmellét.

Quasimodo úr, ahogy a színházban a sűgót csűfolták, végűl magához tért elmerűlségéből és feltekintett a színpadra. Rögton Magda felé fordult és elkezdte mentetetni magát.

— Látod, a marhát? Hiába sűgök neki, nem tudja a szerepét.

Pukkadjon meg, én ugyan egy szót sem adok fel neki. Csak rád vigyázok, te drága.

Magda erélyesen leintett, amire a lelkiismeretes férfiú ismét munkához látott.

Viharos ováció közben gördült le a függöny. A tapsot Laci kezdte a színészpáholyból, de a páholyok és a földszint is lelkesen folytatta. A karzat néma és csendes volt, — egy lélek sem ült fenn. Prózai előadáson a diákok a földszint hátsó soraiban kaptak helyet. Magda hatalmas rózsaszállyal kapott. Kinyújtott karokkal sem érte el a tetejét, két díszítőmunkás hozta a színpadra a virág-csodát és az egész színpad összeszaladt a bámulására.

— Ilyet még nem kapott ebben a városban színésznő — szölt a világosító, aki hosszú évek óta működött a színháznál, mint házmester, szerelő és világosító egy személyben. A fizetését, mint városi alkalmazott, a városházán kapta, tehát mélyen lenézte a bizonytalan gázsijú színházi személyzetet. A színésznő kíváncsian kutatózott a virágok közt levél, vagy névjegy után.

— Semmi — szölt a mellette álló kis szende — csak a neved van erre a kis cédulára írva.

Magda elkapta a keskeny papírszalagot : Balogh Magda művésznőnek, csak ennyi állt rajta finom, apró betűkkel, ugyanolyan írás volt, mint a déli levélen.

Magda kacagott, sirt, a virágokat csókolgatta és hangosan felkiáltott :

— Gyerekek ! Ha tudátok, hogy milyen boldog vagyok !

— Magda ma rózsát vacsorázik, úgy sincs más ennivalója — kezdte epésen Rózsi, de a többiek leintették.

A direktorné is berobogott.

— Magduskám, micsoda gyönyörű virág ! Egy hónapi házbér ki-futná az árából ! — lelkesedett. — Igaz, hogy gyönyörű, de azt hiszem, hat pár selyemharisnya jobb lett volna.

Magda igazat adott mindenkinek és rohant vissza a színpadra.

A harmadik felvonásban a szöveg szerint vacsoráztak a színészek. Fogolyról, halakról, gyümölcsökről vitáztak a pincért játszó kóristával és Magda még a játék közben is érezte, hogy aznap jóformán semmit sem evett. Ujjongva fogadta a vajaskenyeret, amelyet fogoly helyett, és a két gyanúszínű felvágott-szeletet, amit szarvasgomba címén szerviroztak. Fagylalt helyett egy nagy szelet, átlátszó vazelint hoztak, a szőlő viszont kaucsukból volt, tehát nem lehetett megenni. A színésznő mégis elhatározta, hogy ezekután már nem vacsorázik.

— A pezsgő kitűnő — koccintott jókedvűen a partnerével és fené-kig üritette a szódával higitott, egy deci kocsisbort. A következő percben a szerep szerint Magdának le kellett volna öntenie az itallal a partnerét, ehelyett azonban legnagyobb meglepetésére az történt, hogy a színész öntötte végig az ő féltve őrzött, uszályos fehér selyemruháját

az egyetlen pohár piros borral. A közönség kacagott, a színész nő pedig rezignáltan gondolta, hogy az esti felléptidija talán elég lesz a tisztító számlára.

— Ezért dolgoztam egész este — mormogta keserűen, de rögtön a legvidámabban folytatta a komédiázást.

Az előadás után Laci bekopogott az öltözőbe.

— Magduskám, várjak rád?

A harmadik felvonásban Magda volt az egyetlen női szereplő, a lányok tehát már nem voltak az öltözőben. Magda kényelmesen, lassan vetkőzött, miközben Laci az ajtón át a közönség hangulatáról számolt be.

— Hallatlan kedves voltál, Magda. Szenzációs játékaid voltak, a próbán sohasem csináltad, nem is tudom, hogy jutott eszedbe. Nagyon tetszettél, de ezek azért nem értik, mennyi benned a finomság. Különben Dárday Géza kocsija a hátsó kiskapunál vár rád. Velük mész?

Magda ebben a pillanatban lépett ki az öltözőből. Köpenyét állig összecsuksa és puha kendőt csavart a nyakára, a kis fekete kalap alatt sápadt, fáradt volt az arca.

— Nem mész velük vacsorázni — állapította meg Laci. — Nem öltöztél fel. Egyszóval maszk nélkül haza.

A színész nő gyors léptekkel átment az elsötétített nézőtéren és épen, mikor a házmester be akarta zárni a főkaput, a két tűzoltó között kiszaladt az utcára.

— Istenem! Csak ezen a holnapi napon túllenénk már! Pesti vendégszereplés, jelmezes darab nagy személyzettel, próba alig volt! Majd halljuk megint, hogy vidéki ripacsok, rossz előadás. Lacikám, gyere el hozzám, kapsz egy csésze teát és átvesszük a szerepet.

A szoba hideg volt, de a villanyfőzőn hamar elkészült a tea. Magda egy fejdísz gyöngyözéséhez fogott, közben darálta a szöveget, amit a színész előolvasott neki.

— Szabadalmaztathatnád ezt az időbeosztást — dörmögte Laci dühösen. — Jobb lenne, ha lefeküdnél aludni, ha már ilyen buta vagy és nem mentél mulatni. Minek ez a sok munka, az előadás azért nem lesz jobb!

— Jó, jó. Azért te is belefekszel egy ilyen szerepbe — felelte az asszony. — Mire az ötödik felvonást megtanulom, addigra a fejdísz is elkészül.

Félhárom volt, mikor abbahagyta a munkát. A színész kevéssel azelőtt ment el.

— Most iszom három pohár szilvóriumot a kaffában — dörmögte mérgesen. — A te szíveslátásodtól megfagyhat az ember. Jóéjtszakát!

Magda gyorsan lefeküdt. Az ágyban még egy darabig folytatni akarta a varrást, de a keze dermedt volt a hidegtől és a szeme káprázott a fáradtságtól. A fejdísz kihullott a kezéből, hátradőlt az ágyban és gondolattalanul bámult maga elé. A fehér falra festett, színes virágokat

nézte, azután megakadt a tekintete az egyik virágon. Sokáig mereven nézett rá, közben a virág mintha megváltozott, átalakult volna. Egy-egy vonás elmosódott, mások élesen kirajzolódtak, egymásba kapcsolódtak, összeálltak egy-egy ismerősnek tetsző vonallá. Magda végül egy markáns, komoly kifejezésű férfifej körvonalait látta maga előtt. Csöndesen elmosolyodott : hiszen ez ő ! A férfifej lassan közelebb jött hozzá, most már nagyobbak látszott, azután egészen ott volt az asszony előtt és betöltötte az egész szobát. Magda kinyújtotta feléje a kezét, de hogy nem érte el, visszahanyatlott, belefúrta fejét a párnába és semmit sem látott többé. Fáradtan, de boldogan mosolyogva elaludt.

III.

A színháznál napokig tárgyalták a híres művész nem sikerült vendégszereplését. Az univerzális színész operettben, drámában és népszínműben lépett fel. Próbára nem igen járt, de ha mégis megjelent, a szöveg helyett csak trágár vicceket mesélt. Az első előadás zsúfolt háza a másodikra felére apadt, a harmadikon pedig már csak szórványosan volt közönség. A művész röviden vidéki barmoknak nevezte a távollmaradottakat, akik nem képesek felemelkedni az ő művészetének magaslataira. Ezekután a távollévők helyett a jelenlévőket büntette meg azzal, hogy gyorsvonati sebességgel rohant végig a darabon, szeszélyesen kihagyott egész jeleneteket, egy csöppet sem törődve azzal, hogy a partnerei, akiknek legjobb jelenései kimaradtak, dühösen háborognak. A diákok, akik a klasszikus népszínművel a kezükben ültek a nézőtérn, másnap küldöttségileg tiltakoztak a direktornál a darab művészietlen megcsonkítása ellen. Szóval volt beszédtema bőven. Közben készültek a nagy slágeroperett előadására, a színlapon pedig szenzációsnak ígért, de érdektelen felújítások szerepeltek.

Magdának nem volt dolga, ezért rossz kedvűen, elkeseredetten ödöngött a városban. Mindennél jobban félt az ilyen napoktól és hetektől, amelyek kitölthetetlenül üresek és unalmasak voltak a kis városban. Ezekben a napokban gondolkoznia kellett, mert semmi más nem foglalta el az agyát és az mindig veszedelmes volt. A szép idők azok voltak, amikor hetenként két-három új darabra kellett készülnie, amikor már korán reggel próbált, azután szabónőhöz, kalaposhoz, fodrászhoz szaladgált és késő éjtszakáig tanulta otthon az új szerepeket. Ilyenkor még azt is alig vette észre, hogy nem ebédelt és nem vacsorázott, nem törődött semmivel. Ilyenkor tele volt azzal az öntudattal, hogy nélkülözhetetlen, tehetséges színésznő, akinek rengeteg dolga van és akit mindennap megbámulnak a színpadon. A tétlen napokon azonban előkerült sok minden, ami egyébként csak messze volt, valahol a háttérben.

— A szabónőnek fizetni kell valamit, különben megint sürgetni fog. Fát kell hozatni, igazán nagyon hideg van. Új cipő kell, nem szaladgálhatok ezekben a kivágott papucsokban. Nagyon rossz volt a mult-

kor a Fedorában a második felvonás nagy jelenése, juj! milyen hamis volt az első felvonás végén a sikoltás. Tanulni kéne; eh, minék, ezeknek így is jó. Soha, soha semmi sem lesz belőlem itt, ezek között az emberek között.

Ezek a napok szinte teljesen a levél várásával teltek el. Reggel elment hazulról, hogy ne lesse minden pillanatban a postást és ne szaladgáljon ki folyton a kapuba, hogy mire délben hazamegy, már ott találja az asztalán a levelet a jól ismert kézvonásokkal, amelyek minden nap eljöttek és amelyek hosszú oldalakon át sorakozva egymás után, szerelmes szavak forró áradatával öntötték el vágyakozva dobogó szívét.

Délután maga elé tette a levelet az asztalra és megírta a választ, mindig újra elragadtatva és meghatódva a gyöngédségtől, amelyet a levélből kiértelt és amelyet teljes odaadással akart viszonzni.

Hupka néni, a százesztendőös öreg házvezetőnő, korán reggel expresszlevelet adott át Magdának. A színésznő ránézett, azután, hogy nem a várvavárt vonásokat látta rajta, szórakozottan intett. Hupka néni azonban közelebb lépett hozzá és azt mondta:

— Mágám hoztám kisásszonkának, mert hogy á háziásszonká áztát üzenyi, há tán pénz van a levélba, tesszen neki anyyá, mert hogy mán régen köllött vón a kisásszonkának a házibért fizetnyi.

Magda elégedetlenül bólintott. — Jó, majd elintézem. Elképzelte a háziasszonykát, aki bármikor betörhet hozzá a házbérért. Biztos, hogy már az első szónál leroskad, a nagy kövér testével tele lesz az egész karosszék, a második szónál sírvafakad és elpanaszolja az egész betegségeét. Sűrű a vérem, művésznőcském, azaz az az én bajom, mióta szegény jó uramat sírba tettem, apránkint öl meg ez a sok izgalom. — Jaj, csak ezt ne! Inkább nyomban ír haza pénzért, a mamának biztosan lesz egy pár eldugott tíz és húsz pengőse.

Amikor ezt elgondolta, akkor vette észre hirtelen, hogy az expresszlevélen az anyja kézírását látja. Idegesen, nyugtalanul törte fel a borítékot. Hat apróbetűs, sűrűn teleírott, oldalból állt a levél, tele panasszal és keserűséggel. Mindig több lesz a baj, kevesebb a jövedelem. Nemsokára elseje lesz és jön a házbér. Gyermekekem, ha lehet, gondolj ránk, küldj valamit. Ha majd inkább lesz nekünk is, visszaküldjük.

Magda rábámult a levélre, gondterhesen ráncokba szedte a homlokát. Azután hirtelen megindult, nem, nem szabad elcsüggedni.

— Eh, majd csak lesz valahogy. Ha nem esik, akkor puffan. Mindenesetre megpróbáljuk. Annyi biztos, hogy otthon nagy baj lehet, ha tőlem kérnek.

Kiugrott az ágyból és villámgyorsan öltözni kezdett. A mosdóban vékony jégréteg fődte a kevés vizet és az asszony elkeseredetten gondolt a városi fürdőre, amelynek kapuján már hetek óta ott függött a tábla: Kazánjavítás miatt zárva. Az ám, kazánjavítás! A városban százötven emberre se jut egy fürdőszoba és az utolsó héten, mikor a fürdő nyitva

volt, mégis összesen három vendég akadt a színészeken kívül. Azt kellene kiírni: a piszkos emberek miatt zárva.

Köpenyt, sapkát kapott magára és már kinn is volt az utcán. Meglehetősen bizott a dologban. — Igazán nem kell sok, csak száz pengőt fogok kérni. Ötvenet haza küldök, negyvennel betömöm a háziasszony száját, tíz pengő elég lesz nekem négy-öt napra, addig majd csak történik valami.

A direktor dühös volt, az asztalt csapkodta és kiabált.

— Ugyan kérem, ezt már épen eleget hallottam! Az egész jövő havi gázsiját már előre fölvette, soha sincs semmije, mégis olyan gögös, olyan magasan hordja az orrát, mint egy száműzött hercegnő. Kedvesem, így nem fog ezen a pályán boldogulni. Én is voltam kezdő valamikor, tudom, hogyan lehet megélni.

Ezekután hosszú és tanulságos előadás következett arról, hogy milyenek voltak a színészek egykor és milyenek most és hogy jó beosztás mellett kevés pénzből is meg lehet élni, öltözködni is lehet, nem kell adósságokat csinálni és még félre is tehet az ember valamit.

Magda megpróbált bízni abban, hogy végül a direktor mégis csak meggondolja magát és alázatos érdeklődéssel hallgatta a szónoklatot. A direktor azonban előadását az általános gazdasági viszonyokról, az állásával járó felelősségről és a közönség részvétlenségéről szóló fejtegetésekkel fejezte be. Annyira meg volt elégedve a saját ékesszólásával, hogy egészen meghatódott. Melegen kezét fogott Magdával, azután öntudatosan művészi mozdulattal megrázta fehér sörényét és lesietett a színpadra. Magda is indulni készült, de a direktorné kijött hozzá a másik szobából és visszatartotta.

— Maradj, Magduskám. Pénz kellene, úgy-e? Hidd el, az én drága pofám segítene, ha tudna, hiszen mind a ketten nagyon szeretünk. De látod, az új díszletek, a kórus ruhái, mind sok pénzbe kerül, nincs most neki sem.

A színésznő apatikusan nyugodt maradt, mire a direktorné nagyon megsajnálta. Odament a szekrényhez és egy csomó lepedő mögül kivett egy nagy dobozt, amelyből rengeteg különböző kisebb doboz került elő. A dobozokban pénz volt és minden doboz tetején volt valami felírás. Pofámnak nyakkendőre. Bundarészlet. Gyerekeknek karácsonyi ajándék és más egyebek.

Az igazgatóné kiborította a pénzt az asztalra, az egészet összeszámolta, a pénzt odaadta Magdának.

— Magduskám, az egész nem sok — mondta mentegetőzve — csak ötvenöt pengő, de ha idejében visszakapom, szívesen odaadom neked.

Magda örömeiben az asszony nyakába ugrott, összecsókolta, azután a zsebébe gyúrta a pénzt és boldogan elrohant. Csak az ajtóban állt meg egy pillanatra és visszakiáltott:

— Köszönöm drága, sohasem felejtem el! — Azután elrohant, egyenesen a postára ment. Ötven pengőt nyomban elküldött haza, nehogy hamarosan elfogyjon másra.

Délben Magda rendes ebédet evett az étteremben. Mikor belépett, mindenütt nagy mozgás támadt. Az urak felálltak és tüntetően hangosan üdvözölték. A színész nő leült egy kis asztalhoz, ahonnan az egész termet áttekinthette. A főúr maga jött az asztalához és vagdalt libamellet ajánlott, Jancsi, a kis pikkológyerek azonban megjelent a főúr háta mögött és kézzel-lábbal nemet intett. Magda mosolygott és borjúszeletet rendelt. Gyorsan és jóízűen evett. A szemét lesütötte a tányérjára, de azért hol erre, hol arra villant egy-egy érdeklődő, jókedvű pillantása. Kiszemelt magának egy-egy megyei urat, vagy katonatisztet, egy-egy vakmerő kihívó, forró pillantást vetett rájuk, azután, mikor az illető meghatva fészkelődni kezdett a helyén, mélységes közönnnyel nézett el fölötte. Ez a játék határozottan mulattatta. A játék kellemetlen következménye az volt, hogy mire a feketekávéhoz ért, már népes volt az asztala. Rózsai, a kis szende is megjelent és tanácsot kért Magdától, hogy milyen ruhát csináltasson az új szerepéhez. Magda egy pillanattig habozott a válaszon, azután leültette Rózsit a gyomorsavas ügyész mellé. A leány erre rögtön megfélekedett a fontos ruhaproblémáról és hevesen kacérkodni kezdett a férjével.

A társaság jókedvű volt és hangos, de Magda egyre idegesebb lett. Mind fenyegetőbbben közeledezett a fizetés pillanata. Háromszor is elhatározta, hogy egészen könnyedén, mosolyogva fog odaszólni a főpincérnek: Irja fel a többihez. Végül azonban mégis meglehetősen erőltetetten, majdnem kínosan sikerült a dolog. A kövér főpincér szótlanul meghajolt és távozott, Magda egy kicsit zavartan nézett utána, azután még zavartabban érzett az asztalánál ülőkre. — Ezeknek is épen most kellett idejönni az asztalomhoz!

A következő pillanatban Dárday Géza hangját hallotta.

— Leesett az asztalkendője — mondta a férfi és Magda ölébe tette a kendőt. — Parancsoljon.

— Köszönöm — bólintott a színész nő szórakozottan és átvette a kendőt. Az ujjai alatt megzörrent valami. Magda odatekintett és elpirult. Az asztalkendő alatt két darab száz pengős bankjegy feküdt az ölében.

Nemsokára felszedelőzködött a társaság. Jancsi, a pikkolófiú már ott állt Magda mellett és felsegítette a kabátját, közben annyi rajongással nézett a színész nőre, hogy Rózsai is észrevette és nevetve tett rá megjegyzést. No nézd csak, Magda legifjabb hódolója!

Kint az utcán, a kapu alatt zajosan búcsúztak. Rózsai az ügyésszel sétálni indult, Magdának Géza felajánlotta a kocsiját. A színész nő ránézett a férfire, azután beszállt, az egyik kezében ott szorongatta az összegyűrt bankjegyeket. Amint elindultak, a pénzt odanyújtotta Gézának.

— Itt van, tegye el a pénzét. Maga nagyon kedves, de én nem fogadok el semmit, senkitől. Én ezért semmit sem tudok és semmit sem akarok adni magának.

A férfi szórakozottan a zsebébe gyűrte a pénzt és rosszkedvűen felelt:

— Ne értsen félre, kérem. Igazán nem akartam megbántani. Gyakran vagyunk együtt, egy társaságban, azt hittem, kötelességem gondoskodni arról, hogy egy kedves pajtásomnak jelentéktelen apróságok miatt ne legyenek kellemetlenségei. Ha maga ezt nem látja be, nekem úgylis jó.

— Maga igazán kedves — mondta melegen az asszony és kezet nyújtott a férfinak.

— Még valamit mondanék, Magdus. Tudom, hogy maga szerelmes valakibe, aki messze van innen. Én nem vagyok és nem is leszek szerelmes magába, mert az én szívem sem szabad. Én is szeretek valakit, reménytelenül, de felejthetetlenül szeretek. Épen ezért, bennem megbízhat. Kérem, tekintsen jó barátjának, rendelkezék velem. A távoli szerelmesnél néha többet ér a közelben egy jó barát.

Magda még egyszer kezet nyújtott a férfinak, kedvesen ránevetett és kiszállt a kocsiból.

IV.

Magda délután az összes maradék pénzen teát, cukrot, szalonnát és kenyeret vásárolt, hazament, az ennivalót meg a teafőzöt odarakta az éjjeli szekrényre, azután levetkőzött. Felvett egy vastag flanell pizsamát, beleburkolózott a fürdőköpenyébe, arra pedig felvett egy prémes pongyolát. A fejére hósapkát húzott, a kezére pedig fehér pamutkesztyűt. A takarójára rárakta az asztalterítőt és a télikabátját. Kritikus pillantással még egyszer megvizsgálta az előkészületeket, azután meglegedetten bólintott. Rendben van. Megfagyni nem fog, jó beosztás mellett ennivalója is lesz vagy három napra. Addig majd csak történik valami. Gyorsan bebujt az ágyba, kezébe vett egy könyvet és hamarosan mélyen elmerült a regény olvasásába.

A három nap nem volt épen mulatságos. A második napon a kenyér már olyan száraz volt, hogy alig lehetett megrágni. Olvasnivalója sem volt már Magdának és kezdett nagyon elkeseredni. A legrosszabb az volt, hogy minden várakozás ellenére sem történt semmi, a helyzet még a harmadik napon is változatlan volt. Csak Rózi és Laci látogatták meg néha, magukkal hozva a színházi pletykákat. Dühös elégedetlenséggel figyelték Magda visszavonultságát. Rózi különösen elítélte a dolgot.

— Na, szeretném én azt a férfit látni, akiért így tudnék nélkülözni és nyomorogni! Jó, jó hiszen értem, szerelmes vagy, hú vagy hozzá, de ha az embernek egészen tisztességesen, jó szándékkal pénzt kínálnak, azt el kell fogadni. Csak az legyen úr, akinek módja van hozzá. Azt hiszed, ér valamit ez a nagy büszkeség? Hidd el, csinálhatsz akármit, azért az egész város csak ravasz démonnak tart. Te meg itt fekszel az ágyban, hogy meg ne fagyj. Még bundád sincs, te híres te, én meg most veszem a harmadikat, pedig rám sem mondhat senki semmi rosszat.

Magda már valami gorma válasza készült, mikor Laci csillapítóan közbeszólt:

— Azt is megértem, hogy Magda nem akar senkitől szívességet elfogadni, de, az Isten szerelméért, miért nem írsz neki, a szerelmednek? Miért nem kérsz pénzt tőle? Ha annyira szeret, hát gondoskodjék rólad. Hiszen van neki elég, igazán megteheti.

Az asszony kétségbeesetten a párnára hajtotta a fejét, azután tehetetlenül kezdte magyarázni a dolgot.

— Eh, ti ezt nem értitek. Nem ismeritek ezt az embert. Ő nem a mi köreinkből való. Sohasem tudná ezeket a dolgokat a ti szemetekkel látni. Szeret, telerakja a szobámat virággal és hosszú leveleket ír, telve szerelmes szavakkal. Bennem lát, bennem képzel el minden szépet és jót, amit csak asszonyról valaha elgondolt. Valami félig elvont ideál vagyok az ő szemében. És én is szeretem. Szeretem nagyon és nem akarom őt elveszíteni. Hogy menjek hozzá a gondjaimmal, hogyan mondjam meg neki? Kérem, én csak egy szegény színésznő vagyok, aki nek a barátságát meg kell fizetni?

— Nagyon költői — gúnyolódott a kis szende és dühösen elbiggyesztette az ajkát. — Hát jól van, szeresd, legyen ő az ideálad, de válassz magadnak itt egy rendes barátot. Megmarad a szerelem is és éhezni sem fogsz.

Magda mérgesen rákiáltott :

— Eredj a pokolba a bölcségeddel !

Amint azután a leány sértődött arcot vágott, Magda elnevette magát és csillapítóan Rózsi karjára tette a kezét.

— Na, jó, jó. Azért csak maradj nyugodtan, hiszen tulajdonképen én is gondoltam már valami ilyesmire. De hiába, nem megy, Nem tudok csinálni. Ha csak a kezemhez hozzáér valaki, már fáj. A puszta gondolat-tól is úgy el fog az undor, hogy szinte rosszul leszek. És én nem akarom, hogy ő szenvedjen miattam. Én mindent megtennék, hogy boldognak lássam. Ne kívánjatok tőlem olyat, ami lehetetlen.

— Milyen jó színésznő vagy, Magda ! — tapsolt a kis szende gúnyosan és Laci is elégedetlenül dörmögött valamit. Az asszony végignézett rajtuk, azután vállatvont és elfordult.

Negyednap reggel már mégis nagyon barátságatlan volt a helyzet. A kenyeret már egyáltalán nem lehetett megrágni, víz sem volt a szobában és Hupka néni nem jelentkezett, hogy frisset hozzon. Magda előszedett a szekrényből egy doboz csokoládét és megrágott belőle egy pár szemet, de azután megint kiköpte. A csokoládétól úgy felkavarodott a gyomra, hogy majdnem rosszul lett. Lehunyt szemekkel, ide-oda forgolódva feküdt az ágyban egészen a déli órákig, akkorára már veszedelmesen szédült, a feje fájt, a gyomrában szinte nyomasztó ürességet érzett.

Három óra tájban kopogtak és az ajtón belépett a kis pikkoló fiú. Kezében asztalkendővel letakart kosarat hozott, amelyet letett az ajtó mellett a földre, azután zavartan hajlongva üdvözölte a színésznőt.

— Kezét csókolom, nagyságos művésznő. Bocsánat, hogy zavarni

bátorkodom, de a Rózsika művésznőtől tudjuk, hogy betegnek tetszik lenni. Gondoltam, itt nincs, aki főzzön, hát hoztam ebédet, ha nem tetszik haragudni érte.

— No, nézd csak — csodálkozott a színésznő és elnevette magát. — Nem haragszom, no, csak gyerünk az ebéddel!

Felült az ágyban, a takaróra terítette az asztalkendőt és türelmetlenül sürgette a gyereket. A kosárból csodálatosan jó dolgok kerültek elő. Egy tányér rákleves, azután sült csirke, francia salátával, málnakrém, befőtt gyümölcs, még egy kis üveg tokaji bor is akadt. Magda megdöbbenő kitartással evett és ivott, amikor azután a gyerek a végén egy doboz egyiptomi cigarettát is odatett a feketekávés-csésze mellé, elismerően bólintott.

— Jól van, Jancsi fiam. Derék gyerek vagy. Mindenre gondoltál, amit szeretek. A főúr írja az egészszet a számlámhoz, ha bemegyek, majd kifizetem.

A fiú lassan szedegette össze az edényt és az evőeszközöket, azután, hogy mindent berakott a kosárba, háromszor is nekiindult az ajtónak, de azután mégis visszafordult.

— Nagyságos művésznő, ne tessék most, kérem, a főúrnak fizetni, nem ő küldte az ebédet. A konyhán az én számlámra írták, majd csak velem tessék elintézni. Boldog vagyok, hogy kiszolgálhattam, kezeit csókolom.

Először nekiment az ajtófélfának, azután végre megtalálta a kilincset, kinyitotta az ajtót és elrohant. A színésznő elképedten bámult utána. No, a tréfa most már igazán kezd túlságba menni! Valamit csinálni kell.

Este felé Laci jelentkezett. Magda elküldte egy vödör vízért, azután kiküldte a fiút az előszobába, felkelt és megmosdott. A feladat nem volt épen könnyű, a fűtetlen szobában dideregve locsolta magára a jéghideg vizet. Végre elkészült, belebujt egy pongyolába, behívta Lacit és elszántan nekiesett.

— Fiam, pénzt kell keríteni, akárhonnán és akármilyen áron, de pénzt kell szereznünk. Így már nem mehet tovább.

Laci vállatvont. Pénzt, minden áron. Jó, jó, de honnan?

A színésznő dühösen feltépte a szekrényt. Először egy nagy bőrdobozt szedett ki belőle és lázasan kutatott benne. Az asztalra dobált egy csomó színpadi ékszerszert, nagyköves fülbevalót, nyakéket, diadémet, azután mérgesen összegyűrt egy csomó zálogcédulát.

— No, itt semmi sincs.

A másik szekrényhez szaladt és egy csomó kisebb-nagyobb dobozt dobált ki belőle a földre. Mindent kifordított a dobozokból. Művirágok, prémek, csipkék, cipők, fejdíszek keveredtek össze a földön nagy halomban. Magda térdenállva válogatott a holmik között, egy-egy darabot előrángatott és odalökte Lacinak.

— Ezt a gyöngyös fejdíszet vidd el a szőke Jucinak, a kóristalány-

nak. Már régen kéri tőlem, azt hiszem, most van pénze, öt pengőért megkaphatja. Ezt az aranycipőt úgysem szeretem, Marcsának épen jó lesz, az szegény lány, három pengőért odaadhatod neki. Itt van ez a kis hermelingallér is, Rózsi imádja, add el neki. Kérj tőle minél többet, neki van elég pénze. Én úgysem tudom, mit ér. A pénzből rögtön vegyél fát, küldess szemet is. Vigyázz, ne költs sokat!

Laci összerakta a holmit egy csomagba, közben elégedetlenül dörögött. A cipőt ötven pengőért vetted, az utolsó részletet még ki sem fizetted. A fejdísz gyöngyözésével egy hétig rontottad a szemedet. A hermelinért a negyed árát sem fogod megkapni. Azután meg mit érsz ezzel a prédálással? Holnapután már megint éhezni fogsz. Ostoba liba vagy és én még ostobább vagyok, hogy segítek neked.

Végre elkészült, felvette a kabátját, kezébe vette a csomagot, a kezét kinyújtva tartotta maga előtt, undorodó arccal vigyázva, hogy hozzá ne érjen. Azután elindult, de az ajtónál megállt és dühösen földhözvágta a csomagot.

— Az ördög vigyen el engem, ha segítek neked ebben az örülségben! Nem megyek sehová, nem adok el semmit! Azonnal leülsz és levelet írsz a szerelmednek. Most rögtön leülsz és írsz, ha nem teszed meg, becsületszavamra én irok neki, de azt nem fogod megköszönni! Hallgass! Nem vagyok kíváncsi az ostobaságaidra! Micsoda ember az, aki se lát, se hall, csak éhezni hagyja az asszonyt, akit állítólag szeret? Kötelessége, hogy segítsen rajtad. Minden férfinak kötelessége, hogy gondoskodik az asszonyáról. Holnapután már itt lehet a pénz, addig majd csak lesz valahogy. Estére szerzek neked öt pengőt, esetleg tizet is. Ül le és írj, addig el sem megyek innen, míg meg nem irtad a levelet. Nem várom meg, míg egy szép napon az éhségtől összeesel.

Megállt és körülnézett, elégedetten, mint a színpadon a nagy jelenése után, azzal levetette a kabátját és dühösen végigfeküdt a diványon.

Magda határozatlanul nézett rá, nyugtalanzkodva járkált a szobában fel és alá. Végre leült, arcát a tenyerébe hajtotta és felsóhajtott. — Ó, Istenem. — Azután hirtelen felugrott, levélpapírt és borítékot szedett elő a szekrényből, maga elé tette a tintásüveget, kezébe vette a tollat és elszántan írni kezdett.

Gyorsan, meggondolás nélkül írta tele a lapokat. Néhány rövid mondatban vázolta a gondjait, a tarthatatlan helyzetét, azután egy csomó panaszos, fájdalmas szerelmi vallomás következett. Minduntalan gondolt arra, hogy most már rá kell térnie a kérésre, de mindig újra érezte, hogy ezt nem tudja leírni. Inkább kitérő megoldást választott. Azt írta, hogy a dolog így nem mehet tovább, megkérte a férfit, hogy adja vissza a szabadságát, ne törődjön vele többé, hadd élhessen ő is úgy, mint a többiek. A végén újból arról beszélt, hogy nagyon szereti, ne haragudjon rá, mert igazán csak a végső szükségben, nagyon nehezen szánta rá magát erre a lépésre. Mikor a tollat letette, az arca lázban égett, remegve dőlt hátra a karosszékben és halkán azt mondta: gyávaság.

A színész felriadt, nyomban felállt és az asztalhoz lépett. A levelet beletette a borítékba, zsebrevágta és dörögve bujt bele a kabátjába.

— Elviszem magammal, nem bízom benned. Majd én feladom. Amilyen bolond vagy, még összetéped.

Az asszony ránézett, de mintha nem is látná, rögtön tovább siklott a tekintete. Még egyszer bágyadtan körülnézett a szobában, azután leborult az asztalra és egész testét megrázta a felcsukló zokogás. A színész odalépett hozzá, megsimogatta a fejét és csendesítően szólt hozzá :

— Ugyan, ne légy már gyerek. Nem lesz semmi baj. Legfeljebb azt feleli, hogy nem ad, vagy hogy nincs pénze. Azután hogy az asszony nem felelt, vállat vont és gyorsan távozott.

A következő napon az asszony meglepően nyugodt volt. Reggel pontosan ment próbára, délután szorgalmasan tanulta a szerepét, tervekkel készítette az új jelmezes darabhoz. Idegességnek nyoma se látszott rajta, munkaközben jókedvűen dudolgatott. A második napon próba után nem ment mindjárt ebédelni, hanem hazaszaladt, hogy az asztalon a levelet keresse. A piros bársony terítőn csak a virágváza állott, benne fonyadt virágok, levél nem feküdt a megszokott helyen.

— Természetesen még nem lehet itt a válasz — állapította meg magában — biztosan a délutáni posta hozza.

Ebéd után leült tanulni, de ezúttal sehogysen ízlett a munka. Minduntalan rajtakapta magát, hogy a szerep helyett egészen közömbös, jelentéktelen mondatok zsonganak a fejében, azután meg már negyedórák óta gondolatlanul bámul maga elé. Más munkához fogott, varrni kezdett, de egy idő múlva rájött, hogy mindent fordítva csinál és az egészet felfejtheti. Idegesen járkált fel-alá, nem találta a helyét sehol. Megpróbált aludni, de odakint minduntalan csikorogva kinyílt és megint becsukódott a kapu és az asszony hiába próbált máshova figyelni, állandóan a kapunyitást leste. A postás nem jött egész délután.

Elviselhetetlenül nehezen, lassan mult az idő, de végre mégis este lett. A fiókos szekrény tetején nyolcat ütött az óra, Magda felkapta a fejét és hirtelen támadt érdeklődéssel figyelt az óraütésre. Egyszerre átvillant a fején egy új gondolat : Kilenc órakor érkezik a pesti gyorsvonat ! Azon jön ő is, természetesen azzal érkezik. Nagyon csodálkozott, hogy erre nem jött rá már előbb. Egyszerre csodálatos megkönnyebülést érzett, felugrott és jókedvűen öltözködni kezdett. Percek alatt elkészült és sietve indult a vasúti állomás felé.

A gyorsvonat néhány percet késett, de Magda a nyirkos, ködös hideggel nem törődve, jókedvűen sétálgatott fel-alá a Perronon. Végre feltűntek a sötétben a mozdony messze világító lámpái, a vonat dörögve befutott, a kiszálló utasok serege ellepte a Perront. Magda izgatottan nézegetett jobbra-balra, azután, hogy nem találta azt, akit keresett, kezdett elkedvetlenedni. A Perron lassankint kiürült, már csak egy pár elkésett utas igyekezett a kijárat felé. Magda szíve egyszerre nagyot dobbant : a vonat utolsó kocsijából egy férfi szállt ki és ismerősnek lát-

szó, könnyed lépésekkel közeledett Magda felé. Az asszony futva indult elé, azután, mikor már egészen egymás mellett álltak, elsápadva fordult vissza. Nem ő volt az, egészen ismeretlen arcú, idegen ember állott előtte.

Magda megborzongott, egyszerre érezte, hogy fázik. Szorosabban összehúzta magán a kabátját, futva indult a város felé, vékony selyemharisnyába, könnyű kivágott cipőbe bujtatott lábai azonban merevek és fagyosak voltak, minden lépésnél felszisszent. Úgy tűnt fel neki, mintha az utat a végtelenségig kinyujtaná előtte valami láthatatlan kéz, akár mennyire sietett is, a város első házai mindig egyformán messze látszottak. Mind sűrűbb köd feküdt meg a környéket, Magda víztócsákba lépett és térdig besározta magát. Minden erejét össze kellett szednie, hogy tovább tudjon menni.

Most hová? Haza? Nem, csak azt nem, csak ezt a kínzó, elviselhetetlen egyedüllétet nem. Bement a színházba. Valami operettet játszottak, az öltöző népes volt és mindenféle viszállyokkal teli. Magda harisnyát és festékeket szedett elő a fiókjából és amennyire lehetett, rendbeszedte magát. A színésznők, akik az operett második felvonására öltöztek, kérdezték, faggatták. Hol jártál? Hol lettél ilyen sáros? Magda nem felelt nekik, vagy csak türelmetlen, kitérő válaszokat adott. Idegességében a pirosítóból és a szemfestékből annyit rakott magára, hogy a harmada is sok lett volna, kölnivízzel megdörzsölte homlokát, azután sietve távozott az öltözőből. Az egyedülléttől félt, de ez a jövés-menés, a folytonos lárma is elviselhetetlen volt. Amint az ajtó becsukódott mögötte, a lányok összesűgtak:

— Mit szóltok Magdához — kiabált a szubrett — hogy kifestette magát! Úgy látszik, nézőtéri jelenése van.

Ezen mind nevettek.

— Láttátok, milyen sáros volt, mikor bejött? — tódította a primadonna. — Jó úton nem járt a kis megközelíthetetlen, az biztos!

— Neki minden szabad — háborgott a kis szende — a direktorné tűzbe teszi érte a kezét.

Magda beült a színészpáholyba és végignézte az előadást. Lassan felmelegedett. Most már jobban érezte magát és nyugodtabban próbált gondolkodni. Ugyan mire jó ez a nagy idegesség? Holnap biztosan itt lesz a levél. Mégis csak furcsa, soha egy nap el nem maradt a levél, most pedig, mikor a választ várja, nem jön semmi. Kétségbeesetten gondolt arra, hogy az előadásnak mindjárt vége és haza kell mennie. Valósággal fellélezett, mikor bejött hozzá a hősszerelmes, meg a felesége és meghívták vacsorára a kávéházba. Amint az előadásnak vége volt, együtt elindultak.

A kis város egyetlen kávéházában gyorsan összeverődött a rendes társaság, egy-kettőre pezsgősüveg is került az asztalra. Magda sok vörösborral keverte a pezsgőt és minduntalan kiürítette poharát. — Nem gondolkodni, inni, hogy aludni tudjak — magyarázta magának lázasan

és hamarosan érezte, hogy valami könnyű, átlátszó köd fekszi meg körülötte a világot. A társaság csodálkozva nézte, hogy milyen buzgalommal iszik és közben egy cseppel sem lesz hangosabb, vagy jobbkedvű; még mindig riadtan, sötéten bámult maga elé a világba.

Másnap csak délfelé ébredt, kábult volt, a feje fájt. Mégis hálásan gondolt az italtra, amely megszédítette a fejét és félnapra megszabadította a gondolataitól, a várakozás izgalmaitól. Felöltözött és kiment a korzóra. Elhatározta, hogy csak két óra tájban megy haza, amikor a postás már biztosan ott járt a házban. Közben mégis biztosan, kétségtelenül érezte, hogy a levél ma sem jön.

— Eddig két napon belül mindig választ kaptam, ez már a negyedik nap. Ha eddig nem jött, mért jönne ezután? Nem, most már nem jön semmi.

Kétségtelen volt, hogy nem jön és Magda mintha már nem is bánta volna. Csak egyet érzett, egyet kívánt: nem egyedül maradni, nem törődni semmivel.

Kétszer végigsétált a korzón, azután bement a cukrászdába, megévt egy szendvicset, utána pedig három pohár konyakot ivott, a főhadnagy társaságában, akit Rózsival együtt meghívott feketekávéra a gyomorbeteg orvoshoz. Az ebédnél összeszedte még Gézat és a kis naivát is, aki a maga részéről egy csinos, kardesörtető huszárfőhadnagyot vonzott a társasághoz.

Nagy diadallármával törtek be délután az ügyész elegáns, kényelmesen berendezett legénylakásába, amely nagyon alkalmasnak látszott egy kis mulatságra. Az ügyész ugyan irtózott a vendégektől és a rendetlenségtől, ami szerinte együtt jár. A vendégek ezzel azonban nem sokat törődtek és az ügyész elég könnyen nyugodott bele sorsába. A szobalány hamarosan kitűnő feketekávét szolgáltat fel, a könyvszekrény mélyéből pedig a likőrös és konyakos üvegek egész ütegei kerültek elő. Magda olyan jókedvű volt, amilyennek még sohasem látták. Táncolt, kacagott, mindenre volt egy jókedvű vagy gúnyos megjegyzése, amelyeken mindig ő kacagott legelőször és legtöbbit, féktelenül és zajosan.

A feketekávé multság egészen este hét óráig tartott, amikor a színészek végre kijelentették, hogy indulniok kell a színházba. Magda nem játszott, de azért velük ment, előbb azonban megígérte, hogy estére összehozza az egész társaságot az étterembe és nagyobb mulatságot rendez, cigánnyal, pezsgővel.

Az öltözőben is Magda volt a leghangosabb. Sorra járta a lányokat, megnézte, hogy rendben van-e az öltözékük, mindenkinek segített, csokrokat és szalagokat tűzött fel, az egyik színésznőt megfésűlte, a másikkal gyorsan fejdísz állított össze egy bársony szalagból és néhány sor üvegyöngyből, a harmadikon néhány öltéssel összetákolta a ruhát, amelyet a szabónő állítólag nem ért rá megvarrni, a negyediknek harisnyát adott kölcsön. Az öltöztetőnők zsebeit teletömte a gyomorbeteg orvostól elhozott süteményekkel és déligyümölcsevel, közben vicceket

mondott el és az öltöző közepén állva, meg is játszotta őket. A lányok kacagtak és hálálkodtak, Magda pedig boldogan élvezte, hogy nincs egyedül, hogy egész csomó ember veszi körül és mindenki őt figyeli. Amint azután kivonult az öltözőből, hogy elfoglalja helyét a színészpáholyban, kolléganői a fejüket csóválták és megtették reá megjegyzéseiket.

— Barátkozik velünk, hogy fogjuk be a szánkat és ne beszéljünk róla. A híres!

— Ma is egész délután az ügyész lakásán mulatott — tódította a másik. — Legénylakáson! Nem látjátok, hogy be van csípve?

— Ilyenek a mai színésznők — sóhajtott a segédanya. — Az én időmben persze nem így volt. Mikor én elsőéves színésznő voltam...

A történetet félbeszakította az ügyelő csengője. Odakint a nézőtér elsötétedett, a zenekar játszani kezdett. Magda fenn a páholyban a tenyerébe hajtotta a fejét. Most egyszerre nagyon rosszul érezte magát. Körülötte forgott a színház, ide-oda himbálóztak a csillárok, a színpadi függönyre festett hirdetések közül egy betűt se tudott volna elolvasni. A függöny felgördült és megkezdődött az előadás. Magda nézte a színészeket és néha csodálkozott, hogy egy szavukat sem hallja, sejtelve sincs arról, hogy miért jönnek-mennek, miért állnak meg és hajlonganak a rivaldalámpák előtt. Magda semmi másra nem tudott gondolni, csak arra az egy kérdésre, amely egészen kitöltötte az agyát, amely újra és újra felbukkant és gyötörte száz különböző formában: Miért nem válaszol a levelemre?

Az előadás után elszántan állt fel a páholyban, még egyszer erősen elhatározta: nem akarok gondolkozni!

Este az étteremben nem lehetett bírni Magdával. Versenyt ivott a férfiakkal, hangosan énekelve, kiabálva dirigálta a cigányt, csupa pattogó, jókedvű nótát rendelt, azután elhallgattatta a bandát, a zongorához ült és énekelt. Az egész társaság őt figyelte. A megyei urak el voltak ragadtatva. No nézd csak, hogy tud mulatni! Sokszor azt hinné az ember, hogy kettőig sem tud számolni. Csak Dárday Géza nézett rá csodálkozva, megütközve egész este. Reggel felé az egész társaság elkísérte Magdát hazáig. Álmosan, kimerülten, kábultan dőlt az ágyára és késő estig mozdulatlanul aludt.

Körülbelül egy hét mult el már a levél megírása óta. Magda lefogott, a szemei ijesztően nagyok és beesettek voltak. A keze reszketett, a szája körül két mély ránc látszott az arcában, a folytonos töprengés, a kínzó nyugtalanság mintha egészen átalakította volna. — Még csak arra sem tart érdemesnek, hogy feleljen valamit. Úgy látszik, ez a szerilem. Egy szava sincs hozzám. Ez minden, amit az egész, határtalan szerelmemért adhat nekem.

A próbán sápadtan, kimerülten jelent meg a színházban. A főtéren, a színház előtt nagy halomban heverték a frissen kivágott, illatos karácsonyfák, az asszony szíve fájdalmasan elszorult. Hat nap mulva kará-

csony és neki itt kell ülnie. Itt, egyedül, távol mindenkitől, akit szeret. Egyedül és ilyen keservesen elhagyatva, így kifosztva mindenből, ami szép volt, kedves volt és amihez ragaszkodott . . .

A próba hangulattalanul, álmosan telt el. Magdának sejtelve sem volt arról, hogy mi történik körülötte és amikor a rendező udvariasan figyelmeztette, hogy a városszerte pertraktált lumpolások helyett okosabb lenne szerepet tanulni, Magda földhözvágta a szerepét és olyan lármát csapott, hogy zúgott tőle a színház.

Mikor azután kirohant a színpadról, az ügyelő futott utána :

— Művésznő ! Művésznő ! a postás keresi ! — kiáltozott utána és Magda hirtelen megállt. Úgy elsápadt, hogy az ügyelő visszariadt tőle. Azt érezte, hogy minden csepp vére a szívébe szalad és azután egyszerre dühörögve önti el a fejét, a homlokában fenyegetően, vészesen lüktettek az erek.

A postás pénzesutalványt iratott alá Magdával, azután leszámlált elé az asztalra egy csomó pénzt, ötven és száz pengős bankjegyeket. Az öltöző tele volt emberekkel, a színészek és színésznők irigykedve nézegettek Magdára és dühös megjegyzéseket tettek a pénzre. Magda mindebből semmit sem hallott. Gondolattalanul bámult a pénzre, meg kellett kapaszkodnia az asztal szélébe, hogy el ne essen, mert a feje szédült.

— Levél nincs? — kérdezte végre akadozva.

— Nincs, művésznő — felelte a postás. — Még az írásbeli közlemények rovata is üres, nem írtak bele semmit.

Magda odaadott egy bankjegyet a postásnak, meg se nézte, hogy milyen. A postás köszönt és távozott. Magda még egyszer a kezébe vette a postautalványt és figyelmesen megnézte. A jól ismert írást látta rajta. Feladó : valami lehetetlen álnév, nem létező lakcímmel.

Egy darabig mozdulatlanul állt az asztal mellett mindjobban elsápadva. Ki akart menni az öltözőből, de érezte, hogy mozdulni sem tud, a lábai merevek és olyan nehezek, mintha ólomsúlyok nehezédnének rá. Valaki karonfogta és odábbhúzta, beültették egy székbe. Magda körül nézett, határozatlanul, elmosódva látta, hogy emberek tolonganak körülötte, furcsa, ide-oda ugráló arcok hajolnak fölé. Félhalkan mondott valamit.

Igen. Ez a válasz. Kifizetett. Levél nincs. Nem is kell. Azután összecuklott, a feje odaesett a szék támlájára és lehunyta a szemét. Körülötte zúgott és morajlott az öltöző, valaki nagyot sikoltott. Jézus Mária ! gyorsan hozzatok vizet ! Magda elájult !

V.

Az nap este még hangosabb volt a kedv az étteremben, mint az előző napokon. Magda az arcfesték alatt sápadtan, de mindenre elszántan mulatott a többiekkel. Folytonosan ő beszélt, mindenkire volt egy tréfás, lármásan jókedvű szava, csak Dárday Gézával szemben visel-

kedett határozottan ellenségesen. Ha hozzászólt, mindig volt valami bántó éle a hangjának, néha meg épen sértő is volt. A férfi egy szóval sem felelt neki, csak csodálkozó, fürkésző pillantással figyelte. A cigány egész este ott állt a színésznő mellett, Magda szemét félig lehunyva, halkán dudolta a cigánnyal a nótát. A jelszó most is az volt : csak vidámat, szomorú nóta nem kell.

Éjfél felé járhatott az idő. A társaság a napok óta tartó mulatozás után meglehetősen fáradt volt már. Magda hirtelen felállt, rákönyökölt a primás vállára és a fülébe súgott. Azt huzd, hogy : Szerelmes a nap a holdba.

A cigány belekezdett a nótába. Magda ott hagyta, megint leült a helyére, csöndesen dudolta vele a nótát, azután mikor a cigány elhallgatott, intett neki. Még egyszer. A második versszakot hangosan énekelte : *A szerelem visz a sírba*. Amint a nóta véget ért, hirtelen, váratlanul nagy csönd lett, mindenki Magdára nézett. Az asszony halkán megismételte : *Visz a sírba*. Azután leborult az asztalra, a szemét előntötte a könny, hangosan zokogni kezdett. A társaság megdöbbenve nézte, körülötte, mögötte az emberek összehajoltak, súgdostak egymással. No, a művésznő alaposan elázott.

Magda nem törődött velük. Végtelenül jól esett neki a sírás, mintha a gyötrő feszültség, az utolsó napok fáradt vergődése mind felolvadt volna a könnyek áradatában. A szeme égett és egész testében reszketve, feltarthatatlanul zokogott tovább.

Dárday Géza nyomban odalépett az asszonyhoz, lehajolt hozzá és érelyesen rászólt :

— Keljen fel. Menjen ki a hátsó ajtón, ott a kapu előtt áll az autóm. Üljön be és vegye magára az utazóbundát. Mindjárt jövök én is.

Magda ellentmondás nélkül felállt és elindult az autó felé, a könnyek még mindig ömlöttek a szeméből és barázdákat szántottak az arcát borító festékbe, Magda észre sem vette.

Egy perc mulva kint volt az utcán, a soffőr kinyitotta előtte az autó ajtaját. Magda beült, belebujt az ülésen heverő bundába, azután befészkelte magát a koci sarkába és ott zokogott tovább. A bunda prémgallérijában mint apró gyémánszemek csillogtak a könnycseppek a szálloda bejárata előtt égő villanylámpa fénysugarainál.

Percek vagy órák mulva — Magda nem tudta — megjelent Dárday Géza és beült Magda mellé a kocsiba, a karján hozta Magda télikabátját. A koci elindult, nemsokára megálltak Magda lakása előtt.

Végre otthon voltak. A férfi elkísérte Magdát a kapuig, azután megállt, megfogta a kezét, megcsókolta és próbálta csöndesíteni. Magdus, most már legyen esze. Feküdjön le, vegyen erőt magán. Magda ránézett, olyan riadt, rémült tekintettel, hogy a férfi megborzongott.

— Ne hagyjon most el — könyörgött az asszony. — Ne menjen el !

Géza habozó mozdulatot tett, azután a fejét csóválva, elindult Magdával. Beléptek a szobába. A férfi leültette az asszonyt a karos-

székbe. Magda összetörve dőlt neki a szék támlájának, az arcát beletemette átázott, könnyes zsebkendőjébe és tovább zokogott. Géza ott állt előtte, próbált szólni hozzá, próbálta megsimogatni a fejét, csöndesíteni. Kérdezgette, faggatta. Magdus, beszéljen hát. Mi baja van? Mi történt magával? Az asszony nem felelt, csak néha ránézett a férfirra, olyan könyörgő, segítségkérő tekintettel, hogy az végre is tehetetlenül, nyugtalanul elhallgatott.

Hosszú idő mult el így, félóra, egyóra, egyikük sem tudta. Géza mind kényelmetlenebbül érezte magát. Végre búcsúzni kezdett.

— Feküdjék le, Magdus, aludjék. Nem ülhet itt a karosszékben reggelig. Meglátja, reggelre jobb lesz. Ha kialussza magát, mindjárt más színben fog látni mindent. Hiszen olyan gyöngé, hogy ülni is alig tud. Hallgasson rám.

Magda ép olyan rémülten kapta fel a fejét, mint az előbb a kapuban. Nem, az Istenért, ne menjen el. Mindent inkább, csak nem egyedül maradni! Ha itt hagy egyedül, meglátja nem bírom ki ezt a végtelen hosszú éjszakát. Amint a férfi mégis egy habozó mozdulatot tett, mintha a kalapját keresné az asztalon, Magda váratlan gyorsasággal felugrott és a meglepett férfi nyaka köré fonta a két karját.

— Nem engedem el. Nem akarok egyedül maradni. Félek, borzasztóan félek. Mi lesz velem?

Olyan meghatóan könyörgött, hogy a férfi nem mozdulhatott. Megpróbálta ugyan lefejtetni magáról az ölelő karokat, de Magda még jobban hozzátapadt s szinte eszelősen könyörgött. Könnyes, forró ajka hozzáért a férfi arcához és Géza egyszerre átölelte az asszonyt, lehajolt hozzá és megcsókolta a homlokát, azután, hogy az asszony nem szólt semmit, szinte észre sem vette, megcsókolta az arcát is. Hirtelen eszébe jutott, hogy ez örülség, nem szabad ilyet tenni. Ez az asszony most szinte beszámíthatatlan, nem szabad visszaélnie az összetörtségével, a tehetlenségével. Magda feje azonban a vállára hanyatlott, az orra megtelt az asszony hajának könnyű, kábító illatával, egész testén végig érezte az asszony testének lágy, puha érintését. Most már erősebben szorította magához Magdát, a szoba nagyot fordult vele. Géza nem törődött többé semmivel. Lehajolt és szájával az asszony száját kereste, azután amint érezte, hogy az asszonyban is megpezdül a forró, fiatal vér és egész testében megremeg a karjai között, mámorosan ölelte és forró csókokkal perzselte végig az asszony arcát, a kezét, nyakát.

VI.

Délfelé járt az idő, mikor álomtalan, kábult álom után Magda felnyitotta a szemét. Nagyon fáradt volt, a tagjai nehezek voltak, Magda úgy érezte, hogy mozdulni sem tud. Valami végtelen, süket kietlen csöndet érzett maga körül és önmagában is, semmi sem mozdult, minden megfoghatatlanul merevnek és üresnek látszott.

Az éjjeli szekrényen, a virágvázában néhány szál friss virág állt, mellette egy kis levélboríték, Géza kézírásával. Magda megmozdult és kinyújtotta a kezét a boríték után. Feltörte, közben szinte csodálkozott, hogy mégis meg tud mozdulni, egy pillanatig arra gondolt, hogy megint eldobja magától a levelet. Ugyan minek? Mit törődöm vele? Azután mégis feltörte. Csak néhány sor volt benne. Géza közölte, hogy néhány napra elutazik. Ezekben a napokban, amelyek bizonyára igen nehezek Magdára nézve, nem akar az útjában állni, rábízta, hogy döntsön egyedül, szabadon, határozzon úgy, ahogy akar. Egyébként minden körülmények között és mindenkor számíthat rá, teljes mértékben rendelkezésére áll.

Magda vállat vont. Rendelkezésre áll! Frázisok! Eh, mindegy; mégis jó, hogy elutazott. A következő pillanatban már megdöbbenően érdektelen, teljesen közönyös volt számára ez az ember és mindaz, ami vele összefüggött. Hideg, majdnem ellenséges tekintetet vetett a virágokra, amelyek az éjjeli szekrényén álltak, azután befordult a fal felé és a szeméit lehunyva, jódarabig mozdulatlanul feküdt.

Végre rájött, hogy mégis csak fel kell kelnie. Feltápáskodott az ágyból, magára vette a pongyoláját, amely valamelyik széken hevert és fáradtan, összehúzott szemekkel körülnézett. Megállt a tükör előtt, azután az asztalra nézett. Hirtelen tágranyitotta a szemét és meredten bámult maga elé. Az asztal közepén, a rendes helyen ott feküdt a levél, a megszokott, kézvonásokkal, amelyeket Magda messziről, nagyon messziről is megismert volna. Magdával nagyot fordult a világ. A kezét a szívére szorította; olyan vadul, fenyegetően dobogott, hogy az asszony megborzongott, meg kellett kapaszkodnia valamiben, hogy el ne essék.

Végre megmozdult. Odalépett az asztalhoz és a kezébe vette a levelet. Feltépte a borítékot, közben egy pár fáradt, nehézkesen lassú gondolat tévelygett át az agyán. Istenem, micsoda gyötirelem. Hát már sohasem lesz vége? Erőtlenül lehanyatlott a kályha mellett álló karosszékbe és ránézett a levélre.

— Imádott kicsi asszonyom! — ez volt a megszólítás, azután még hat sűrűn teleírt oldal következett. Magda a fogait összeszorítva, merev arccal olvasott, égő szeméből közben lassan szivárgott a könny. Amint a levél végére ért, lebocsátotta a kezét, a fejét hátrahajtott és csendesen tovább sírdogált.

— Beteg volt, sokáig nem adták át neki a levelet. Szeret, még mindig szeret, épen úgy, mint eddig. Én is szeretem?

Ezen sokáig törte a fejét, azután abbahagyta. Nem érzett és nem tudott semmit. Végül törődötten, fáradtan elgondolta.

— Mindegy. Megcsaltam, ez a szerelem többé nem illet meg engem. Hibás vagyok? Bűnt követtem el? Nem tudom. Mindig hű voltam hozzá, most sem akartam... Hűség... Furcsa szó. Vajjon mit jelent igazán?

Összegyűrte a kezében a levelet, azután fásultan, komoran, elgondolkozva bámult tovább maga elé.

Thury Lajos.

TUDOM, HOGY FOGNAK HÍVNI TÉGED!

Tudom, titok vagy, rügy vagy még a fában.
Világra jössz s úgy hívnak majd: Gyümölcs.
Vagyis: virág leszel, színekkel tündökölsz,
méhek s lepkék jól körül udvarolnak,
aztán sár lesz menyasszonyos ruhád,
a galy kinjává gömbölyülsz bilincs közt,
s lehullsz a zörgőn röhögő avarba.

Tudom, titok vagy, tojás vagy a fészken.
Világra jössz s úgy hívnak majd: Madár.
Vagyis: vékony hangszálaid kígyúlnak,
lánghúrjukon cimbalmoz a tavasz,
a láng kialszik és borzalmas csend lesz.
Szárnyad kinő repülni fogsz az űrben
— s a gyilkos földről nem tudsz elrepülni.
Vagy enned vagy pihened kell a földön,
vagy lépre szállsz, vagy dér jagyasztja szárnyad
s lehullsz a zörgőn röhögő avarba.

Tudom, titok vagy, szerelemfán rügy vagy,
hímes tojás vagy anyád fészek-álmán.
Világra jössz s úgy fognak hívni: ember.
Vagyis: (mint Mózeset rég) egy rózsaszírmon
anyád kitesz a fekete jolyóra.
És visz a csónak, mosolyogni fogsz
és nem látod a kínok vad vizét,
míg a gyerekkor kirothad alólad.
Aztán titkos kezek bús kényszer-zubbonyt
húznak rád: a törvények zubbonyát.
És így kell úsznod a halál folyóján.
Van öröm is: a Tavasz áll a parton
s az égre színes álmokat rakétáz
a mindenség kék, mint a Capri-barlang,
a víz viola s mintha állna, állna!

Percek csalása. A Tavasz csak tréfált.
Sötétség lesz s kényszerzubbonyban úszol.
(Lehel, hogy szent leszel s a kényszerzubbony
szárnyá lesz, épúgy mint a denevérnél,
repülsz, de mindig együtt a jolyóval!)
Imádkozhatsz, agyad csodát rügyezhet,
lehetsz lázongó, békés mint a bárány,
a víz csak visz, elnyel a néma Barlang
és nem térsz vissza soha, soha onnan ...

SIGRID UNDSET.

STRINDBERG után következett Selma Lagerlöf, Knut Hamsun után Sigrid Undset. Nem véletlen, hogy a két skandináv irodalomnak, a svédnek és a norvégnak ma egyformán nő a legkiemelkedőbb reprezentánsa. A skandináv országok jártak elől a nő egyenjogúsításában. Másutt a sufragettek komikus maszkjában tudtuk csak elképzelni a női jogok harcosait. Itt Ellen Key méltóságos egyszerűsége még Strindberg elkeseredett nőgyűlöletével szemben is tiszteletet parancsoló volt. Másutt a nőmozgalmak sokszor belefultak a férfi gyöngéinek neveléses majmolásába. Itt a női gyöngéd ére nyek ereje férfiasodott meg s a nő bensőséges szellemi élete kezdte feltárni ismeretlen mélységeit.

Weingerre ugyancsak rácafoltt a skandináv irodalom. A nőgyűlöletnek ez a beteg magántanára keserű lemondással állapította meg, hogy az irodalom számára örökre *terra incognita* marad a női lélek, mert a férfi soha sem tud elég mélyen és elég tökéletesen behatolni a női lélekbe, a nő pedig képtelen a komoly elmélyedésre, az alapos és gondos analízisra, szóval arra a magasabbrendű irodalomra, amelyben a saját lelkének szenzációs leleplezését adhatná. Soha nem ismerhetjük meg egészen és igazán a nőt, mert a nő sem ismeri önmagát.

Az öngyilkos filozófus megfutamodott annak a lehetősége elől, hogy kissé fantasztikus elméletének igazolását vagy cáfolatát megkaphassa. Pedig a cáfolat hamar megérkezett. Nem a forró dél adta meg, hanem a hűvös észak. Két név, két irodalmi nagyság volt a cáfolat: Selma *Lagerlöf* és még inkább Sigrid *Undset*.

Ezt a két nevet tehát bizonyos mértékben összefűzi ez a közös eredmény. Egyébként is mind a kettőnek ugyanazokra a tiszta, eszményi magaslatokra való törekvés a végső tendenciája. Felületesen szemlélve mind a kettőjük irodalmának ugyanaz a vegyi képlete, csak az elemek elhelyezkedése és aránya más. Lagerlöf a protestáns miszticizmust jelenti, Sigrid *Undset* a naturalista katolicizmust, de *Lagerlöfnél* a miszticizmuson van a hangsúly, *Undsetnél* a naturalizmuson. Lagerlöf és Undset nőalakjai egyformán erősek és szívósak, de Lagerlöfnél a női lélek ereje titokzatos ösztöneiben, sokszor szenvedő gyöngeségben rejtőzik, Undsetnél viszont a tudatos és kemény acélosságban, a női természet világos, átértett és megbecsült adományában. Lagerlöf nőalakjaiban a mártírium erejét csodáljuk, Undset nőalakjaiban az erő martiriuma ragad magával bennünket.

Sigrid Undset a legkimagaslóbb egyénisége annak az újabb norvég író-nemzedéknek, amely a neoromanticizmus lassú elvirágzása után egy új naturalizmus jegyében tör előre abban a különös összetételű művészetben, amely az újabb norvég irodalomban *Ibsentől* és *Björnsontól* kezdve Olaf *Duunig* a legáltalánosabb emberi szempontokat s a legegységesebb vonatkozásokat kapcsolja össze az igazi nemzeti jellemmel. *Hamsun* és *Bojer* regényei teljesen a norvég talajban gyökereznek, szinte elválaszthatatlanul össze vannak nőve a

vadregényes fjordokkal, a viharvert kietlen tengerpartokkal, a zúgó mély erdőkkel, az orkánok tombolásának szilaj s az enyészetes hárfahang méléző zenéjével, de egyben olyan örök emberi mélységek, olyan örök és minden égtáj alatt egyforma emberi fájdalmak és örömök, olyan változhatatlan tragédiák remegnek bennük, hogy egyformán megtalálják az utat minden nép és minden fajta szívéhez, anélkül, hogy tudatos számításokkal keresnék a nemzetközi érvényesülést. A nagy klasszikus alkotásokon kívül talán csak az orosz irodalom ismeri ennek az egyetemes és mély emberi hatásnak a titkát a legszigorúbb értelemben vett nemzeti alapon.

Mindez ráillik Sigrid *Undset* művére is. Talán még fokozottabb mértékben mint bármely kortársára. A norvég nő, akinek lelkébe *Undset* a különböző korok, különböző társadalmi osztályok és élethivatások transparensén át, a saját lelkében való elmélyedés segítségével próbál bepillantani, tulajdonképpen az örök női lélek, amelyről legigazabb, legőszintébb-és egyben legmonumentálisabb képet ő ad először az irodalomban. Ez a magyarázata, hogy most, mikor a hazai elsősegét szentesítő Nobel-díj ráirányította a figyelmet, műve egyszerre népszerűvé vált egész Európában.

* * *

Sigrid *Undset* egész írói munkássága, bármilyen különböző területeken és változatos miliőben játszódna is le regényei, tulajdonképpen egyetlen összefüggő confessió, mégpedig sokkal őszintébb, sokkal inkább a részletekbe menő, mint akár *Rousseau* hiú túlzásokkal tele önvallomása, akár *Strindberg* káromló, keserű, fogcsikorgató önmarcangolása a *Cseléd fiában*, akár *Musset* romantikus, kissé pózoló gyónása a század betegségéről. *Undset* monumentális, egy egész élet minden terhét, titkát, tündöklését és szomorúságát feltáró confessiója nem is egy nő, hanem a női nem vallomása, tele minden szertelenségtől ment, józan becsületességgel, igazságra törekvő őszinteséggel. A női lélek, amely első pillantásra olyan áttetszőnek, olyan kezdetlegesnek látszik, amely azonban behatóbb vizsgálatra tüstént mint a legbonyolultabb, legösszetettebb s mégis legfelboncolhatatlanabb, talányos, titokzatos és megfoghatatlan egység mered elénk, egyszerre világossá, megérthetővé, kitapogatható, részeire bontható valósággá válik Sigrid *Undset* vallomásán keresztül s egyben látszólag törékeny, gyöngéd és szerény igénytelenségéből a monumentális nő. Ebben a női lelket tisztázó és megértető naturalizmusban s a vele párosuló eszményi monumentáltságban van *Undset* művének páratlan jelentősége és csaknem az egész világirodalomban egyedül álló eredetisége.

* * *

Első munkáiban a nő, akit regényeiben fest, még sokkal közelebb áll saját énjéhez, még sokkal inkább a korhoz, a környezethez kötött. Abban a társadalmi körben él, amelyben a szerző. A mai kenyérkereső, meglehetősen önálló nőitípus, akáresak Sigrid *Undset*, aki mint egy java korában elhunyt, tudós archeológus leánya a «Kereskedelmi Gimnasium» elvégzése után maga gondoskodik létfenntartásáról. Különböző kereskedelmi vállalatok alkalmazottja, nagyvárosi hivatalnoklánya, aki szorgalmasan dolgozik, de közben talán még szorgalmasabban lát és megfigyel, elmélyedő elemzéssel boncolja megfigyeléseit és már huszonöt éves korában a nyilvánosság elé lép első regényével. Ennek *Márta asszony* a címe, hőse a szenvedő nő, s egy boldogtalan modern házasság története bontakozik ki benne két asszony vallomásában.

Az író nő kivételes egyénisége azonban először *A boldog kor* című kötetében jelentkezik, amely két hosszabb elbeszélést tartalmaz. Ebben a két kis regényében értékesíti Undset először megfigyeléseit és elmélyedő óráinak értékes lélekelemzését. Mind a két kis regény abban a miliőben játszik, amelyet a szerző közvetlen közelből ismert, egy krisztianiai nagykereskedő cég irodájában, szereplői azok, akiket napról-napra a legaprólékosabban megfigyelhetett: irodai alkalmazottak, tisztviselők — mérnökök, rajzolók, könyvelők, titkárok —, akik szürke, egyhangú robotban élnek egymás mellett és szorgalmas munkával keresik kenyerüket. De néha besüt a nap a szürke büróba és fényében kigyuladnak a színek és szívek. Női alkalmazottak is vannak az irodákban és Undset regényében ezek állnak az első vonalban. Ugyanahhoz a közös típushoz tartoznak, amelyhez őt magát is számíthatjuk. Kenyérkereső, önálló lányok, akik épen olyan független életet élnek, mint a szomszédos asztaloknál dolgozó fiatalemberék. Szorgalmas, meggondolt, őszinte, egyenes lények, akik hozzásimulnak a mindennapi élet reálításához.

A szerelem az ő szívüket is kitárja. Szeretnek akár a romantikus kor, vagy a naturalizmus nőalakjai. De ez a szerelem egészen más. Nem fellengző, elérhetetlen álm, epekedő testetlen rajongás, mint a romantikusoknál, nem is vad, érzéki tombolás, egyesülés minden korláton és akadályon keresztül. Itt a szív őszinte becsületes vonzalma szólal meg s ha ez a szerelem a szürke napok boldog óráiban virágokat kínál, habozás nélkül leszakítják. De ebben az odaadásban nincs szerepe brutális szekszualitásnak, vagy ravasz számításnak. Teljesen egyenlőrangúak itt is a férfival. Ők is épen annyit adnak, mint amennyit kapnak a szerelemben s nem várnak még külön jutalmat szerelmükért. És ha csalódás éri őket, ha a szerelem lassankint szétfoszlik, nem átkozzák az életet, nem rázzák öklüket nagy szavakkal, mint a romantizmus hősnői, nem vetik magukat sötét pesszimizmussal tomboló indulatok züllött fertőjébe, mint a naturalista irány divatja parancsolta, hanem csendesesen megnyugszanak a változhatatlanba. Ez az élet, az élet rendje, amelyet valami felsőbb hatalom kormányoz, amelynek megvannak a maga kikerülhetetlen és kijátszhatatlan törvényszerűségei. A boldogság elszáll, de a keserűség is. Meggyógyítja az idő s az egyik szerelem helyébe jön a másik, amely új boldogságot hoz s amelyet újra frissen, őszinte örömmel az első csalódás keserű szájaize nélkül fogadnak. A régi csalódások tanulságai nem kényszerítik őket arra, hogy az új szerelemben örökké résen legyenek vagy mint letört liliomok nyögdécseljék örök mártírságukat. Undsetnél a szerelmi játékban, amely mindkét részről becsületesen folyik, nem a férfiak viszik az irányító szerepet, hanem a nők. Józanságukat, reális életszemléletüket a szerelemben is megőrzik. Romantikus mámor nem ragadja el őket, de nem is várják rettegve, állandó szorongással szomorú sorsuk beteltét. Nem várják meg, míg eldobják őket, hanem gyakran ők a kezdeményezők a szakításban is. Öntudatosan, becsületesen adják oda magukat annak a férfinak, akit szeretnek, de ha csalódnak, ha észreveszik, hogy az, akit kiválasztottak, nem méltó szerelmükre, erkölcsileg, értelmi-képességekben alacsonyabbrendű náluk, vagy rájönnek, hogy már nem szeretik, akkor minden érzélgősség, minden álromantika nélkül szakítanak a viszonyral. Sigrid Undret női szeretnek és boldogok, szeretnek és boldogok őszinte szívvel, de szerelmükbe — és nőírónál ez a legrendkívülbb tünet —, soha szikrányi szentimentalizmus sem vegyül.

* * *

A másik nőípus, amely egészen külön helyet foglal el Sigrid *Undset* művében, *Jenny*, a hasonló című regény hősnője. Ebben a regényben szakít *Undset* az egyszerű polgári környezettel és a művészek bohém világába visz bennünket. A nőalakok itt csak annyiban hasonlítanak előző regényeinek szereplőihöz, hogy szintén önállóak, kenyérkeresők, de túlvannak a polgári élet korlátain és előítéletein; művészek, akik a hazai talajból kilépve, gyökértelenül, idegenben élnek, bohém pajtáskodásban a férfikkal, ami azonban mint *Undset* regényeiben rendszeren, hijjával van minden érzéki aláfestésnek.

Jenny, ellentétben a norvég író nő többi alakjával, gyöngé, akarattalan lélek, csupa szenzibilitás, csupa vágy és művészi ambíció. Rómában beleszeret egy fiatal norvég festőbe és eljegyzi magát vele. De hamarosan kiábrándul belőle, mert a fiatalember anyja ellenzi a házasságot s a fiú férfiatlanul meghunyászkodik kemény és tekintélyt tartó anyjával szemben. *Jenny* jövődöbeli apósa maga is festőnek készült. De kizökönt a művészi pályáról, félbohém nyárspolgárrá züllött, de titokban művészi álmokat hordoz lelkében és *Jenny*-nek bizalmasan elpanaszolja legrejtettebb vágyait. A lány megszanja, úgy érzi, hogy szerelmével újra fölguyjthatja a félbenmaradt művész ihletét és megmentheti a végső züllést s egy ilyen ábrándos és intellektuális föllángolásban odaadja magát a már öregedő férfinak, anélkül, hogy igazi szennvedély heve ragadná el. De itt is csalódás éri a rajongó fiatal festőnőt. Gyermeke születik és ekkor eszmél rá, hogy a férfi hitvány, gyáva ember, aki nem tudja érte földözni anyagi jólétét, amelyet felesége mellett élvez. *Jenny* undorral menekül tőle. Gyermeke, egyetlen reménye és vigasztalása meghal s ekkor a sokat csalódott fiatal nő újra kezdi a vándorművészek életét. Vigasztalanul bolyong a világban. Van egy fiatal festő, mélyérzésű, komoly, becsületes fiú, aki jól ismeri *Jenny* egész életét és állandóan titkos vonzalommal van iránta. Meg akarja menteni. Feleségül akarja venni. *Jenny* is megszerette már a fiút, de nem lesz a felesége, mert az az érzése, hogy nem méltó hozzá. Közben újra találkozik volt főlegényével. Akkor már lelkileg egészen megtört, fáradt, idegrendszere felmondta a szolgálatot s félig ernyedtségből, félig dacos nemtörődömségből, valami perverz önmarcangoló kéjjel dobja magát a karjába. De az ébredés rettenetes. *Jenny* megundorodik önmagától. Rájön, hogy lényének alapvonása a tehetetlenség. Rájön, hogy csak féldolgoz telnek ki tőle. Nem képes az igazi művészi alkotásra, nem tud mást boldogítani és maga is örökre boldogtalan. Határtalan elkeseredés vesz erőt rajta és megöli magát.

Jenny törekeny, gyöngé, ingatag, önmagával is tehetetlen lénye merőben különbözik Sigrid *Undset* minden más nőalakjától. A lélek bizonytalan, téveteget sóvárgása, a vágyaktól és álmoktól nehéz melankólia talán csak benne van meg. Egyetlen romantikus alakja *Undset*-nek, mégis ment minden romantikától s a legőszintébben és legmélyebben emberi. Ami a norvég írónőnél a legnagyobb ritkaság, *Jenny*-ben megérezzük az asszonyos, szubjektív átfűtöttséget. Egészen bizonyos, hogy *Undset* tökéletes, aprólékos részlet-finomságokig kidolgozott női jellemrajzai nem születettek meg másképp, mint nagy lelki elmélyedés útján. *Undset* a tulajdon lelkén keresztül érezte meg ilyen divinációs erővel a női lélek minden titkát, de tudatos és biztos művészetel mindig teljesen el tudott tűnni alakjai mögött. *Jenny*-ben mintha mégis kicsillana valami a saját énjéből. Egyik kritikusa szerint, mintha a régi héber szertartás a bűnbakjaként, rá akarta volna ruházni *Jenny*-re mindazt a mélabút, mindazt a megmagyarázhatatlan és bizonytalan szorongást, mindazt a szenti-

mentalizmust, ami lelke titkos zúgain lappangott, hogy aztán Jenny halálával, megölje ezeket a gyöngeségeket is és végkép megszabaduljon tőlük.

* * *

Csakugyan mindezeknek a gyöngeségeknek, ellágyulásoknak és érzékenységeknek nyomuk Undset legmonumentálisabban megmintázott alakjában, Kristin Lavransdatterben. Kristint, akinek alakja egy hatalmas regénytrilógia rengeteg szereplőt mozgató, régi robusztus korok nehéz levegőjét tökéletesen visszavarázsoló, roppant méretei közt is, jellegzetes erővel domborodik ki, mintha a legkeményebb gránitból faragták volna. Élete mint kitárt könyv fekszik előttünk első gyermekjátékaitól egészen haláláig a kolostor csendes, homályos cellájában.

Kristin kemény, tántoríthatatlan akaratú, erős női lélek. Bizonyoságot tesz erről még, mikor mint alig serdült hajadon a lobogó tűzbe tartja kezét, hogy meggyanúsított szüzi ártatlanságát bizonyítsa. Van vitéz, aki meghal érte, van aki áldozatos, megbocsátó szerelemmel szereti, de ő ellágyulás nélkül halad a maga útján. Beleszeret egy előkelő, de könnyelmű lovagba s egy tavaszi éjtszaka mámorában az övé lesz. Szülei másnak szánták. Nem látják szívesen a rossz hírű urat, akinek zabolátlan természete és kicsapongó élete miatt nem egyszer kell külföldre menekülnie. De Kristin keményen keresztül hajszolja az akaratát. Egészen rabjává teszi az ingatag Erlendet és nem nyugszik addig, míg az meg nem kéri a kezét. Szüleitől is kierőszakolja a házasságba való beleegyezésüket s azután fején a hajadonok ünnepi koszorújával, amely őt már jog szerint meg nem illetné, hiszen a szíve alatt hordja Erlend gyermekét, titkolt és szinte összeroppantó szorongásai közt is büszkén járul az oltár elé, hogy szerelmét, amelyért mindent feláldozott, az egyház áldásával pecsételje meg.

A trilógia második része, mint feleséget és családayát mutatja be Kristint. Akármilyen ellenállhatatlan erejű szerelemből fakadt is a frigye, igazi megértés és harmónia nincs a házastársak közt. Kristin női büszkeségét egészen szerelmének sem tudja feláldozni. Ezért gyakori a torzsalkodás közte és Erlend között, akinek szertelenségekre hajló állhatatlan természete amúgy is kormányzásra szorul. Kristin élete csupa küzdelem. Küzdenie kell férje rossz hajlamaival. Rendben kell tartania egy elzüllött gazdaságot, engedelmesre szorítania egy fegyelmezetlen háznépét, Nevelnie kell egymásután születő gyermekeit. Ott vannak udvarházában Erlend törvénytelen gyermekei is, akik szintén állandó nézeteltérés okai a házastársak közt. Így hullámozik az életük szüntelen megmegújuló neheztetések, fellobbanó gyűlölködések és újraeledő szerelmek közt. De az igazi mélységes összetartozásnak, az egymásba való teljes átolvadás érzésének bensőséges összhangjáiig sohasem juthatnak el, mert Kristin büszke tartózkodása sohasem tud egészen fölengedni.

Kristin élete tehát nem boldog. De aztán rászakadnak egymásután a nagy csapások. Férje meghal. Gyermekei egymásután hagyják el és Kristin most érzi át egész nagyságában és gyötrelmességében azt a fájdalmat, amelyet gyermekkorában szülőinek okozott. Az élet nehéz keresztje alatt roskadozó asszonynak a kereszt ad vigasztalást és az a törhetetlen lélek, amelynek acéloságát az élet semmiféle nehézsége, a sorsnak semmilyen csapása nem tudta meglágyítani, most egészen fölenged a kereszt szelid igája alatt. Kristin büszkesége engedelmesen meghajlik keresztényi alázatában a krisztusi szeretet végtelen nagysága előtt. Kristin, mikor a hatalmas vagyon minden erőfeszítése ellenére pusztulásnak indul, mikor férje nyomorultul meghalt és gyermekei

szétszóródnak a világban, visszavonul a nidaros-trondhjemi dóm kolostorába s itt végzi be életét békült, megengesztelődött és megalázkodott lélekkel.

Kristin Lavransdatter regénye a női akaratérő s a büszkeség martiriuma. Alakja mint női lélekrajz páratlan nemcsak a norvég, hanem úgyszólván az egész világirodalomban is. Minden ízében férfias erejű, férfias biztosságú és tudatos, művészi koncepciójú, részleteiben aprólékos gondú, egész felépítésében a michelangelói művészet plaszticitásával és monumentalitásával ható s emellett mégis annyira nőies és a női lélek ösztöneinek minden rejtekébe annyira mélyen hatoló, amilyen mélyen és tisztán férfi a nőt sohasem láthatja és nem ismerheti. Kristin lelke tiszta és kemény, mint a gyémánt. Az élet megpróbáltatásai, szenvedései, csapásai folyton csiszolják, de mennél több fénytörő él támad rajta, mennél simábbra és sokszögletűbbre csiszolódik, annál tisztábban, annál átlátszóbb kristályossággal, annál színszóróbb tün- dokléssel ragyog.

* * *

De nemcsak lélekrajznak páratlan a Kristin Lavransdatter, hanem korrajznak is. Sigrid Undsetnek sikerült a középkor történelmi levegőjét és életét a leghitelesebb okmányok alapján olyan realitással megteremteni művében, mint amilyen realitással a ma levegője az egykorú társadalmi regényekben él és élte. Történelmi regényt írt hamis történelmi kulisszák nélkül. A fjordok, bércek és ösrengetegek primitív töretlenségű díszlete ma is az Norvégiában, mint a középkorban volt. Az eldugott völgyzúgok rejtekén ősi tradíciók változatlanságában élő emberek lelke, gondolkodása alig változott néhány száz év alatt. És Undset épen azzal tudta annyira eleven valósággal, annyira közvetlen természetességgel, csaknem kézzel fogható pozitívssággal elénk varázsolni ezt a rég letűnt kort, mert épen a mélyen és változatlanul örökemberit akarta minden vonatkozásában és változatában érzékeltetni.

Még apjától, a tudós archeológustól örökölte a mult idők szeretetét. Már írói pályája elején foglalkozott történelmi és mondai tárgyakkal. A régi izlandi *Sagákal* fordította s hosszú éveket töltött régi szövegeknek, középkori okmányoknak tanulmányozásával. Ennek a megfeszített munkának meg is van az eredménye. Nincs talán regény, amely a középkori életet olyan gazdagon, olyan mesterkéletlenül, minden részletében olyan szemléltetőn tárna elénk, mint ez a trilógia. A XIV. század elejének norvég társadalmát minden rétegében és minden vonatkozásában megismerjük. Egészen közelről szemlélhetjük a családi élet minden megnyilvánulását. Szinte együtt élünk a tágas udvarházakban azokkal a nagygazdákkal, akikből az északi ország első főnemessége sarjadt. Látjuk a családi élet minden eseményét: gyermekszülést, betegséget, lakomát, halált, temetést, tort. De részt veszünk a mindennapi munkában is, amelynek csöndes, egyhangú folyását olykor hirtelen lecsapó tragédiák szakítják meg. Látjuk, hogy épülnek hívó és gyakran még gyámoltalan kezek serény munkája nyomán az első katedrálisok és kolostorok, amelyek körül az ünnepi sokadalmak s a nagy zárandoklatok színes hullámai kavarnak. Bepillantathatunk a politikai élet cselszövényeibe, amelyeknek leírásában különösen a trilógia második része gazdag. Sőt kitérül előttünk a társadalmi élet egész szövevénye az érintkezési formák, foglalkozási ágak, osztályok és néprétegek plasztikusa bemutatása révén. A három hatalmas kötet során valósággal beleéljük magunkat a középkor szokásaiba és erkölceibe, a részeg és bő tivornyákba, a véres civakodásokba. Sok vér, szenvedés és erőszak vesz

körül, de gyermeki hit és mélységes áhitat is, és egészen otthon érezzük magunkat abban a különös levegőben, amelyben babona és vad brutalitás együtt burjánzik fel a legtisztább és legtündöklőbb lovagi erényekkel, a gyöngédség és vítézi bátorság legszebben tenyésző virágaival.

* * *

Mint regény-konceptió még hatalmasabb s mint korrajz, talán még színesebb Sigríd Undset másik nagy történeti regénye, az Olaf Audunson, amely két részből áll négy vaskos kötetben. Ennek a regénynek drámai háttérrel ad a fiatal kereszténységnek küzdelme az, ősi pogánysággal, amelynek babonái makacsul tartják magukat különösen a hozzáférhetlenebb vidékeken. Az új, szelíd kultúra csak nehezen tudja fékezni a régi barbár erkölcsöket, amelyekben az ököljog és a vérbosszú még szinte korlátlan szerepet játszik s a fiatal Egyháznak sincs elég ereje, hogy mindig gátat vessen az erőszaknak és igazságtalan vérontásnak.

Nehéz volna elmondani a regény tartalmát, amelynek szépsége amúgy is a részletekben s az epizódok gazdagságában van. Olaf Audunson mintaképe a norvég keresztény loagnak. Mint ifjú, szerelmes nevelőapja leányába, akit feleségül szántak neki. A norvég tavaszi ünnep boldog mámorában a két fiatal lény egymás karjába szédül. Azt hiszik nem következtek el nagy bűnt, hiszen házasságuk már küszöbön áll. De Olaf nevelőapja váratlanul meghal s a kapzsi rokonok nem akarnak hozzájárulni végakarataához, mert gazdagabb, befolyásosabb embert szeretnének Ingunnak férjül. Sok huzavona után a püspök bölcsessége mégis rendbehozza már-már a dolgot, azonban Olaf ekkor párvialdiban megöli Ingunn egyik rokonát, aki becsmérelte. Menekülnie kell, de megígéri Ingunnak, hogy élve vagy halva visszatér hozzá. Ingunn állhatatosan vár rá. Nem enged rokonai csábításának, rábeszélésének, erőszakosságának, hogy más férjet válasszon. De hiába vár. Hosszú évek telnek el és Olafról semmi hír, Ingunn kétségbeesik, betegség vesz rajta erőt. Idegrendszere a sok lelkigyötirelem és hasztalan várakozás következtében teljesen fölmondja a szolgálatot. És ebben a rettenetes lelki válságában egy lelkiismeretlen kalandor hatalmába kerül, aki kihasználja gyöngédségét és teherbe ejti, hogy így kezéhez és gazdag hozományához hozzájusson. Ekkor kerül haza Olaf, aki meggyőnta és levezelte bűnét. Nagy vérdíjat fizetett a meggyilkolt rokonainak és most, hogy minden dolgát rendbehozta, eljött Ingunnért. Megtudja a rettenetes valót. De szívében felülkerekedik a megbocsátó szeretet. Mentséget talál Ingunn számára és feleségül veszi, de előbb titokban bosszút áll csábítóján, akit egy elhagyott hegyi kunyhóban meggyilkol.

Olaf elköltözik feleségével a messze Hestvikenbe, ahol semmit sem tudnak házasságuk előzményeiről. De mégsem boldogok. Ott van közöttük Ingunn törvénytelen fia Eirik, akit anyja titokban szegény paraszttal neveltet s akire Olaf mindig féltékeny. Mert neki magának nincs gyermeke. Ingunn vagy halott gyermeket szül, vagy hamarosan meghal a gyermeke. Isten büntetése ez, mert Olaf halálos bűnben van. Nem győnta meg a gyilkosságot és méltatlanul vette magához az Úr testét. Most már tudja, hogy rajta az Isten verése. Vezekelni próbál. Irgalmassággal, jótékonyssággal akarja jóvátenni nagy bűnét. Hogy a halottat megengesztelje, saját gyermekének ismeri el annak a fiát Eiriket, magához veszi és örökösévé teszi nagy vagyonának. De ez sem segít. Ingunnak ugyan végül egészséges leánya születik, de ekkor ő maga bénul meg és ő hosszú évekig mozdulatlanul fekszik. Olaf pedig

nem gyónhatja meg bűnét, hiszen a Szentföldre küldenék vezekelni és akkor magára kellene hagynia a tehetetlen Ingunnt, akinek szége is kiderülne. Ingunn ő maga kéri tehát férjét, hogy bűnét meg ne gyónja.

Sok évi szenvedés után meghal Ingunn, de a csapások most gyermekeiben sujtják Olafot, aki végre elhatározza magát, hogy gyónni megy és vezekelni fog. De a gyónató szék előtt szélhűdés éri. Megbénul a nyelve és szólni nem tud többé. Titkát örök sírba zárta a némaság. Csak azt tudják róla, hogy nagy bűn terhe nyomja a lelkét, amelytől nem tud szabadulni. És ekkor megkönyörül rajta Eirik, aki nem is az ő fia. Az ingatag és könnyelmű fiú magába száll. Apja halála után lemond feleségéről, lemond minden földi javáról. Kolostorba vonul és szerzetessé lesz, hogy ő vezekeljen apja meg nem gyónt bűnéért.

Ez az első olyan regénye Undsetnek, amelyben a főalak a férfi s Olaf Audunson mesteri lélekrajza mélységben és monumentalitásban Kristin Lavransdatterével vetekszik. Olaf Audunson tragikus kettőségű lelkében az ősi pogányság zabolátlan indulatai s a keresztény kultúra fenkölt erényei: a szeretet, a megbocsátás és alázatosság csatáznak. Hol ezek kerekednek fölül, hol amazok. De Olaf büszke férfiassága, zárkózottsága nem árulja el a lelkében tátongó sötét mélységeket. Senki nem sejti, milyen háborgó szenvedélyeket, milyen sötét és mardos önvádakat nyom el. Senki sem tudja, milyen áldozatokat hoz, milyen rettenetes fellázadásokat kell elnyomnia benne a szeretet és megbocsátás szavának. De tudja hordozni erősen a leggyötrőbb büntudatot, a kárhozat bélyegével lelkében tud járni emelt fővel, mosolyogva szeretetből, irgalomból az iránt, akit szeret. Minden porcikája sajog a megalázkodás után, de nem hajthatja bűnbánó fejét az isteni megbocsátás zsámolyára, mert más fejére is gyalázatot hozna vele. S mikor végre út a pillanat, hogy szabadulhatna élete nagy terhétől, örökre bezáródnak a felduzzadt bűnbánat zsilipjei. Olaf megnémul és nem gyónhatja már meg bűnét. Isten maga vette kezébe az ítélkezést.

Nincs a világirodalomban regény, amely ilyen megrázó erővel, ilyen mélyre tapintó pszichológiával mutatná meg a gyónás jelentőségét s a bűnbánat és vezeklés megtisztító hatalmát. «*Anima naturaliter christiana*» — mondja Walter Pater az epikureus Mariusról. Ilyen természetszerűen katolikus lélek a protestáns Norvégia két leghatalmasabb prózai eposzának szerzője s e két regény után szinte elmaradhatatlan volt, ami Rómában be is következett, hogy Sigrid Undset ünnepélyesen katolizált.

* * *

Undset regényeinek többi férfialakja messze elmarad Olaf Audunson mögött. Általában a férfi mindig mint gyöngé, ingatag, sokszor egészen félszeg lény jelenik meg nála a sokkal erősebb, céljaik felé sokkal biztosabban haladó nővel szemben. Még Olaf is gyakran indulatainak rabja. Sőt másik, jobban kidolgozott hősében, Erlendben, Kristin Lavransdatter férjében is a gyöngeségnek, s a gyermekes felelőtlenségnek nem egy vonását találjuk. Nem a déli legendák hódító szerelmes hőse, a női szíveken tipró Don Juan, se nem a rettenthetetlen és lebírhatalatlan dalia, a sárkányölő Siegfried Undset regényeiben a férfi. Rendesen köznapi, könnyen megalkuvó lény, akiben az erények és hibák meglehetősen egyensúlyban vannak. Még ha a legromantikusabb vonásokkal díszíti is fel őt a szerző, legfeljebb a szerelem szegény koldusa, aki alázatosan nyújtja kezét a nő felé a viszonzás alamizsnájáért, amelyet erővel, akarattal nem tud vagy nem mer elvenni, mint Torkild, a *Tavaszi* hőse. Hasonló

vonások vannak különben Olaf Audunsonban is. De nála éppen abban van az erő, hogy szilaj természetét, féktelen vad ösztöneit tudja belekényszeríteni a szeretet és megalázkodás gyöngeségébe.

* * *

Undset minden regényében sok szó esik a házasságról s bár minden irányzatosság és kiélezettség nélkül a házasság problémájáról. Csak első kisebb regényeiben független fiatal lányok a szereplők, akiknek elfojtott, vagy csaldott szerelmi vágyakozása nem vezet házasságra, akiknél a szerelem nem út és eszköz, hanem végcél, esetleg hamar szétfoszló bájos illúzió. De már a *Tavas* című regényében a szerelem boldogsága a házasság kötelességeivel párosul és Undset mindkét nagy történeti regénye azzal a problémával is foglalkozik, mivé lesz a lángoló ifjú szerelem a házasság beteljesülésében, hogy állják meg helyüket az álmok és ábrándok abban a valóságban, amit a házasság jelent.

Undset szerint a nő helye a házasságban van. Regényeinek legnagyobb része a házaselet, a család keretében vizsgálja a férfi és nő viszonyát. A szerelem csak út és eszköz a házassághoz. A nő célja, hogy feleség és anya legyen. A gyermekek hozzák meg az élet nagy talányának megfejtését, a gyermekek jelentik az élet, a jövőt, adják meg a szerelem értelmét és létjogát. Maga a házaselet soha nem csupa derű, nem az első szerelmes hetek megszakítatlan idillje. Egyre több kötelességet, terhet, megpróbáltatást és szenvedést ró a házaselekre, talán elsősorban a nőre. De az egyénnel és a társadalommal is csak a család adhatja meg a biztos alapot a létküzdelemben. A nőnek állhatatosságra és erős akaratra van szüksége, hogy a családi élet nagy jelentőségét felismerje. Énje legnemesebb részét kell megmentenie számára, hogy értéke legyen a társadalomnak. S mindehhez az erőt és a támaszt a gyermekekben kell keresnie. Undset regényeiben tehát fontos szerep jut az anyaság s az anyai érzelmek tanulmányozásának is. Undset valóban kitűnő ismerője az anyai ösztönöknek. Ő maga is példás anya s egészen természetes, hogy veleszületett, másokban is megfigyelt és tanulmányozott ösztönei igen közel tudnak férközni a gyermekhez. Ez a magyarázata, hogy nagyon kevés író tudta olyan igazán és annyi megértéssel feltárni a gyermeklélek titkait, mint Sigrid Undset.

* * *

Stílusa is egészen egyéni: azt mondhatnók róla: a szürkeség monumentalitása, a disztelenség ünnepi pompája, az egyszerűség kincses gazdagsága. Undset szereti ezt az átlátszó szürkeséget és egyformán használja contemporaine és történeti regényeiben.* A legeredetibb író, de soha nem keresi az eredetiséget. Irtózik mindattól, ami kiszínezett, festői, kiabáló. Fantáziája merész, de nem harsogó színek és dagályos képek, hanem jellemző tények kitalálásában. Fantáziája az élethez tapad. Képzetele csak a valóság ajtaján tud belépni. Csak a mindennapi életből merít, és innen is csak a legmindennapibb napokat választja ki. De képzetének olyan ereje van, hogy a szürke mindennapot történetté s a történelmet mai hétköznappá tudja varázsolni. Szürke nála minden: az alakok, a környezet, az események. A sötét tónusok tragikus izzása csak az egymásra rétegződő szürkékből bontakozik ki.

Fokozza az egymásba mosódó tónusok szürkeségét az írónő előadásmódja is. Undset a meglátás benyomásait soha nem alakítja át valamelyik művészi metódus képletes felhasználásával festménnyé vagy szoborrá, hanem azon nyersen rakja egymás mellé a legapróbb és legszürkébb részleteket, ahogy

szemének hűséges és éles lencséje lefényképezte őket. Undset előadása nem fest, nem mintáz, hanem fotografál, de fantáziájának ereje már felfedezte a stílusban a plasztikus fotografálás titkát.

Nyelvében nincs semmi keresettség. Igyekszik teljesen a köznapi kifejezési formákhoz idomulni. Mintha az életben készített stenogrammból adná vissza, amit alakjai beszélnek. Szubjektív elérzékenyüléseket nem ismer. Lírája magában a történetben van.

De végül a sok szürke részlet és egymásba szürkülő irombaság atmoszférát teremt nála. A valóság szinte megelevenedik körülöttünk. Érezni, tapintani tudjuk a tárgyakat. Beleéljük magunkat a köznapok végtelen természetességébe. Az alakok igazak és élők s olyan döbbenetes közvetlenséggel hatnak ráink, akár csak a drámában. Mert Undset soha nem analizál. Alakjainak jellemét, lelkét, nagy belső pálfordulásait nem aprólékos elemzésből, hanem szavaikból és tetteikből ismerjük meg. Így alakjai lassanként kiemelkednek a szürke háttérből, mozognak, élnek, velük élünk és tetteik nemcsak érdekelnek, hanem lelkünk mélyéig meg is rendítenek.

Undset a világirodalom legdrámáibb epikususa. Naturalizmusa a legtermészetesebb idealizmus. És az a mindent átfogó szürkeség, amely műveiben a puritán valóságszeretet legbeszédesebb bizonyítéka, nem a jelentéktelenségbe való erőtlen elernyedés, hanem a vaskő és a gránit acélos szürkesége.

Kállay Miklós.

PIHENÉS.

*Ó, mily jó ez a fáradtság, amely
csontomban, véremlen, idegeimben
zsongatja józan dallamait.*

*Szédobom tagjaim s a pihenés
szobra vagyok. Mozdulatlan
éjtszaka, szerecsenyfekete márvány.*

*Szédobom a lelkemet is,
hadd ragadjon bele, mint a bogáncs
a gyanúllan járókelőbe.*

*Csak kattojgatók száguldás örült
kerekei, csak harsogjon a rikkancs.
Süket vagyok: a lelkem, a bensőm,
a multam s jövődöm süketje.*

*Úgy mállok a roppant Éjtszaka hullámaiba,
mint az ág, amelyen minden alma
megérett már a tetszalott kánikulában
ásszú pihenésre.*

Marconnay Tibor.

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

AFOGLYOK behurcolkodtak az egyik tisztábbforma barakba, Zoltán s Dénes egy négyágyas szobában húzódtak meg. A szobában egy félszeg, szeplősképű osztrák gyereket találtak, a Langenscheidt spanyol nyelvtana fölött hasalt, fölnézett, aztán megint a könyvbe ütötte a fejét, a szája makogva járt, mint aki tanul, aztán mégis csak föltápáskodott, megmutatta a jövevények ágyát, s visszametkezett a leckéjébe.

— Und der Vierte? — tördelte Dénes.

— Draussen — mutatta az osztrák.

— No, ha az is ilyen kis okulás pulykatojás, akkor elmehetünk ecetes ugorkába rézkrajcárnak.

S odaállt a polc elé és sorba húzogatta a könyveket. Egy csomó szótár és nyelvtan, olasz francia, angol, norvég, orosz. Mindenik szótár elejétől végig kijegyezve : aláhúzás jelezte, melyik szót nem tudja még, a szó mellett kereszt, karika, sraffozott karika, pont : nyilván az előmenetel stációit jelezte. A kis osztrák félszemmel oda-oda sandított a polcra s a könyveit forgató ormótlan gyerekekre s boldog volt, hogy na most, mindjárt megkérdik, ő az a fene nagy tudós, aki mindezt a fejébe tölcésérezte.

— Gehört dir?

— Das ist nur die Hälfte. Az egykettedrész — tette hozzá daráló-gépből kijött magyarsággal s fölegyenésedett, hogy tovább dicsekedjék. Dénesnek ez a bécsi sehogysem tetszett.

— Von Babel? — kérdezte komolyan és kiment a barak elé.

Zoltán úgy tett, mintha az ágyát rendezgetné, aztán maga is kiszökött, egyedül akart a tengerrel maradni. Odatelepedett egy beugró sziklára s nézte a végtelenbe emelkedő kék dombot, a láthatárra kanyargó gözösfüstöt s azt a három négy vitorlát, amely makacs pillangóként remegett a reszkető levegőben s neki látott, hogy rendezze az új filozófiácskáját, amely hetek óta ott mocorgott benne, de a sok sürgés-forgás közt nem ért rá megszületni.

Milyen gyönyörű ez a tenger, s hogy veleterjed a lelkem. Mennyi szép dolog van, amivel vele nőhetünk, pineák, szelek, vonuló sirályok. Milyen boldogság másodszor is fölfedezni a világot, ahogy pendelyes gyerekként fölfedeztük, de most már tudatosan, minden ízt külön ízelve, minden színt külön megforgatva. Mennyi ember s mindenik

a meglepetések sűrűje. Nagyon is ellenségesen néztem őket, a magam fájdalma okozóit figyeltem bennük. De ez a fájdalom eltorzította az okot. A csekély tettek is roppant súlyul esnek arra, aki szenvedni őket: ez az ember tragédiája. Csanádi Gábor biztosan nem volt rossz fiú, sőt kiváló volt, de rám hajított egy kavicsot, s amikor hozzám ért: kővé dagadt.

Igen, ez az emberi boldogtalanság oka. A lerázott porszemek főbeverő sziklákat fiadzanak. Az ember önmagában nem gonosz, csak viszonylataiban lesz azzá. Nem megható-e ez a bécsi fiú, ott hasal a szótárain s szavakkal narkotizálja magát az élete ellen. Ádám bácsi biztosan odaadná egész Magyarországot Nagyszalontáért s egész Nagyszalontát az ő házacskájáért. Ez rossz hazafiság, de nem igazi Ádám-báccsiság-e? Viszont Dénes nem lépne-e bele egy ártatlan oláh hasába is, csak azért, mert tele vannak az erei ifjúsággal és virágos szólamokkal. A tulajdon ifjúságát érezné a másik haláltusájában. Szeretettel megszállt emberek, akiknek a nagy apaságuk, nagy ifjúságuk, nagy reménységük a púpjuk és ficamodásuk. Nem igazabb emberség-e ez, mint az ő szilaj meg nem alkuvása, minden gyengeségre megvetéssel visszaütő dacossága. Az volt a hiány, amit ő tartalomnak érzett: szeretlenség a dacossága.

Ó, ha szétbocsáthatná szíve indáit az emberekbe, hogy az ember sűrű része lenne s ne magányos elátkozott. De ő az eredet erős gyökereit is elszaggatta. Mi köti a szüleihez? Világosan látta a konyhát: tányérja előtt az apját, amint jobb könyöke az asztalon, villája az égnek s türelmesen várja, amíg a piros ínyei közt szétnyomkodott falatot lenyelheti. Az anyja föl-fölugrik s jobb híjján a mosogató vizet igazgatja, nem mintha dolga volna a tűznél, de nem ülhet meg egy percnél tovább az ura előtt, úgy érzi kötelességet mulasztott, ha időnként föl nem ugrik. Zoltán oly közvetlenül látta ezt a képet, mintha a szomszéd szikla barna foltjára írták volna. Még a takarékosan fölcsavart lámpa is ott derengett benne, pedig milyen más volt annak a világossága, mint a közeledő tengerparti alkony hirtelen díszletváltásai. S egyszerre, mint a tenger, földuzzadt vézna melle, a szeretet dagálya áradt a két öreg felé. Minden hibájukkal együtt a tehetetlen szülők voltak ők, az öregség siralmas elhagyottsága párolta őket széppé s ölelnivalóvá. Kitérta a karját, hogy magához szorítsa őket. — A szeretet, a boldogság, — kiáltotta — s mozognia kellett, hogy ez a megtalált boldogság szét ne vesse a szívét.

A nyugati ég napja, mint percek alatt kinyílt és elvirágzott pünkösdi rózsa a tengerre ejtette piros szirmait. A szirmok eleinte mereven úsztak az opálos vizen, aztán átjárta őket a tenger, karimáik bekunkorodtak a habok fodrába, a sötét piros szín szétolvadt, az ég s az ég árnyéka mindinkább összeforrt, mint ember, aki egy lesz a bánatával. Zoltán nagy boldogsága hirtelen elbágyadt. Lelke mélyéről sötét vézész fakadt fel, szétvegyült benne, s elgyengítette. Hamis, hamis, mondta

valaki benne s egyszerre csodálatosan nem tudta, mit kezdjen megtalált szeretetével. A gyönyört követő szorongásban a sorsa üzent.

Vagy egy félórát ülhetett így, zsibbadtan és elveszett tekintettel, amikor közvetlen alatta megmoccant a szikla, ami kőnek látszott, egyenruhának bizonyult, s az egyenruhából ismerős hang kunkorodott elő.

— Vacsoraidó, gyerünk.

Zoltánt meglepte ez a kamélonszerű környezethez idomultság. Zavarodottan nézte az embert, akinek a lábszárvédőbe pólyált gyufalábai veszedelmes elevenen idézték a ládi fűtcát. Egész tisztán hallotta egyik volt osztálytársa hangját: nézzétek az ápluszbé komiszban.

— Frölich tanár úr?

— Igen, felelte síri nyugodtan a kis ember. Ez különben nem fontos. A vacsora sem fontos, de ha lekéssük, megbüntetnek s a hatalom mulandó dölyfének ellenszegülni még kevésbé fontos. Egyenesen kicsinyes és méltatlan hozzánk.

— Tanár úr, nem emlékszik rám, a tanítványa voltam Ládón. Már tizennégy októberében be kellett vonulnia.

— A tanítványaimra nem emlékszem. Mi értelme van varietásokkal és individuumokkal terhelni az agyat, amikor a génuszok is csak elhanyagolható varietások.

Zoltán csodálkozva hallgatta ezt a beszédet, amelynek megvolt az értelme, de mégsem az ép-ész sínjein járt. Majdnem szószerint csendült vissza benne a tanár úr első háborús előadása a számok és a háború viszonyáról. Hogy neki tüzesedett, a fiúk egymás lábát nyomkodták s a hasukat bokszolták, hogy ki ne szakadjon a nevetés iszkája.

Frölich elnézett a tenger szikláin lévő barakok fölött.

— Ez mind nem fontos, motyogta s látszott, hogy a nem fontos makacs szójárása, melyben szellemi élete refrénje tér vissza.

— Mi a fontos, tanár úr? — kérdezte Zoltán kíváncsiság és megdöbbenés közül.

— Fontosak az örök összefüggések, — magyarázta minden páthosz nélkül a tanár, mintha csak a csonkakúp köbtartalmát magyarázná. — Nézze, — öltötte hirtelen barátsággal Zoltán karjába a magáét — a világ egy háromfalu koporsó. A külső koporsó a világ egyéni esetei, a természet agyonmagasztalt változatossága, növények, ásványok, állatok, az ember. A második koporsó a változandóságot maga elé toló vegyivilág, az anyag színjátétszása. A belső, üvegkoporsó: a fizika törvényei. Ezen már átsejlik a halott királylány, az örök összefüggések testetlen teste.

— S az örök összefüggések halottak? — kérdezte önkéntelen tréfás éllel Zoltán.

— Jól mondod, ember, halottak — tüzelt föl Frölich. — Ez a nagyszerű, hogy halottak. Halottak, mint Isten és a matematika. Az élet a legnagyobb merénylet Isten ellen.

— Mi szükség van egy halott Istenre?

— Avanti, avanti — tuszkolta őket az ór, már így is utolsóul ért a csajkájuk a zupás kondérhoz.

Dénes elkeseredetten fogadta Zoltánt.

— Te, a negyedik is bolond. Egy alsós partit sem hozhatunk össze. Mondják, hogy szám-apostol, mindenkit csak per ember szólít, de ezt is engedménynek tartja, szívesebben mondana egységet vagy nullát vagy port.

— Ismerem őt, a tanárom volt — vette védelmébe Zoltán. — Olykor a bolondok fejezik ki legtalálóbban egy kor igazságait. Nem természetes-e, hogy a háború pillanatnyi esztelensége elől az ember az örök dolgokra felebbezen.

— Barátom, az örült előtt megáll a gondolkodás. Aki beteg, az beteg — mondta Dénes s hatalmasat csapott a mellére, mintha a maga egészségéről akart volna meggyőződni.

Zoltánba fullánkot szúrt ennek a beteg szónak az igaztalansága. Egy nagyobb szeretet sejlett föl benne a «hej édesanyámos» szeretetnél, amelybe a bolondok is beleölelhetők. Ez megint valami egyetemes neszesemmi lesz — torkolta le magát s odahenteredett az ágyára s erőltette a fejét, hogy a szüleire gondoljon, még a kezét is összekulcsolta, hogy imádkozik értük, de összekulcsolt kezei elszégyelték magukat, lehullottak s egy fia gondolat sem maradt benne, csak a fejfájása s nagy kedvetlenség, hogy az élet megoldhatatlan.

Zoltán április derekáig maradt a livornoi fogolytáborban. Körülöttük a háború utáni felszabadulás verte pajkos hullámain. Egy-egy habocska a táborba is becsapott. Az örök szívesen elmókáztak velük, nem mentek ellenségszámba már, néhány hónap mulva úgyszélnék fujják őket, addig akár a városba is kiszállingózhattak. Otthon évszám sem lebzelhettek ennyit. Itt nem törték őket a dologgal, a szomszéd liget maradék fáit döntögették, vagy a sanremói autó-utat foltozgatták; az önkéntesek legfőlebb felvigyáztak, senki sem számoltatta el őket a napjaikkal.

Zoltán ott csiszolódott a három új barátja közt. Hol ehhez koccant, hol amahhoz, mindenik tört-koptatott valamit rajta s új és új állásfoglalásra erőltették az eszét. Legelőbb Dénestől hidegedett vissza. Olyan volt ez a fiú, mint félrecsapott bokrétáskalap, cifra szólamokban pöndörödött belőle a beszéd, de fene nagy egészségében s székel keménykötöttségében volt valami tervszerűen kigondolt és Zoltán ép azt nem találta meg benne, ami eleinte húzta: a melegebb emberséget. Egy rákendőzött, «hej édesanyámos, kedves fenyveses Csikországom»-emberség volt ez, a legkarakánabb nyereségét is némi féligtudatos újságírói eredetiség-számítás scenirozta. Különös, ez a Dénes mégis meglökött Zoltánban valamit, amit ő maga csak mímelt; olyan volt ez, mint hitetlen pap térítése. Egy ideig erőltették a barátságot, de mikor látta, hogy Zoltán a számbolondhoz s a pulykatojáshoz húz, köpött egyet s felhőszkodott, hogy ő bizony nem lesz negyedik kerék a fogatukban.

A tanár bölcsészete is hamar kimerült. A sok nem fontos zsákba-macskájából olyan kicsinyke fontos hámozódott ki, hogy azt akár eldobhatta az ember. Zoltán nem ijedt meg a bolond jelzőtől, őt nem lehetett e jelzőkkel egy konok gondolati lánc mellől elriasztani. Azon volt, hogy megbontsa ezt a láncot. Mintha a gondolati tévedés lett volna Frölich elsődleges baja s ha abból kikurálja, a betegsége is meggyógyul! Mint egyenrangúval vitatkozott vele.

— Mi szüksége tanár úrnak az örök dolgokra, amikor minden percünk a változás játéka. A világ egyedekből és pillanatokból áll, a vegetant, a fizikát, a matematikát az ember erőszakolta reá.

— Esztétikusok és nyelvészek szájába való beszéd — tajtékozott fel Frölich. — Méltó a szótárkukac barátjához, aki azzal öli az életét, hogy az emberi érintkezés futó és sztereotip jeleit lapátolja az agyába. Oly rövid az élet, az ember igazán csak a fontos dolgokra szögezheti a figyelmét s nem a századrendű tünetekre.

— De az ember maga is századrendű tünet.

— Rögzítse életébe a halált s örök dolgoknak vált osztályosává.

Ez bombaszt volt, de Zoltán elértette. Bizonyos, hogy Frölich kifelé bolond volt, de befelé következetesebb volt akár melyiküknél. Talán a túlzott következetesség volt a bolondsága. Zoltán kereste a hibát, hol csúszott félre ez a fogékony ember s úgy látta: ott, ahol ő. Nem vetett elég erős horgonyt a szeretetbe. Elkapta valamilyen agyforgószerű s most érthetetlen messzeségből néz az anyagi világ dolgaira. Egy fűbe, fába, emberbe szőtt lélek sosem szakadhatott volna ki így a teremtésből. Amíg a világ értelme felé száll, az élete értelmét veszíti el. Nem az ő tébolyának a megnőtt árnyéka ez a Frölich? Azon az estén különös gyönyörűséggel forgatta a spagettit a ráöntött zsíros lében, mintha ez a spagettire szegzett figyelem is a világhoz drótozta volna vissza.

Fritz, a bécsi fiú, Dénes undorodása után visszacsukta kelyhét a barbár magyarok elől, de Zoltán hallgatag, szerény érdeklődése hamar kiengesztelte. Apró hiúságokkal teletűzött emberke volt ez a Fritz. Hangosan magyarázta, hogy a norvég nyelvben a szó végén áll a névelő s szántsándékkal az étkezőpadon feledte cirillbetűs Karenin Annáját, hogy a derék bajor, aki utána vitte, megkérdezhesse:

— Aber, was für eine Schrift ist das? Russisch? Jesszusná! Was sie zamlernen!

S ilyenkor Fritz szeplői különös rozsdavörösben ragyogtak fel, mintha egy tüzes gyümölcsnek lettek volna fényes vakotái.

Zoltánnak e fanatikus szorgalom tövén kedveszottyant a tanuláshoz. Fritz kapott rajta, ő megtanítja olaszul, közben a németet is gyakorolhatja. S a nyelvtanulás váratlan örömet hozott. A tenger partján tavaszosan kurjongattak a szelek. Február volt, a Riviera ideje s a nyugtalan álmában vonagló tengert a fogolytábor sziklapadja alól sem lehetett eltiltani. Zoltán mormolgatta a szavakat, az esze a mondatokra

veszett, érzékei a természet ünneplőire s e kettős festés alatt egy-egy órára eltűnt lelkének az igazi színe, hogy az éjtszaka kellemetlen meglepetései, a föltharthatatlan álmok újra s újra visszahozzák átfestett nyomorúságát.

Március elején már olasz újságot olvasott s Fritz hirtelen barátság-rohamában kedves könyvét is odanyomta neki. Egy bőrkötéses Leopardi volt. Zoltán bajosan böngészte a szöveget, de a versek irama elsodorta, különösen az utolsók, ahol a merev hagyományos formák alól kiszabadult vers arányos és mégis szabad hullámokban bukja a szót s a gyér rím úgy lendül el a sorok végéről, mint a tornászt továbbblendítő gyűrű-hinta. Igazi latin lélek volt ez, úgy ahogy Zoltán a latinságot a livornói tavasz pineákkal és pálmákkal szaggatott kéksége alatt elgondolta s mégis gyötrőn emberi, megremegtetőn közeli. Szakadatlan halálvágy s alapjában dacos életimádat, mintha valaki azért faragott volna eszten-dőkön át egy drágaművű kést, hogy egy hajnalon a szívébe döfje. Nemesen és dacosan áradt ez a költői szomorúság s Zoltán nem kaphatta el előle a szívét.

Stanco mio cor . . . Posa per sempre. Assai palpitasti. Non val cosa nessuna I moti tuoi, ne di sospiri e degna la terra. «Ess kétségbe utolszor» — bűg ugyanabban a versben. Hol tart ő az «utolsó kétségbeeséstől»? S megint nagyot dobbant benne egy elem, amely mélyebben ül, mint a szív s minden porcikát átjáróbb, mint a vér. Mintha elfeledt jóslatot hordott volna magában, jóslatot, amelynek már csak az ízét érzi s a szavakat már nem idézheti vissza, de az értelme: győzelem. Csak azt tudná: mi a győzelem?

Egy délután a városban bolyongott Fritz-cel. Engedélyt se kellett kérniök; az se baj, ha megszöknek: két tányérral kevesebb zöldség-leves. A kikötő, mint hajók ószere, kibogozhatatlan összevisszaságban halmozott egymás fölé kéményt, árbócot, réz- és nikkelrudat, kötelet és zászlót s a sétány pálmái roppant tenyerekkel kanalzták a levegő édes vizeit.

— Leopardi harminchétéves volt s nem ölelt nőt — mondta Fritz és különc érdeklődéssel csillant Zoltán felé a szeme.

Zoltánban fájós vart kapart fel ez a szó.

— Én azt hiszem — folytatta Fritz — hogy szerelém és kiválóság összeférhetetlenek. A modern nő visszariasztja a finomabb idegrendszert a férfit.

— Nézze — kapott más tárgy után Zoltán — az a hajó most húzza fel a vasmacskáját. Jó kis lánc, mi?

— Hallott Ottó Weinigerről? A háború alatt lett öngyilkos.

— Nem, nem hallottam. Hogy is hívják azt a pálmafajt, amelynek a földtől ágaznak szét a levelei?

Fritz csodálkozva látta Zoltán idegességét.

— Nem tudom — mondta s bezárkózott, mint a rowarevő virág, amely megkapta az aznapi emészteni valóját. Unottan cammogott Zol-

tán mellett s szeplői belefakultak az arca szürkéségibe, úgy lógatta a fejét, mint rosszízű gyümölcsöt.

Ahogy a sétányon hazabandukolnak, egy rikkancs kiáltására lettek figyelmesek.

— Il bolsevismo in Ungheria!

Megvették az újságot, a Károlyi-kormány lemondásáról s a kommunista államcsinyről voltak benne ellenmondó jelentések.

A kommunizmus híre a tábor magyarjaiból is fölrugdosta az elfeküdt gondolkozást. Találgatták, mi történik a falujukban, de a falu csak azonmód maradt, ahogy gyerekkorukban beléjük itatódott.

— Mi köll inkább, Ádám bácsi: az oláh vagy a vagyonközösség?

De Ádám állhatatosan tartotta a fejét ennyi kósza hír közt, állta őket, mint vörös őszi hold a vonuló felhőket.

— Meglátjuk otthon — s szidta a szicíliai dohányt.

Egy lencsöke fehérmegeyi béresfiú, aki grófi birtokon szolgált, előbb belemelegedett a változásba.

— Mind jó lenne — tündökött — de ha szétmegy a föld, kié lesz az uradalmi magtár?

— Nem megy az szét — magyarázta Dénes legjobb tudomása szerint — hanem a megbízott ül a gróf helyébe.

— El is lopja még a boronaszöveget is — vélte egy emberismerő.

De Dénesnek külön optimista elmélete támadt.

— Góbéság az egész, az oláht akarjuk az orrossal kipörköltetni s ha megvan, odatűzzük a kommunista csillagot, ahová a berecki beszo-
pott betlehemesek a háromkirályokét.

Zoltán a szüleire gondolt, hova s mire hajoltak ebben a felfordulásban. Vajjon az apja beleköt-e az új urakba, vagy még viszi valamire az úr-szólásával. S jólesett a szívének ez az aggodalom. Mégis csak szeret valakit. Van, akiért szorong. Úgy könyvelte el ezt a szorongását, mint dicséretes eredményt egy nehéz vállalatban.

Néhány nap mulva felozlatták a tábort. Az osztrákok utazhattak haza, a kommunista magyarok nem érnek meg ekkora tábort. Aki dolgozni akar, mehet falura, a többinek meg ott van Sardinia. Zoltán munkára iratkozott. Ebben az időben vetődött hozzá Knut Hamsun Őszi csillagjainak német fordítása. Ebben az író összeáll egy vándorlegénnyel, tanyáról-tanyára jár, itt vízvezetéket csinál, ott fát dönt, másutt zongorát hangol, mindenbe belekap s mintha a természet lélekzene benne, szerelmes és szemérmes, lázas és szomorú. Zoltánt elbűvölte ez a könyv. Az igazi ember féltetével a természetbe merül, mint szíren a tengerbe. Szeretett volna minél közelebb kerülni az anyaghoz: földet kapálni, vasat reszelni, fát aprítani, mindegy: csak magára ne maradjon. Az ember önmaga kárhozata s úgy üdvözölte a munkát, mint egy romantikus vándor-legénykor kezdetét.

Fritz Zoltánnak adta Leopardiját, francia szótárát és két váltás fehérműjét; a tanár úr kijelentette, hogy neki nem fontos Livorno

vagy Sardinia, Zoltánt se sajnálja, az ember ember, s a por az por. Dénes is Sardiniát választotta. Az utóbbi időben székely anekdótákat írt, az emberek úgy diskuráltak ezekben a kis történetekben, mintha erősszagú virágokkal csapkodták volna egymást s minden szó külön csurgatta a zamatot. No, ő az anekdota-író kedvét belé nem kapálja a talján földbe. Ami kis sundítani való marad a markában, elkél Háromszékben is. S nagy pajtázások közt búcsúzott el, mintha nem ő szidta volna eddig bolond lakótársait.

Zoltán Firenze közelébe került. Egy öreg házaspár kapta meg, akiknek a fiesolei domboldalon volt egy-két hold szőlejük s vagy száz barack- és mandulafájuk. Volt egy fia is Zapatieri apónak, de azt elkapta a Piave s a szép fiesolei szőlő sűrű dudva-elégiákban siratta a kart, mely hiába kapott az életet jelentő folyópart kimosott gyökerei után. Bizony, derék, szíjból font kar volt az s Zaptieri hiába nézegette a maga lötyögő börtökben tartott karcsonjtait, elég volt azoktól, ha a levest a szájig emelték, a szőlőt meg leszedni is gyengék, nemhogy a föld tüzes nedveit fölbirizgálják.

Igy került Zoltán az öregek mellé s nem bánta meg, sosem volt ily közel a boldogsághoz, mint itt, amíg a Zapatieri anyó zupáját hapatyolta. Április volt s Firenze köré fehér tajtékot hánytak a virágzó rosaceák. A sokszínű kockából összerakott dóm messze villogtatta dominó-lapjait, csak negyedórát kellett sétálnia s kikapaszkozhatott a fiesolei franciskánus zárda terraszára, honnan paradicsomnyi harmónia szaladt a szemébe. Sötét ciprusok, az olasz táj jegenyéi úgy rakták fel komoly ecsetvonásukat erre az Arnot körülmosolygó dombos vidékre, mint a távoli halál az emberboldogságra. A zárda faláról Carducci márványba vésett verse készült elrepülni s messze Pisa felé a tenger szürke párái Toscéna illataival ivódtak át.

Zoltán ott hajlongott a leveledző szőlőfüzerek alatt, fölvette az unoka permetezőruháját s a hátára akasztott pléhputtonyból gáliczáport bocsátott a zsenge levelekre, hernyózta a barackfákat s nyesegette a vértetű kikezdte száraz ágakat. Zapatieri apó kicsi vityillója egy szoba-verandányi házacskva volt. Az öregek benn aludtak a szobában, Zoltán a tornácon, de a ház előtti ólban a kecske aludt s azt már négy órakor ki kellett kötni a fűre, hogy legyen reggelire tejük. Nagy tögye volt ennek a kecskének, s ha jót falt, oldalvást kellett feküdnie, hogy ki ne préselje a tulajdon zacskójából a tejet. Zapatieri anyó közvetlenül a sajtárból porciózta szét a frissen fejt reggelit, a két férfi odatelepedett a lépcsőre s egymás mellett hörpögették az italt, de Zoltán bögréje teli volt s az öregé csak félig.

— Basta? — kérdezte az anyó s Zoltánban az unokáját simogatta a szeme.

Olyan öregek voltak már, hogy a gonoszságra se volt erejük, ami pedig nagy életkort jelent. Zoltán sokszor összeölelte volna őket nagy tehetetlenségükben, ha nem fél, hogy megijednek. Apó bögréje peremén

kövér legyek ültek s falták a bizonytalan ajkokról visszacsorduló csöppeket. Zoltán így, oldalról, jól láthatta az öreg fülét, úgy benötte a nyílását a szőr, mint csalit az elfeledt barlang száját. Elsején néhány lírácskát kaptak a munkájukért, abból kifizették Zoltánt s maradt is, nem is. Úgy hogy Zoltán benn hagyta a kis zsoldot, ami járt volna.

— Majd szüretkor — mondta, ha méltatlankodtak. Így is megtörtént, hogy a kenyeret is kölcsön kellett kérni s májusban az új krumplit főzték meg kecskevajban. Ilyenkor a két öreg bocsánatkérő ijedelemmel pislogott Zoltánra s ő nem győzött bólogatni, hogy milyen jó, csakhogy megvigasztalja őket.

Szó alig esett köztük. Maguk közt rég leszoktak róla, Zoltán beszédjéről meg az istennek se hitték el, hogy az csakugyan olasz nyelv, akármilyen jól ejtette is ki a szavakat. Csak nevelték s rázták a fejüket, mintha azt mondták volna, hej nagy kópé ez a mi prigionieronk, tudjuk mi, hogy van ez. Zoltán bele is nyugodott ebbe a némaságba, ennek is megvolt a varázsa, a kezével mutogatott, amikor szóval is mondhatta volna. Hadd örüljenek a mutogatósinak, az a kis beszédkörűli fölény is jól eshetett a vénség elkoptatta önérzetüknek.

Jó volt ez így együtt. Nagy állandóság ült ebben a kertecskében. Csak a gyümölcsfák hajították el menyasszonybokrétájukat s az elvirágzott szőlő tervezte ki a szemek későbbi helyét. Semmi zaj, legföllebb a sárgarigó szabadította bele a torkát a csöndességbe s a szomszéd menyecske szólt át a kőből rakott kerítésen. De ebben sem volt semmi zavaró. Zoltán füle akkor dugult el az olasz szó elől, amikor akarta s a menyecske ura is ott lebegett a hegyen, mint a karvaly.

Annyira szerették Zoltánt az öregek, hogy vasárnap az unokájuk ünneplőjét adták rá, ez ugyan népviselet volt, de Zoltán feltűnés nélkül villanyosozhatott be Firenzébe. Odavesztette törpeségét a Dóm irdatlan ívei alá, megsétáltatta szemét a Loggia dei Lanci szobrain, átment a Ponte Vecchion, elkeveredett a Boboli kert nyesett fái alatt s meregette a szemét a Belvederéről, hogy látja-e a Zapatieriék viskóját, de tekintete elveszett a hegy oldalán kúszó nyaralók fái közt. Egy vasárnap az Uffizibe is betévedt. Fiesoléból kívülről látta Firenzét, itt belülről. Ott a burkát, itt a lényegét, de burok és lényeg annyira ugyanaz volt, hogy amikor visszakapaszkodott a szőlőbe s körülnézett, hiányzott neki a szentek, akik ott lenn ugyanennek az égnek a sugárzásával mosolyogtak vissza komor szülőanyjukra, a Szentírásra.

Egyik firenzei kirándulásáról apró nyomású, vaskos könyvvel tért meg. Belekerült másfél lírájába, a Medici kápolnából kijövet vette egy utcai könyvárústól. Divina Comedia, olvasta a címet s úgy rémlett neki, hogy erről a könyvről az iskolában is hallott valamit. Belelapozott. Az oldalak egyharmada volt csak szöveg, a többi jegyzet, de igen apróra szedett, úgy hogy tízszerannyi is lehetett, mint a vers. Hát ez micsoda butaság, bosszankodott, amíg a vityilló lépcsőjén a szemét erőltette s mint csibe a szemet, kapkodta a betűt a mindent összefolyató szürkű-

letből. Csuda tudákoság, gondolta s néhány napig feléje sem nézett balsikerű vételének.

Akkor megeredt a zápor s Zoltán elunta a támasztókarokat hegyezni, előkotorta a könyvét, hátha rájön az ízére, Adyval is így volt s találomra olvasgatott, böngészgetett benne.

Ott ütötte fel a tizenkettedik éneknél, ahol a letörött gallyakból vér és emberi sóhaj fakadt. Az apja mesélt valami ilyesmit a Zölddisznó legenda korában. A juhászlegény is levágta a fűzfa ágát s a fűzfa sírni kezdett, mert elátkozott királyfi volt. Ez a kép, a fájdalom élő erdeje, az oktalan szomorúság bűnhődése, mélyen megindította. A Dante pokla itt van s nem büntetése a bűnnek, de megörökített valósága. Olyasféle érzés volt ez, mint ami Ady első verse után érte. Egyre hevesebben forgatta szótárát s már az undorító széljegyzetekbe is belekukkantott, csakhogy átgázoljon a megértés akadályain. Egy-egy kihámozott éneket újra meg újra elolvasott, amíg csak egyetlen érzéssé nem vált az ének s a sok ének megint egy nagyobbá. S mert mindent élete tengelyéhez kapcsolt: Dante is tanítás lett neki. Föl se tűnt az ítélkezés makacs szigorúsága, a költeményben kifejeződő rend, csak a szánalom nagy lehajlásait érezte, a hatodik ének részvétájulását. Ez a költő együtt érzett az emberekkel. Itélkezhetett fölöttük, mert szerette őket. Csak a szeretet jogosít ítélkezésre. S a szigorú firenzei is fényugár lett Zoltán lelke hóolvadása fölött.

Mily édes volt ez a hóolvadás! Olykor mégis új s hirtelen fagyok zavarták meg. Voltak percek, amikor az egész Fiesole s a Zapatieri-pár édeskés hazugságnak tűnt, s szinte rákiáltott a kezére, mit ápolgatja azt az iglice-fürtöt. Semmi közöd a növényekhez, ostoba érzélgősség émelyegtet. A hazug olasz ég továbbfejlesztette benne a betegség utáni elgyöngülés meghatottságát, minden porcikája külön szívvel lüktet, ha gyökeret eresztene, bodza-bősséggel hajtana ki rajta a szívjóság. S mindez hazugság, a sorsa elintézetlen. Kibuvó, kibuvó, hajtogatta kétségbeesetten.

Ilyenkor soká hánykolódott a verandára vetett ágyon, sőt ki is telepedett a firenzei ég nagy csillagtekozlása alá. A tejutat szerette volna a lelkére folytatni. Órákba került, amíg az éjtszaka anda levegője elnyomta. Egy hajnalon az öregek az ajtóban találták, a küszöböt ölelte s a fogai közt egy szál sarkantyúvirágot harapdált. Ilyen fekete napok után Zoltán még közelebb húzódott Philemon és Baucisékhoz s még több alázattal iparkodott az unokájuk lenni.

(Folyt. köv.)

Németh László.

Szabolcska Mihály: Összes költeményeiből. (Válogatott versek könyve.) A kozmikus és kollektív líra sok sötét látomása, hidegfényű pátosza után szinte jólesik a nyugodt hétköznapok idilli melege. Újra áhítjuk a dal ős varázsát; Szabolcska lírájára tártabb a szívünk, mint negyedszázad óta bármikor. Úgy hisszük, ideje, hogy megállapítsuk igazi jelentőségét. Indulását túlzott siker koszorúzta, a későbbi nemzedék viszont megtépázta még jogos babérait is. Válogatott versei mintha pörújításért folyamodnának. Immár harmadik kiadásuk a közönség kedvező döntését jelenti. A kritika sem maradhat néma; hiszen Szabolcska művei tulajdonkép nem problematikusak, csak a korviszonyok tették értékelésüket vitássá.

Fölképekör könnyen szembetűnhetett. Líránk mindinkább távolodott a daltól. Arany egyéniség-burkoló bonyolult módszere s Vajda bölcselő iránya vonzotta a fiatalokat. A fejletlen városi élet még alig pótolhatta a divatjarmult népi tárgykört, ezért váltotta föl a valódi élményt halvány örököse: a gondolat. Mily üdén csendült meg ebben a kórusbán Szabolcska első hangja! Naív közvetlenséggel tárta föl búsongó szerelmét. Plein-airben csillogtak falusi színei, tavaszi mámort trillázott erdejének minden madara. A népdalok ismert hőse elevenedett meg költészetében, de teljesen átfinomodva; mintha ez a falusi legény bejáratos lett volna Reviczky halk szalónjaiba. Egy nyers hangra, egy szilaj mozdulatra nem vetemedett. De ép ez felelt meg a kor igényeinek, mely egyre eszményibbé stilizálta a falu képét, minél messzebb távolodott tőle.

Szabolcska érzései kezdettől önként kerekedtek hibátlan szerkezetbe. Kevés húrja igénytelenül, de vonzó egyéni bájjal muzsikált. A dalnak olyan mély forrása buzgott benne, hogy nem találjuk mását egyetlen kortársánál sem. De sikere nem kápráztatta el. Szellemi vezérszerepre sohasem érzett hivatást. Genfbe, Párizsba magával vitte a debreceni teológiáról egész derűs hazai vilá-

gát; az idegen kultúra nem ejtette ámulatba. A pusztai nomád fölényével még ő sajnálkozik a cifra urakon, amiért nem sejtik nótáink metafizikai szomorúságát.

Csak a *Hangulatok* (1894) néhány darabjából gyanítható tudatosabb erőfeszítés. Ez a kötet nyugateurópai ritmusokat kombinál s föloldja, rokokószerűvé finomítja a zárt, kemény magyar formákat is. Pár eredeti szóösszetétel, jelzőhalmozás, a sötét hangulatok csillogó borúja s a költő feltűnő kedve bonyolultabb lelkifolyamatok ábrázolására, jelzi az utat, itt-ott meglepő határozottsággal — Ady felé (*A Szajna partján*). Sajnos, mindez annyira folytatás nélkül maradt, hogy Szabolcska a legérdekesebb párizsi darabokat be sem iktatta Válogatott Versei közé, mintha érezné, hogy nem illenek oda. Így is milyen dús ennek a kornak a termése, a későbbi évekhez mérten. A *Salzburgi Csapszék* s a *Grand Café* mellett már itt ragyog a kis szőke varróleány *Emléke* is. Milyen gyöngéd pre-rafaelista festmény: «Megigézett gyermek, Lányos glóriája; Keblén, haján illatozó Örök violája. Ez az illat, az a fény Homlokán, szemében: Üzenet volt a mennyből, hogy Maga ellen védjen.»

Milyen fakó közhelyekbe zuhan innen a későbbi évtizedek Szabolcskája. Falusi pap lesz s felőrli a vidék. A világlágerfontosabb városa: Debrecen, leggyönyörűbb helye: a Nagyerdő. Eleinte ebben is van stílus, később már csak kuriózum. Költészete elmodorosodik, családi és kalendáriumi alkalmon buzdul. Pedig az igazi élmény, mint magyar gyászja az összeomlás után olyan alkotásokra ihleti, amelyek eléri művészete régi színvonalát. Amily dicséretes, hogy ifjonti sikerei nem tettek elbizottá, ép annyira sajnálható, hogy a későbbi gúnyos támadások nem ösztönözték fokozott műgondra. Gyöngülő érzésintenzitása pótlásául nem törekszik gondolati mélységre: vilásképe megmarad gyermeki kezdetlegességében. Optimizmusából mindinkább illan az elhithető erő; bensőséges hangú

vallásos lírája kegyes papi szólamok masszájává merevedik. Polyton a szeretetet emlégeti és együttérzést a szegényekkel; csakhogy ezek a szegények sokszor családiasg hasonlítanak a népszínművek statisztáihoz.

Legkevésbé illik ez a megállapítás Szabolcska néprománcaira. Fogyó lírai ihletért ezekkel kárpótolja a múzsa. Hajlandók vagyunk bennük látni költészetének csúcspontját. Világos előadás, kerek szerkezetűk, főleg pedig rövidségük határozott gazdagodást jelent irodalmunkban. Hőseik tipikus vonásai szemléletesek, frissek, találók. Meséjük egy-két kényesebb részleten a szüksézáv előadás gyöngéd szeméremmel siklik át. A költő férfias részvéte, itt-ott kissé érzelmes ellágyulása mindig benne remeg e darabok zenéjében s néha jobban megkap, mint maga az ábrázolt esemény. Ez a líraiság is a nép gondolatkörén belül marad, egy hangrezdület ha elárulja nagyrítikán a műköltőt (*Mater Salvatoris*). Még legárukodóbb az a negatív vonás, hogy a falusi élet minden sötétebb színe hiányzik itt. Más baj alig esik e környezetben, mint a szerelem apró tragédiái. A pástor hazatér Amerikából, mert nem találja helyükön a magyar csillagokat. Ime: a kivándorlás kérdése Vas Gereben szemüvegén át. Nem az új látásmódban rejlik ezeknek a románoknak az értéke, hanem hogy Petőfi legegyszerűbb dalszerkezeteit némi epikus tartalommal telítik.

Petőfi képekben kifogyhatatlan előadását haszntalan keresnők Szabolcskánál. Csupán valami átlag-költőiség aranyfüstjével szokta bevonni a valószínűt, de ez alól gyors alkotásmódja miatt akárhányszor a legszürkébb prózaiság villan ki. Legegyénibb sajátága valami tiszta, mély dallam, valami pasztelles stilizált kellem, valami józan és bölcs derű. Még jelentéktelen műveiben is többnyire hibátlan az alakító készség s föl-fölcillan egy-egy szép sor.

Válogatott gyűjteménye a háborúval zárul. Tárgyszerinti csoportosítása ügyesen leplezi, hogy pályáján nincs fejlődés. Az anyag kiszemelése, beosztása ötletszerű. Értékes darabok hiányoznak, a vallásos ciklusban viszont még a rostálás után is sok selejtes maradt. Az utolsó, vegyes csoport helyett talán jobb volna összeszedni a magyar sorsot sirató verseket.

Szabolcska küldetése az volt, hogy a vele egyivású vidéki magyarságot nem hagyta a lírától végleg elidege-

nedni. Horizonttalan együttérzéssel fejezi ki azt a pusztuló réteget, mely ős álmai pipafüstjébe burkolózik az ellenséges világ elől. A természet tövistelen vadvirága ő. Sok hervadó szirmában csak azok gyönyörködhetnek zavar-talanul, akik kegyelettel őrzik a préselt ibolyát, melynek illata már csak ábrándjaikban él. Mégis, ha méltányosok akarunk lenni, más nem lehet végső szavunk: Aki a mai nemzedékből végigtallózza e költészet hulló ligetét, rá-rábukkan az avarban egy-egy bokor-aljra, ahonnan felé árad a fiatal teremtőerő örök illata. *Juhász Géza.*

Reymont : Parasztok. (Dante.) Mostanában általánossá lett az a szokás, hogy az új könyveket hatalmas ujság-cikkre harangozzák be, amelyek igen alkalmasak arra, hogy a reklám fortélyaival tisztában levő, válogatott izlésű könyvolvasóban bizalmatlanságot keltsenek az agyondicsért mű valódi értékei iránt. *Reymont* nagy regényéről, a *Parasztokról* is több fizetett cikk jelent meg, de ezeknek a cikkeknek, azonkívül, hogy egy nálunk jóformán teljesen ismeretlen író mutattak be a közönségnek, főképen az volt az érdeme, hogy nem túloztak. De nem is túlozhattak, mert ez a regény, amely 1924-ben a Nobel-díj dicsőségét is megszerezte írójának és ezt megelőzően már vagy nyolc európai nyelven is megjelent, csakugyan olyan munka, amely a legfellelzendőbb dícséreteket is viharkepesen állja.

A «Parasztok» 1904 és 1909 között íródott és az orosz uralom alatti lengyel falu életéről szól. Formailag négy részre tagozódik és a Lipce faluban történő eseményeket a föld életével kapcsolatosan mondja el. Az Ősz, a Tél, a Nyár és a Tavasz természeti jelenségei, a föld megmunkálásának szükségzerű folyamatai, a falusi gazda életének ezer gondja, baja, öröme, nemcsak a természetparancsolta törvényességéből követik ezt a sorrendet, hanem az író művészi ökonómiajából oly egységes ágyban hőmpölyögnek egy feszült és részleteiben gazdag történet sodródásával, hogy a közel 1200 oldalon a paraszt életének egyetlen eddig megírt epozávé nőnek.

A regény központjában Boryna és családja áll. Boryna a falu legmódosabb gazdája, vagy harminc holdja van. Özvegy ember, közel jár a hatvanhoz. Idősebb fia, Antek, családjával együtt az apai ház oldalszárnyában lakik; má-

sodik fia a katonaságnál van, Magda lánya a kovács felesége, a legkisebbik, Józsa, még alig mult 10 éves, de már Antek feleségének, Annának segít a gazdaasszonykodásban. Boryna keménykötésű, erőszakos, makacs ember, bárhogy kéri is gyermekeit, hogy ossza fel közöttük a birtokot, nem hajlik a szavukra, mert nem akar öregkori el látásra kerülni hozzájuk. Ennek különben több keserves példáját látni a faluban. Így az öreg, jólelkű Bylica, Antek apósa, aki gyermekeire iratta földjét és inkább hasonlít egy halom gyaluforgácshoz, mint emberhez», vénségére éhezik, nyomorog, sőt végül koldulni is megy, mivel Veronka lánya még a falatot is sajnálja tőle. Augusztinka, a falu pletykája, hasonló helyzetben arra kényszerül, hogy cselédként dolgozzon idegeneknél. Boryna nem akar ilyen vénséget, keményen fogja gyermekeit, és Anteket, meg a feleségét úgy megoldoztatja a birtokon, mintha béresek volnának, de csak három holdról, Anna három holdjáról arathatnak maguknak. E miatt örökös veszekedések dúlják fel a békét és a helyzet apa és fiú között roppant feszült. A kovácsvó, a falu legravaszabb embere, csak szítja ezt a feszültséget, mert arra számít, hogy vagy sikerül a megegyezést létrehozni, vagy odáig mérgesedik a helyzet, hogy az öreg elkergeti a házától Anteket és akkor neki még többre van kilátása a felesége révén.

A háznál és a gazdaság körül, ahol a munkában még Kuba, a béres és Vitek, a felfogadott árva fiú is résztvesz, nem a legjobb rendben folynak a dolgok. Boryna nagyon érzi a feleség segítőkezőnek hiányát és bár már két asszonyt eltemetett, nem idegenkedik a harmadszori nősülés gondolatától. A bíróék rá is beszélnek és különösen özvegy Pacseszné Jagnáját ajánlgatják neki. Jagna a falu legszebb lánya, vagy öt hold föld is jut rá, de Augusztinka azt pletykálja róla, hogy nagyon futkos a legények után. Boryna is hallott erről, de a bíróék kiverik a pletykát a fejéből. Augusztinka azonban azt is tudja, hogy ép Boryna nős fia, Antek, fut leginkább Jagna után s hogy a lány is őt sziveli a legjobban.

Káposztatisztításkor, amikor Borynák házánál sok dolgos kéz gyűlik össze, «csupa született gazdalány», Jagna is ott van. Antek gyalul, Jagna meg úgy nézett rá, mint a szentképre». Az asszony nép pletykál, tréfálkozik, megjelenik Rókus is, a «szent

ember», aki Jézus sírjánál is járt s minden harmadik évben jön Lipcébe, a falu gyerekeit tanítja, megható meséket mond, tanácsokkal szolgál és csendes szavával az orosz uralom ellen dolgozik. Oszlás után Antek Jagna után oson, a sötétben erősen megöleli a derekát és úgy tűnnek el. Jagna pedig? Jagna erősen vonzódik Antekhez, aki az ő szemében sárkány, nem is ember. Még délután, amikor Máté, Antek riválisa, megcsókolja és anyja észrevesz ebből valamit, panaszolva mondja: «mindig úgy van, hogy csak valaki élesen nézzen rá, vagy megszorítsa erősen, hát minden reszket benne, ereje elhagyja s úgy elalél, hogy semmiről sem tud . . . hát akkor miben hibás ő?»

Boryna azonban nem tud a fia és Jagna között kezdődő szerelemről, pálinkát küld a kéréssel a lányhoz és az eljegyzést még halottak napja előtt megtartják, amint szokás, Jankel korcsmájában.

Az eljegyzés éjtszakáján a molnár azt az ujságot hozza a korcsmában mulatozóknak, hogy az uraság eladta a farkasvermeknél az erdő fáját. Ez a hír mindenkit fölizgat, mert ez az erdőréz törvény szerint a falué. Boryna és a bíró hosszasán tárgyalják a sérelmet és azt határozzák, hogy nem fordulnak a bírósághoz, hanem mindnyájan, az egész falu, fejszével, vasvillával akadályozza meg az erdő kivágását.

Az eljegyzés híre gyorsan terjed el a faluban és roppantul leveri Boryna gyermekeit. Különösen Anteket, aki sem enni, sem aludni nem tud kínjában. Teljesen magánkívül van. «A fogait összeszorította, nehogy kiabljon és átkozódjék!» Beszélni akar apjával, de az Jagnához szökik és ott tölti napjait. A paptól kér tanácsot, de az csak a családja iránti kötelességére figyelmezteti. Sógorához megy hát és a kovács megint munkába lép s apja ellen tüzeli Anteket, mert kitudódik, hogy az öreg hat hold földet iratott át Jagnára, ép annyit, amennyit a lány is kap. Közben a két sógor összekülönbözik és a kovács azt kiáltja Anteknek: «Nem annyira a föld fáj neked, hanem Jagna!» . . . Másnap a sógor már arra akarja rábírti Anteket, hogy inkább dicsérje szembe apja házasságát és jószóval, esetleg Jagna segítségével próbálja az öreget megpuhítani. Anteket fölháborítja ez a tanács, mert megérti, hogy a kovács szerint csak színleg kellene lemondania Jagnáról, titokban azonban fogjon vele össze az apja

ellen. Ki is kergeti a sógort a házból. Délután már csak a kovácsné állt be egyedül s most Antekkel együtt várja az apját. Boryna csak szürkületkor jön meg. Gúnyosan kérdi: Összegyűltetek fteletre? És csöndes szavukra nyersen, gorombán felel, megmondja, hogy az «írást» csakugyan megcsinálta és vasárnap lesz az esküvője. Újabb kérdésükre még durvább lesz, hallani sem akar a juss kiadásáról és Antek, izgalmában már övénel fogva rángatja az öregot, Anna sírni kezd, majd legyalázza Jagnát, amire Boryna a menyének támad, de Antek a védelmére kel és keserűségében ő is gyalázza Jagnát. Boryna megüti Anteket, ez az apjára támad, vad verekedés kerekedik, amelynek csak a szomszédok vetnek véget. És másnap Boryna kikergeti házából Anteket és családját.

Az első rész Boryna háromnapos lakodalmával és az öreg Kuba megrendítő halálával végződik. Kuba, a jószágos öreg béres, Jankel pálinkával tüzelt rábeszélésére orvvadászatra adja magát, de pórul jár, mert a vadőr golyót ereszt a lábába. Kuba azért hazasettenkedik véresen is és amíg tudja, titkolja a baját. Amikor már nem bírja el a fájdalmakat, a százéves Ambrust hivatja, aki kórházat javasol, ahol levágnák Kuba lábát, mert csak ezzel lehetne az életét megmenteni. Kuba frtőzik a kórháztól, de aztán szörnyű lelkiharcok után maga végzi el az operációt magán és fejszével vágja le a lábát. És míg fent a házban muzsikázó mellett rágyujtanak az utolsó nőtára, Kuba odarakja lelkét Jézus szent-séges lába elé.

A tél nagy viharokat és nagy szomorúságot hoz. Antekék az Anna hugánál húzódnak meg, az istálló elkerített részében. A tehenüket is eladják, mert Antek, a gazdafi, nem akar munkát vállalni a faluban. A városba készül, de ahogy útra kel, apja szánkója repül el mellette, szeme összevillan Jagna szemével, csak egyetlen rebbenés és Antek lelke elernyed. Most már ott marad a faluban és munkába is áll.

Azonban hiába öli magát a munkába, éjjel sincs nyugta, kóborol a faluban és mindig Jagna képét látja maga előtt. De kerüli s még a templomba se jár, nehogy találkozzanak. Karácsonykor az éjfél misére mégis elmegy, s mint valami belső parancsra, Jagna mellé térdel és suttogva hívja a kazal mögé találkozóra. Szinte észüket vesztve kívánják egymást s bár Boryna gyanút

fog, Jagna gyakran kiszökik Antekhez. Majd egy vasárnap délután a korcsmában oly hosszasan és botrányosan táncolnak, hogy Boryna alig tudja Jagnát kitépni Antek karjaiból. Majdnem verekedésre kerül a dolog megint apa és fiú között. Ám ettől kezdve Boryna szigorúan fogja feleségét, aki Antek utáni vágyában lassankint meggyűlöli az öregot és minden ellenőrzés ellenére is találkozik Antekkel. Az öreg meglesi őket, rájuk gyújtja a kazlat és vasvillával támad rájuk. Jagna az anyjához menekül, Antek meg haza. De a felesége most megharagszik rája és a botrány után, amely különben az egész falut Jagna ellen fordítja, kibékül apósával.

A bíró közvetítése békét teremt Boryna és Jagna között, de az öreg, aki eddig a széltől is óvta a feleségét, ezentúl úgy megdolgoztatja, mintha cselédje volna.

Anteket igen elkeseríti, hogy Jagna visszatért az öreghez, de mérgét az uraságra önti, mivel egész télen át izgalmasan tárgyalják az erdő kivágásának dolgát. Mire aztán hire jön, hogy csakugyan írtják az erdőt, félreveri a harangokat s az egész falu férfinépe fejszére kap, elkergeti a munkásokat, harcba bocsátkozik az uradalmi cselédséggel, hatalmas csata folyik, amelyben az óriási erejű csősz halálosan megsebesíti az öreg Borynát. Antek, aki apja segítségére sietett, nem tudta ezt megakadályozni, de aztán szétzúzza a csősz fejét.

A csata után Boryna hónapokig fekszik s eszmélete csak időnkint tér vissza. A falu férfinépet a csendőrök elviszik, Anna meg, nehogy a kovácsék megelőzzék, rögtön visszaköltözik apósa házába és kezébe veszi a gazdaság vezetését.

Igy köszönt be a tavasz. A föld munkára, magra vár, férfikar meg alig van. A nyomorúság nő. Anna is alig győzi a nagy gazdaságot, amelyben Jagna most már alig segít. Boryna tehetetlenül fekszik. Egy alkalommal, amikor magához tér, elárulja Annának, hogy pénzt a kamrában lévő gabonáshordókban rejtegeti, vegye azt magához.

A föld legnagyobb része megműveletlenül maradna, ha Rókus be nem járná a szomszédos falvakat, ahonnan önkéntes segítséget hoz. Pár héttel később a lipceieket is hazabocsájtják a börtönből, csak Antek marad továbbra is a fogságban. Jagnára a bíró veti ki hálóját, egyszer leitatja s az egész falu

ott találja őket az erdőszélen. Az asszonyok kifűstölést emlegetnek és Jagna feje fölő vézesen gyűlnek a felhők.

Hosszas szenvedés után Boryna is meghal. Anna rögtön kikergeti Jagnát a házból és amíg Antek haza nem jön, a birtokot sem engedi fölőszteni. Rókus közvetítésével a Boryna után maradt pénzből biztosítékot tesz le uráért és kiszabadítja. Jagna új szerelembe esik. A kántor papnövendék fiába szeret, pedig a legények is újra forgolódní kezdenek körülötte.

Közben kiderül, hogy a bíró eliskasztotta a falu közpénzeit. A kántorné, aki fia elcsábítása miatt elkeseredett dühöt érez Jagna iránt, elhítheti a faluval, hogy a bíró Jagnára költötte a pénzt. Az asszonyok véresre verik Jagnát, trágás székérre kötik és kivitetik a faluból.

Ez a rövid kivonat még halványan sem tudja visszaadni a regény bőcselekményű és nagyfeszültségű meséjét, amely flauberti mintára mozaikszerűen összerakva, csodálatos egyöntetűséggel teremti elénk a falu népének különböző egyéniségeit. Minden ember olyan eleven életet él ebben a könyvben, hogy amikor a regény olvasását befejeztük, úgy tetszik, mintha magunk is éveket töltöttünk volna Lipcében és személyünk is részese lett volna azoknak az eseményeknek, amelyeket az író csodálatos művészet zökkenő nélküli egységgé kovácsolt hatalmas művében.

Tudott dolog, hogy művész csak olyan alakokat kelthet életre, amelyeknek felette áll. Magánál különböz csak a hibáinál, emberi gyöngeségeinél félközhet, (mint ahogy Tolsztoj Napoleonja is csak akkor válik hűsből és vérből való emberré, amikor mosdani látjuk). Reymont mind a témának, mind a regény alakjainak annyira felette áll, hogy tökéletes objektivitással, minden részrehajlás nélkül rajzolhatta meg regénye valamennyi alakját. Ebben a regényben mindenkire egyformán süt a nap és mindenki emberi hibáinak megfelelő árnyékat vet. Az író senkit túl nem méretez, senkit ki nem emel környezetéből, hogy ezáltal közelebb hozhassa szemünkhöz. Nem szakítja meg sehol az összefüggő szálakat, amelyek a cselekmény epizódjait a falu egyetememes életéhez fűzik. Az őszi esőnek, a tél viharainak, a nyár szárazságának épen olyan jelentősége van a falu egyetemessége szempontjából, mint Boryna lakodalmának, Antek és Jagna

bűnös szerelmének, Rókus szerepének, vagy a vallási szertartások bármelyikének, mert minden falubelit fizikai, illetőleg lelki élete szempontjából egyformán érdekelnek. A nép életének érdeklődése a föld, a szerelem és a templom között oszlik meg, hiszen az első a megélhetést, a második a gyönyörűséget, a harmadik pedig a lelki megnyugvást szolgálja és ez elegendő arra, hogy egész életét betöltse. De minden ember más-más viszonyban van mind a hárommal, és amint megismerkedünk e viszonyokkal, az egyes emberek személyi tulajdonságaival, a szenvedélyeivel, valóságos hűsből és vérből való alakok kelnek életre a regény lapjai közül.

A regény feszültsége, amely a föld birtoklása körüli harccal kezdődik apa és fiú között, Jagna alakjának bevonulásával nyeri el teljes erejét. A mellékmozgások azonban, így a falunak az erdőért vívott harca, amely párhuzamosan folyik a Jagna lidérctűzként libegő alakja körüli villongásokkal, nemcsak a regény menetét biztosítják, hanem a feszültségbe is új elemeket dobnak és a regény legutolsó oldaláig újabb és újabb lángokra lobbantják és szerencsésen kiegyensúlyozzák azokat az oldalakat, amelyeket széles természeti leírások, vagy etnográfiai hűségű ünnepi szertartások töltenek meg és az átlagolvasó szempontjából talán kevesebb érdeklődésre tarthatnak számot.

A «Parasztok» figuráit, ezeket a nehezen hozzáférhető lelkeket, mindig jól előkészített és jellemző szituációkban látjuk meg és már néhány elejtett szavukból is megértjük gondolataikat, szándékaikat. Jagna és Antek alakja a legkomplikáltabb. De közöttük sem hangzanak el hosszú, forró szerelmi vallomások, csak az erő, a szenvedély szavai robbannak ki belőlük és már első találkozásuknál megérezzük a szerelem leküzdhetetlen hatalmát, amely ellen hiába harcolnak mind a ketten. Mert Jagna alapjában jó, egyeneslelkű és őszinte, de rabja szenvedélyének, amely csíthathatatlannul viszi végzeté felé. A többiek: Anna önfeláldozó alakja, Ágota, a koldusasszony, Kuba, Augusztina, Rókus, a Pacsész-család, a pap, Bylica, Vitek, Józsa és valamennyien, hervadhatatlan alakjai egy olyan író örök művészetének, akivel a magyar olvasóközönség, sajnos, csak igen későn ismerkedhetett meg.

Maithényi György.

Hegedüs Loránt : Uj világ felé. Politikai utazás a jövőbe. (Budapest, é. n. Légrády-kiadás.) Hegedüs Loránt e könyvének is azt a címet adhatta volna, mint annak, amely a Magyar Tudományos Akadémia díját nyerte meg: *Harc a magyar igazságért.* Ez a kötete ugyan inkább guerillaharcok egybefoglalása, mint rendszeres és szigorú következtetésszerű hadjárat, de a cél e látszólag szétszétű s különféle irányokba induló cikkgyűjteményben is mindig egy és örökös: a magyar sors megjavítása, helyünk biztosítása a nap alatt.

Sajátságos kettősségekből tevődik össze Hegedüs Loránt írói arculata. Az elsőt maga is megfogalmazta könyvében, amikor ezt mondja: «Vagyok fanatikus optimista a ránkborult szörnyű magányos magyar éjtszakában... vagyok keserű pesszimista a hivalgó dárídók sorozatában». (158. l.) Ezt a párhuzamosságot folytathatjuk is. Kétségtelenül nagy és víziókat teremtő fantáziája együtt él a gazdasági élet legreálgébb számszerűségével. Együtt álmodja jövő századok regényét Európa pénzügyi helyzetével. Szilárd hittel hirdeti, hogy Amerikáé a jövő, a csonkult magyarság sorsának egyetlen megváltó útja Amerika felé vezet, de ugyanakkor nem rezignációval, hanem a nagy kincset elvesztő ember hangján jajdul fel a milói Venus szobra előtt: «Amerika elnyeli a szép élvezetét». (67. l.) Az emberiség életútjának elgondolásában a darwinizmus híve s az angol-szász országokban ismeri fel a létküzdelem győzteseit, de hisz az eljövendő nagy pünkösdben, mely népeket melegít össze a kettős nyelvek tüzeiben. Nem, mint eddig, országok, hanem kontinensek egyensúlyát fogja létrehozni a keresztény gondolat, mondja, másutt meggyőző bennünket arról, hogy az Európai Egyesült-Államok nem jöhetnek létre.

Következetlenség? A lélek imbolygó tánca a valóság vékony kötelén? Lehet, hogy mind a kettő, de mindenképp előtt ez a magyar tragédia egyik oldala. Önnön sorsunk szorító korlátai, ha nem akarjuk életünket veszni hagyni, ellenkező utakra kényszerítenek, mint amelyeken Európá vagy az egész világ jár. Az egész világ szinte az unisono egyhangúságával trombitálja fülünkbe a békeakarást, az egyensúlyt, a nyugalmat, a kibékülést. Be is lépünk népszövetségbe, aláírunk békeokmányokat meggyőződéssel, hittel és bizalommal s más pillanatainkban ijedten esz-

mélünk egy-egy rejtett gondolatunkra, mely sokszor fantasztikus nemzetszövetségekre néz s már csak egy újra eljövő világfelfordulás mindent megoldó viharában tud remélni. Nem hiába érzi magát Hegedüs Loránt lelki rokonságban a tragikus magyarság költőjével, Ady Endrével. Ma is nehéz embernek lenni és magyarnak.

Cikkgyűjteményének fájó aktualitása, kül- és belpolitikai elvein, az író lélekküzdelmek poklán átment egyéniségén túl e tragikus magyar kettősség viaskodása érdekel itt bennünket. Mai politikai életünket kritizáló közbevetéseinek helyeslése vagy nem helyeslése már a politikusokra tartozik.

Kerecsényi Dezső.

Uj verseskönyvek. Kerecsényi Gabriella: Összetört ország lánya. Érzésekben gazdag asszonyi lélek mutatkozik be ebben a kötetben. Gyász, özvegyi könny, gyermekhez simuló szó, honleányi bánat, szerelmi vívódás, sokrétű lelkének minden élménye forrva szalad a tolla alá és formában, mondanivalóban egyaránt változón áll össze verssé. Nem ura teljesen sem önmagának, sem a versírás mesterségbeli részének, de élvezhető versei, jól sikerült strófái vannak, amelyekben leginkább érzéseinek színeiben gazdag skálája fog meg. Bőbeszédűsége még gyakran ismétlődő salakos szavakat görget (sátáni, titán, kiút!) és gyakran fül bombasztokba. De vannak ösztönösen támadt, teljesen sajátos ízü versei is (Labdajáték), amelyek biztató fejlődést ígérnek.

Fuchs Jenő: Valakinek, aki most indul. Igen fiatal debreceni fiú írhatta ezeket a verseket. Az egész füzet mindössze két ívre terjed és utolsó oldalain még két kis elbeszélés is helyet kapott. Nem válik a füzetke ártalmára az sem, hogy báró Hatvány Lajosnak dedikálta és nem rontanak rajta a kezdetlegességek, az elírások sem. Mert a versek pulzusa a fiatalság lázát lükteti és a fiatal poétának van hite és hitetni is tud. A hangján megérzik, hogy szívűge, amit ír.

Molnár Sándor: Erdély országútján. Erdélyi költő. A könyv híradása szerint ez a negyedik verseskönete. Arcképét is megismerhetjük belőle: értelmes homlok, kissé magabizó, komoly vonások, oroszos ing a kabát alatt. Legtöbb versét Petroszényből keltezi. Hogy milyenek? Nagyobbrészt prózává laposodó bőbeszédűség minden verse, amely egyaránt távol áll Bar-

talis János primér primitivizmusától és a kötött vers klasszikus szépségeitől. Mondanivalója mindenkor téma lehetne költő kezében, nála azonban egyoldalú, hétköznapi beszélgetéssé silányul és úntat. Sehol egy lüktető szó, egy költői kép. Nincs mélysége és nincs szárnyalása. Langyos és sivár. De erdélyi költő. Én azonban, hogy könyvét alapos forgatás után letettem, nem éreztem, hogy költővel voltam együtt.

Gruber Vilmos: Állok a viharban. Gruber úr Botond unokájának mondja magát és verseket ír Kaposvárott. Bár roppant szép szavakat tud címül kitalálni, a költészet fellegvárának kapuját bizony nem tudja betörni. Mert gyöngye buzogányával a szép címek alá odairja az összes közkeletű hazafias frázisokat és vezércikkszólásokat, miután előbb népdalsámfára húzta őket. Például azt írja Gruber úr: Édes anyám tudja hej mit? Jó kedvem van a mindenit. Besoroztak katonának, Kellek én már a hazának!... Másik versében meg ezt: Álmodtam a férfikorról mesebeli szépet, S odajutva megtudtam most, mily nehéz az élet... Nagy részvéttel olvastam Gruber úr verseit, mert ezek után arra gondoltam: mi lesz akkor, ha megtudja, hogy a költészet milyen nehéz? De aztán megvígasztalódtam, mert remélem, hogy ezt nem tudja meg soha.

Galyasi Miklós: Fut a lidérc. Bizonyos, hogy nem minden húsz éves fiú modern, de hogy valaki ennyire ósdi poézist hozzon felszínre ma, mint Galyasi Miklós, az igazán csodaszamba mehet. Valamikor a Makai Emil és Farkas Imre közötti időben járta az a trubaduros sallangokkal cifrázott verselgetés, amelynek levendulaillata ebből a Szegeden nyomott kis füzetből kiárad. Sok pont, sok gondolatjel, nagybetűk, hazug romantika, ezerszer és sokkal jobban megverselt motívumok: enniből áll az egész füzet. Korai elmúlásra szánt teteme fölé csak egy

kérdőjelet teszünk. Mirevaló volt ki nyomatni?

Bódás János: Jegenyék alatt. Jól verselt versek, tiszta képek, világos mondanivaló, határozottság, amelynek nincsenek problémái, nincsenek kételyei: ezek jellemzik Bódás János verskötetét. Isten, lét, haza, szerelem, tökéletes egyensúlyban ringanak a költő lelkének mérlegében és mondanivalója róluk nemes szavakkal vert nemes formákba öltözik. Újat nem hoz, de frissesége, becsületes törekvése, tisztelgetmélő. Űde természeti képeit (Tavaszi mező, Gesztenyefa-ág, Őszinte téli fák) örömmel olvastuk. Magyar lélek izes-zamatos ereje árad el a kötetben.

Székely László: A szirtnek álma van. Szombathelyi költő mutatkozik be ebben a félézszt versben. Új költő, fiatal ember, a kötött forma, a világos kifejezések híve. Sok versében rapszódikus erő harsog, de túlságosan részletező, szinte magyarázó és ezért nyúlik is el minden verse. Zengésükért szereti a szavakat, kerekded kifejezésükért a strófiákat. Lendületét, amellyel a verset megindítja, közben-közben megismétli és nem veszi észre, hogy az ismétléseknél földet ér. Ezért érezzük olvasás közben minduntalan, hogy kevesebb több lett volna.

Zsikó Gyula: Szavak, szavak, szép szavak. (Nemzedékek kiadása, Pécs.) A cím meglehetősen találó, csak éppen a «szép» jelzőről lehetne vitatkozni. Sok, sok jószándékkal összehalmozott szóval keresi a mondanivaló erejét-velejét. Bőbeszédűen erőlködik, önkínzó gyötrődéssel vajudik, de csak a fiatalsága nagyotakarásáról ad számot. Közben itt-ott átvett ízek is érződnek versein (Rogyott a lábam és rogyott a térdem, Állok a vártán, Erős vállakért kiáltok, Uram). Általában: a fiatalság hibáit nem ellensúlyozza egyetlen versében sem olyan erényekkel és tulajdonságokkal, amelyek igazi költőre vallának. *Majthényi György.*

Vargha Gyula

(1853—1829.)

Vargha Gyula elvesztése fájdalmas gyásza a Magyar Irodalmi Társaságnak, melynek megalakulása óta egyik büszkesége s egyik legmunkásabb tagja volt. De halála nemcsak irodalmunknak, hanem közéletünknek is súlyos vesztesége, mert ennek sohasem volt oly nagy szüksége a munkás, bölcs, nagy öregek példaadására, mint eszménytelen s iránytvesztett korunkban. Nála valóban együtt haladt és összehatott élet és költészet. Költészete belső szükségből fakadó lélekfeltárulás s tiszteletet keltően megnyilatkoztat egy kiváló egyéniséget is : a mult század nagy magyarjainak méltó lelki örökösét, a szívben nemes, gondolkodásban előkelő, tudásban gazdag, ízlésben finom, nemzeti érzésben rendíthetetlen, emberszeretetében emelkedett magyar urat. Egy férfiasan leélt, szép életnek vonzó kísérete ez a tárgykörében nemes, érzéseiben tiszta költészet, melynek tartalmi gazdagságához méltó köntöse szeplőtelen tisztaságú, gazdag és választékos magyar nyelve s mesteri verselése ; költészetének hatását emelte életének és jellemének feddhetetlen tisztasága.

Alapjában álmodozó, merengő, mimóza-érzékenységgű lélek volt. Ha legmélyebbről fakadó vágyának hívó szavát követhette volna : a világ vásári zajától visszavonulva, pusztai birtokán, a természet meghitt közelségében élt volna le életét, gazdálkodott volna ősei módján, el-elszemlélődve virágoknak és fáknak egyszerűségében rejtelmes életén s hallgatva a madarak s egyszerű emberek nótázását. De sorsa a közélet küzdőterére sodorta s a robot idején elnémult múzsája. Első verskötetét (*Dalok*), mely 1881-ben jelent meg, csak harmincnégy esztendő multán követte *Kölleményei*-nek kötete s csak ebben tárult fel a maga gazdagságában az olvasóközönség előtt költői egyénisége. Hosszas hallgatását a pünkösdi rózsa virágzásával példázta, melynek korán kinyílnak bimbói, de hamar el is hullatja virágát. A nyár virágtalanságáért bő és ízes őszi gyümölcstermessel kárpótolta a sors. Az öregkor pihenője meglepő gazdagsággal hozta felszínre költői adományának káprázatos gazdagságát, különösen két nagy kötetében (*Ködben*, 1922), *Hamvadó tüzek*, 1927), melyek elragadó bizonyosságait szolgáltatták költői emelkedésének is.

Vargha Gyula sohasem részesült az olvasóközönség részéről a költészetének nagy értékeit megillető elismerésben. Különösen fájt a költőnek, hogy a közönségnek még az a része sem ismerte eléggé, amely egyébként magyar hagyományokban nevelkedett s ízlése legnagyobb költőinken nemesedett. Még felületesebb méltatói sem láttak benne többet Arany Jánosnak egyik jelesebb epigonjánál s nem érezték ki költészetéből eredeti színeket mutató, tartalmas egyéniségét. Tárgyi tekintetben kétségtelenül sok hasonlóságot mutat költészete Aranyéval, de ez inkább jellemük és vérmérsékletük hasonlóságán alapul. Nyelve és verselése is sokat köszön Arany művészetének, de ennek a hatásnak azzal a meggyőződéssel adta át magát, hogy a jelennek mindig a mult termőtalajából kell kisarjadnia. A szent nyomokon ő tovább is haladt ; amit örök-

ségül nyert, azt tovább is fejleszti s a maga költői egyéniségének újszerű zománccával vonja be.

Költészete hangot ad az emberi szív minden nemes vonzalmának. Kevés költő szólaltatta meg annyira zavartalan szépséggel, olyan eszményi hűséggel a legtisztább érzéseket s a leggyöngédebb vonzalmakat, mint Vargha Gyula. Szinte tragikumául érezzük, hogy ez az idealista lélek olyan korban élt, mely csak az anyagiakat s az élvezeteket hajszolta. Az eszmények költője valósággal elszigetelten érezhette magát a vér és arany után lihegő világban. Férfikora költői terméketlenségének egyik okául is a kor meddőségét említi: hogyan énekelhetett volna siket füleknek, sivár lelkeknek és fásult szíveknek?

Legállandóbb érzéseül s leggyakoribb ihletőjéül a szenvedélyes, odaadó hazafias érzés vonul végig költészetén. Hűséges szíve legféltebb gonddal, legéberebb aggodalommal s legfájóbban sajgó érzékenységgel a haza sorsán csügg. Hazaszeretete valósággal történeti érzés, mély gyökereket ereszt a multba s a maga gyászában az ősök szívének sajgását is érzi. A béke gondtalan éveiben vergődő, tehetetlen kétségbeeséssel nézte, mint ássák saját fiai a nemzetnek a sírt. Negyven évig nehezedett lelkére a magyar sors tragikuma, annak átérése, hogy minden erőfeszítésünk hasztalan, ha egymást megértő, munkás hon-szeretet nem győzi le az önzést és széthúzást. «Intő jós ajaka» aggódva és eszméltetve kísérte a nemzet végzetes útját. Nála vergődőbb gyötrelmessel senki sem érezte a katasztrófa közeledését és senki sem intette mélyebbről szakadó hangokon egyetértésre a nemzetet. Ki hallgatott akkor ezekre a szívtepő Kas-sandra-jóslatokra, melyeket Vargha Gyula kétségbeesetten kiáltott a közö-nyösök és hitetlenek felé? A tragikus magyar sorsnak fenséges sirámai visszhangtalanul, a korholó és lázongó kitörések eszméltetés nélkül hangzottak el.

S mikor betelt a szörnyű végzet és véres valósággá vált, ami addig ködös, gyötrő sejtelem volt: hazafias érzése mintegy hangot vált. Nem korhol többé, hanem minden gyöngédségével odaáll az elbukott mellé s megtalálja a gyöngéd részvétnek, vigasztaló hitnek s honfiúi bölcseségnek szavait is a porbasujtott nemzet vigasztalására. A katasztrófa után a gyász megértő szomorúságával s a gyöngéd érzés higgadt szavával egyetértésre eszméltet s építő munkára lelkesít. Ő hallatja az összeomlás után a magyar költészetnek első szárnyaló, hittel teljes hangját egyik remekében, *A kassai harangokban*.

Lelkének másik állandó és mély vonzalma a természethez fűzi, mely mindvégig gyönyörűségnek és ihletnek forrása volt számára. Joggal mondja magáról: «Hű valál te mindig a nagy természethez». A természet szépségeire szíve szeretettől túláradó visszhangot ad; abban a vonzalomban, mely a természethez kapcsolja, valami boldog, ujjongó életöröm nyilvánul. Az ő lantján szólal meg irodalmunkban legszárnyalóbb elragadtatással a látás és hallás öröme, ő a legnagyobb művésze a fény és árnyék játékainak, a színek változatainak. Költészetének egyik leghűvösebb adománya a jelenségek illanó, tűnékeny sajátságainak felfogásában s hiánytalan megőrzésében nyilatkozik. Az ő számára a természetnek még mindennapi jelenségei is színeknek és hangoknak, fénynek és árnyak tündéri játékát s káprázatos változatait tárják fel; ezeket lelke mohó gyönyörrel issza be s a nyomukban fakadó hangulatoknak elandalító tolmácsolására is megvan kifejező képessége. Elragadóan igaz, változatos és léttel teljes természetérzés ez. Leírásai a hangulatkeltségnek egész gazdag skálájára képesek, a vidám, humoros rajztól egészen a monumentális hatású festésig s nem egyszer a vizionárius képzeletnek is fenséges hatású látomásait vetítik elénk. Sajátságos varázs van abban a művészetben, mellyel

gyorsan illanó fényjelenségeket könnyedén felvázol s rögtön szimbólikus vonatkozásba is hoz. A pillanatnyi, játszi jelenséget sub specie aeternitatis tekinti s nagy gyorsasággal mély értelmet rejtő képpé szélesíti. A Dunán tükröződő napfényre esik pl. tekintete s egyszerre kitarul előtte «az öröklét roppant vize», melyen a Dunán felvillanó napsugárhoz hasonlóan egy pillanatra kigyulladt a költő lelke. Ennyi az emberélet.

Természetérzése kora haladtával egyre mélyebb bensőséggel árad a természetre s már szinte Assisi Szent Ferencre emlékeztető nemes altruizmussal és gyöngéd részvétellel nyilatkozik a természet gyámoltalan és elesett jelenségeivel szemben. Ugyanez a határtalan gyöngédség s az érzésnek kristályos tisztasága jellemzi szerelmi és családi költészetét is. Szerelme époly nemesen gyöngéd, mint amily áhitatosan odaadó családi érzése.

Bántja a jelennek tömérdek visszássága s előlük az emlékek és álmok világába menekül. «Édes a multba elmerülni» — szakad ki a vallomás ebből «a multba visszafájó kebel»-ből s szeretné ennek a multnak tiszta hite és álmai iránt fogékonnyá tenni sivár korunk hitetlen lelkét is. Talán egyetlen költőnk sem idézi fel annyiszor s oly hűséggel gyermekkorának emlékeit, mint Vargha Gyula. Maga vallja életéről, hogy talán nem is állt egyébből, mint örök álmodásból. Az álom sejtelmes hangulatokkal árasztja el költészetét. Az éj közeledtére lelke megtelik illattal, virággal, mosollyal, fénnel s a játszi rímek úgy lebbennek, mint táncban az ifjú párok. A magyar költészet legszebb termékei közé tartoznak álomszerű hangulatokat felvillantó, a halál képét idézgető s az élettől való elszakadást vizionáló költeményei.

Ennyire érzékeny s az élet kiábrándító tapasztalataitól sebzett lélek természet szerint fogékony a csüggeteg hangulatok iránt. Öregkori költészetében ez a mélabú sajátos magyar humorral vegyülve nyer eredeti szint. Lelkének borúja fel-felolvad az életnek egy-egy humoros képén ; kissé már felülről néz le az életre a tapasztalt öreg bölcs mosolyával, de az öreg szív ellágyuló szeretetével csügg még mindenben, ami kedves volt számára e földön.

Minden érzékenysége mellett is távol állt az érzelgősségtől. Kötelesség-érző, erős lélek ; arra eszméltet, hogy munka és küzdés az ember boldogító sorsa s a csüggedés nem méltó férfihoz. Ez a lelki egyensúlyozottság, melyet az igaz és hű lelkek rendíthetetlen kötelességérzete tartott fenn benne, vezette félre azokat, kik a jámbor középszer költőjét dicsérgették benne. Pedig maga is tiltakozott ez ellen s hivatkozott lelkének rejtegetett sötét mélységeire, nehéz szikláira s benn elfojtva bűgő tompa jajjára. Voltak neki is szenvedélyes, viharos érzései. Ki élte át gyötrelmesebb vívódással negyven esztendőn át a haza közelgő katasztrófáját, ki őrizte meg szeretetét az emberek iránt sajnóbb érzékenységgel s lázadóbb erkölcsi érzéssel, mint ő? Nyugtalanították őt is a lét gyötrő kérdései, de meg tudta lelmi a megnyugtató feleletet is bensőséges hitében. Az élet alkonyán egyre sűrűbben foglalkoztatja a válás gondolata. Vonzza a végtelenség a maga lebűvülő titokzatosságával, de meg is döbbeneti félelmes némaságával. E vívódások egy fenséges halálvízióban csendesednek el : a földi hallgató nélkül maradt költő egyedüli hallgatójának, Istennek áldott jobbára nyugtatja lehanyatló fejét.

Hűségének méltó jutalmával adósa maradt az élet. A tiszta szívű, szép lelkű költő életének alkonyát a nemzet katasztrófájának árnya vonta be ; de egyéni életének vigasztaló ajándékául tiszta és munkás pályáját szép, csodálatosan bő termésű öregség koronázta. Maga a költő csak ennyit kért jutalmul a jövőtől :

Ami lelkemből kiforrt,
Fakasszon könnyet és mosolyt
S gyujtson magyar szívekben tiszta lángot.

Csüggedtebb óráiban nagyon kiábrándultan nyilatkozott költészetének jövőjéről; de még ez órák lemondó hangulatában is méltó önérzettel emelte ki a költészet égi eredetét és tisztaságát, azt, hogy az örök fénynek egy kis sugara volt; harmatcsepp, mely ha csak egy percig is, de a mindenséget tükrözte. Költészetét hálás kegyelettel sorozhatjuk be nemzeti értékeink közé, mint Isten szép ajándékát, eszmény, erkölcs és hit sugallatát, «nemes hant tiszta zöngzetét»; sírkövén tiszta fénnel ragyoghat az ember jellemzésére: Az igaznak emléke áldott.

Kéký Lajos.

Szerdahelyi Kálmán.

(1829—1929.)

Az 1820-as évek végén Kassán a «Nemzeti dal és színjátszó társaság» körében, az ország színészeinek színéjével együtt van. Kántorné, Déryné, Sáska Biri, Egressy Gábor, László József, Megyeri, Szentpétery, Láng Ádám, Székely a két «testvér-honban» ünnepelt művészek. A társulat üdvöskéje a nemes, nemzeti és vitézlő Szerdahelyiek családjának egy ifjú hajtása, József úr, aki nemcsak mint színész aratja a babért, de lelke az operának, roppant muzsikális, ha kell a zenekarban működik, ha kell énekel, átír, fordít. Az egész opera az ő vállán nyugszik. Gyönyörű hitvese, Schwertner Julia baronesz, akít a színpadról hódított meg, eleinte a német múzsa felé próbálja terelgetni, de minden buzgalma csödöt mondván, maga vedlik át magyar menyecskévé.

Ez a híres-neves társulat 1828 telén egyesült a miskolcival és így esett, hogy Miskolc városban született meg Szerdahelyiek első gyereke, 1829 február 16-án egy kis fiú, keresztségben Kálmán nevét nyervén.

Az apa, habár rajongásig szerette pályáját, arról hallani se akart, hogy a gyermekei kövessék őt. Imádván apró szentjeit, dehogyan is akarta, hogy azok az apostolok göröngyös, tövises útját járják valaha. Kálmánka, Juliska a legjobb nevelést kapták. Privát oktatók és a legelső iskolák nevelték őket. A színháznak még a tájéka is tabu volt a két eleven, szépséges gyermeknek.

De minden másképp van megírva a sors könyvében. A példás magaviseletű, lángeszű diákgyerek eltűnik a kollégiumból. Magával sodorja a művészi álmok delibájába és egy egész vacak, pár személyből álló faluzói trupp. Az apa, kinek fényes színekkel festett légvárai

dőltek romba, kiátkozza a megtévelyedett gyereket.

Szerdahelyi Kálmán nevét három esztendő után már országszerte együtt emlegették a leghíresebb aktorokéval.

1847 telén, hosszú szekérsor, víg komédiás néppel rakottan vágja a havas sarat a bánáti országutakon. Egyikét az ekhósoknak megszállták a dámák. Éltelesebb duennak pipacsbokré-tájában egy ragyogó búzavirág üdesége, két ország Nellikeje. A bűbajos fiatal Prielle Cornélia... Természetes, hogy azok szerkerén, más hol hely nem jutván, a saroglyában szorongott a legbohóbb és örökké szerelmes legényke; a drága Csöngéy Dávid. Ha pillanatnyilag nem lett volna ideálja, hát akkor szerelmetes volt magába a szerelembe. Nagyon szellős zöld krekerje, nanking-nadrágja aligha volt az időjáráshoz illő ruházatkodás, nem bántá ez őt, vígan pengette pántlikás gitárját és dúdolgatá Nellike mögött:

Pesten jártam oskolába — kukk —
Térdig jártam a rózsába — kukk —

Szerdahelyi se volt fából. Nellike virágszirom arcoskája az ő szívét is hevítte. Irigyelte Dávidkát, hogy a pletykák kordélyán — ahogy Megyeri nevezé a hölgyek alkalmatosságát — ott kucoroghat, mint boldog vetélytárs. Útszéli csárdánál rostokolnak, etetnek és falnak maguk is. Indulás előtt Kálmán elcseni Dávidka egyetlen kincsét, a gitárt, felküzdi vele egy jegenyefára és annak tetejére akasztja. S amíg Csöngéy drága instrumentumáért veszködik, megindul a tábor és a ravasz Kálmán diadalmaskodva szorong a kasban Nellike közelében, a hódítás minden fegyverével és mentek — mint Cornélia mondá később — a Béga-parton, szerelmük bölcsöje felé.

Cornélia szívét hiába ostromolták Erdély és Magyarhon első gavallérai,

nagynevű, roppant vagyonú mágnásfiúk, rendre kosarat kapott mind... Kálmánnal cserélt szívet.

A forradalom márciusa Aradon éri őket. A Csernovics égisze alatt épült Hirschl-féle színházban, rávissza az előadás előtt kapják a pesti híreket. Ünnepi darabbal már késő előhuzakodni. Kálmán elszavalja hát a Talpra Magyarot, Feleky felolvassa a 12 pontokat, a hölgyek pedig felnemzetiszínpántlikázva játszanak egy francia vígjátékban: «Egy nő, aki az ablakon kigurigye!» Nelli nagy honleányi tűzben égve, a trikolor három színéből állítja össze toalettjét, «olyan voltam, mint egy lábon járó zászló», vétett híres józsele ellen, de hát akkor, abban a percben, az volt a fenséges, a szép.

Kolozsvárt volt a lakjuk, ahol mindkettőjüket adorálták. Nelli a főrangú dámák kegyeltje, Kálmán a mágnásfiúk dédelgetett cimborája... aki a legbájosabb menyecske mellett sem vetette meg a feléje hajlázó rózsákat, tulipánokat, rozsmaringokat. Lumpolásból tért meg hajnaltájt, lehajigált ruhájából kicsúszott a tárcája. A korán kelő fiatal asszony megleli és önkéntelen belenez. Uramfia! Egy híres szép grófné miniatűr képét látja. Kegyetlen tréfára vetemedik, matrickepről egy pudlikutya ábrázatát húzza le a grófné arca felébe és vissza teszi a tárcát a zsebbéli helyre. Kálmán megjárva a próbát is, mit sem vesz észre. Délutáni sziesztáján előkotorja az új ideál képét s annak helyén a pudli vigyorga rá. Parázs csetepaté, a menyecskét egy nyakleves éri, könny-patak árja, pakkol, hiába minden kérés, bocsánatkérés, pár heti mézesség után otthagyja csapodár urát, elhurcolódik Bánffyékhoz, ahova tudja, hogy nem mer utána menni a szégyenkező hűtlen. Elválnak törvényesen. Talán ez is volt az egyik oka, hogy Kálmán engedett legkedvesebb komája kapacitá lásának s belépett Bethlen Gergely szabadcsapatába. Csupa főúri gyerekből rekrutálódott a kényes, deli huszár-század, Szerdahelyi volt köztük az egyetlen komédiás. A világosi tragédia főhadnagyi sarzsiban érte. Egy ideig ő is bujdosott.

Esztezők múltán találkoznak a Nemzeti Színháznál, melynek ragyogó firmamentumán ők a tündöklők, mindkettőt elhomályosító páros csillag. Leírhatatlan bűbáj az egyéniségük. Mindkettő okos, művelt, előkelő. Amint Cornélia a dámák módját irányítja, úgy utanoz-

zák Szerdahelyinek még a gombjait is a divatos uracsok. Két intimus barátja, a gavallérok gavallérja: Károlyi Pista és Szápáry Géza. Ami még nem esett meg színészemberrel, a Nemzeti Kaszinó zárt ajtajai feltáruktak előtte.

A lelegragadóbb férfi volt. Gyönyörű szál ember, eszményi szép fej. Roppant olvasott. Tökéletesen beszélt németül, franciául, angolul, olaszul. Ezt a tehetségét sok száz színpadi mű fordítására is felhasználta. Kedvesen énekelt és ezzel a varázsával hódította meg a pesti közönséget, az új, könnyű műfajnak, az operettnek. Egy-két felvonásos kis muzsikaremekek voltak azok: «Szerelmi bájital», «Fortunio dala», Tíz leány egy férj sem»...

Ragyogóan szellemes volt és nagy tréfamester, kegyetlenül ki tudott figurázni mindenkit, holott ő maga betegesen érzékeny volt a legkisebb élcelődéssel szemben, ha az ellene irányult. Szegény Kassai Vidortól hallottam, hogy a színházi borbély, mikor egyszer a dunántúra ment vendégszerepelni, azt mondta: jó lesz írni a bakonyi betyároknak, hogy ha lelövik Szerdahelyit, a nyelvét külön üssék agyon.

Egyszer Cornélia soványságát így aposztrófálta: Ha ráül egy piculára, két garas még mindig kilátszik alóla...

Hogy ki és mi volt a színpadon — pedig akkor volt a magyar színészet hőskora — azt ma szavakkal festeni lehetetlen. Akik látták, évtizedek múltán is, mint csodát emlegették. Ujházi jegyezte fel róla: «Minden szerepét önkézfőleg másolta le magának, csak a gyötrelmes másolási munkában hatolt be szerepe lelkébe. Partnere mindig Prielle volt, akihez az első szerelem emléken kívül, művészetének csodálata fűzte. Sohase láttam még összeillőbb párt. Bátran mondhatom, hogy Szerdahelyi tanította meg elsöben a magyar színészeket beszélni és ő volt első színészünk, akinek műveltsége nyugateurópai színvonalon állt. A hatvanas évek elején egy egész nagy jelenetét a közönséghez háttal fordulva játszotta végig, egyetlen mozdulata, arcrándulása sem volt a nézők számára, egész lelkével, művészetének minden segédeszközével a szerepe felé fordult, valóságos merénylet volt ez abban az időben, amikor minden színész a lámpák elé állva deklamált! Ám a merénylet sikerült és ettől az időtől fogva van helye a magyar színpadon a természetességnek!»

Zúgó ünnepeltetések közepette keresve-keresi a rövid, de meleg emlékü otthon boldogságát. Nőül veszi Táboroszy Lujzát, egy operista kollegáját, de a házasság megint csak hetekig tart. Elválása után laborfalvi Benke Pepit — Jókainé húgát — kéri meg s csakhamar víg nászi lakomától zajos a svábhegyi Jókai-ház, a nobilis sógor házastíja ki az új menyecskét. Szerdahelyi azonban megint csalódott (vagy benne csalódtak?) az igazság az, hogy megint vissza hurcolkodott agglégényi kvártélyára. Ápolta az első szerelem emlékét, bűntudata mindig jobban-jobban mardosta, vallott hát és bocsánatot nyert. A kecskeméti öreg templom úrasztala előtt újra megáldották őket. Cornélia második karikagyűrűjébe ez volt vésvé:

Húsz évi boru után, örök fény. Sz. K.

Nászútjuk Páris! Beleszédülnek a látott csodákba, őket pedig felfedezik a franciák. De hiába minden csábítás. Egy szegény ország szegény komédiásai maradnak. Darabokat hoznak magukkal és erdejével aratják a babért. Ünneplik, mint Polilát a «Közönyt közönnnyel»-ben és ő nagy megdöbbenésekre kijelenti, hogy halálosan fáradt-nak érzi magát. Nagybírára megy pihenni rokonaihoz, ott öli meg a szíve 1872 november 16-án. Fejlődésének teljességében, boldogító hitves mellett, kevés negyvenégy esztendővel pusztul el nagy hirtelen a Nemzeti Színház, a magyar színművészet legnagyobb értéke és büszkesége.

A megtört özvegy hozatta el sírja fölé azt a sziklatömböt, mely kedvenc pihenőhelye volt. És az sohase volt virágtalan. Kegyetlen kezek ellopták róla a drága bronzdíszeket, majd a temetőrendezés verte törmelékké az örökös emlékek szánt sziklát, a halott porait exhumálva uniformisos sírba tették és a rozsdá nem foghatta kis aranykarika, büszke boldogsága barbárkézzel elorozva «múzeum-darabbá» vedlett... Sydney Carton.

Tudományos élet.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadó vállalatának könyvei a háború előtt igen nemes és hasznos szerepet töltek be. egyrészt a magyar tudósok szakmunkájának eredményeit közvetítették a magyar nagyközönséghez élvezhető formában, másrészt az ú. n. ismeretterjesztést is szolgálták a jól ismert piros, zöld, vagy barna vászonba kötött izlésesen kiállított kötetek. A

nagyközönség szeretettel vette és Tolvasta az Akadémia könyveit, örömmel fogadta azt a magasabb műveltségi programot, melyet a kiadóvállalat szerkesztői nyújtottak vállalatukban.

A háború óta elmaradtak a «tagilletmények», — a csinos vászonkötetek és csak jóval később, a pénzügyi állapot javulása folytán jutott az Akadémia újra abba a helyzetbe, hogy régi sorozatát folytathassa. És Szinyei Ferenc romantikus regénytörténete, Horváth Jánosnak az irodalmi népiességről írott könyve után, melyek önálló kutatásokat közöltek, most újra egy ismeretterjesztő mű hagyta el a sajtót, melynek kiadása kétségtelenül hasznot jelent a magyar tudományra: Rác Lajos, sárospataki református főiskolai tanár kétkötetes *Rousseau*-ja.¹

Rousseau művei közül ma talán már csak a *Confessions* és a *Réveries d'un promeneur solitaire* él eleven életet. Többi könyveit már csak az irodalomtörténész olvassa érdeklődéssel. De Rousseau eszméi oly egyetemesen európai hatásúak voltak, hogy végső következtéseikben ma is működőben levőknek tekinthetők, külföldön csak úgy mint Magyarországon. Hogy mit jelentettek a saját korukban és a következő generáció számára, azt most már világosan látjuk. A *Contrat Social*-gondolat az egész magyar politikai világot átjárta, a *Nouvelle Héloïse*-ből áradó érzelmesség termékenyítette a magyar romantikát; egyéb kínzó paradoxonai pedig egy századon át nyugtalanították az egész magyar írói világot. Helyén való volt hát, hogy valaki összefoglaló monográfiában mutassa be a magyar közönségnek Rousseau életét és munkásságát.

A könyv szerzője Rác Lajos ritka típus a magyar tudományos irodalomban: nálunk nem igen találkozunk olyan tudóssal, ki egész élete munkásságát egy író kultuszának, vagy egy lezárt korszaknak szenteli, mint pl. a német Schemann, ki Gobineau-nak, vagy Wendelin Foerster, ki Chrétien de Troyesnak, vagy a francia Spoelberg de Lovenjoul, ki a romantikának dicsőségére írt egész életében. Ma talán még csak a magyar középkorért rajongó Jakubovich Emil érdeklődése ilyen homogén, ki a magyar középkori okleveleket, kéziratokat, kódexeket legapróbb részleteiben, anyagszerűen ismeri és számos részletproblémát oldott meg

¹ Rousseau J. J. élete és művei. Budapest, 1928.

leleményesen e hatalmas anyag birtokában.

Rácz Lajos esete még ritkább: ő Rousseau, tehát egy külföldi író tanulmányozására szánta jóformán egész élete munkásságát és tömérdek cikkben, tanulmányban ismertette magyar nyelven a Rousseau nevéhez fűződő külföldi kutatásokat és problémákat és megfordítva: francia nyelven a genfi Société Jean-Jacques Rousseau évkönyveiben a Rousseaura vonatkozó magyar kutatásokat. Hogy milyen becses az ilyen természetű külföldi ismertetés, csak az tudja megérteni, aki látja, mily erőfeszítéseket tesz ma minden tudományos társaság, sőt maga a kormányzat is azért, hogy a magyar tudományos irodalmat a külföldön ismertebbé tegye.

Rácz Lajos Rousseau-jában a bio-grafikus szempontot követte, mely a *Vallomások* írójánál magától kínálkozik és közbe-közbe tárgyalja az egyes műveket. Így a könyv a nagyközönséghez talán közelebb jut, mintha Rousseau opusának külön analizisét kaptuk volna. De a könyv hasznos a szakember számára is, mert egyetlen külföldi Rousseau-tanulmányban sem találjuk ily rendszeres csoportosításban a Rousseau-kutatás legújabb eredményeit, melyek többnyire igen elszórva, vidéki folyóiratokban, tehát nehezen hozzáférhető helyen jelentek meg. Közben szerét ejti a szerző, hogy már régebben publikált, saját kutatásait is belefűzze az életrajz fonalába: hiszen ő fedezte fel gróf Teleki József kapcsolatait Rousseauval és tisztázta a budai polgármester kissé kalandortermészetű fiának, Sautermeister Ignác pozsonyi kamarai fogalmazónak szerepét, ki adósságai elől Rousseauhoz menekült és sokáig élvezte legbensőbb barátságát.

A nyelvészetnek az a fejezete, mely talán a legtávolabb áll a nagyközönségtől, mert középkorában még az elemeit sem tanítják: a fonetika. Így pl. — hogy egyebet ne említsek — a nem szakember az olvasott betűt egynek veszi az ejtett hanggal, ami pedig teljesen meghamisítja a nyelvről való felfogását. Pedig meglehetősen csekély fáradsággal sajátíthatjuk el a fonetika, vagyis a beszéd hangjelenségeinek elméletét, ha egy tudományos bevezetést, például Horger Antal szegedi egyetemi tanár most megjelent kézikönyvét elolvassuk. (*Általános fonetika, különös tekintettel a magyar nyelvre*, Budapest, Kókai 1929.). Világos csoportosítá-

tásban kapjuk meg az összes hangjelenségek leírását és különösen gazdagon, számos eredeti megfigyeléssel gyarapítva a hangok kapcsolódásának tanát. Az *Általános fonetika* immár a harmadik nyelvészeti kézikönyv, melyet Horger Antal rövid időn belül kibocsátott: *A nyelvtudomány alapelvei* és a *Magyar szavak történetének* szép sikere biztosít bennünket a-ról, hogy ezt a művet is szeretettel fogadják a magyar közönség.

Hírlik, hogy a Vigyázó-alapból egy régóta érzett hiányt fog pótolni a Magyar Tudományos Akadémia: elhatározta ugyanis a régi magyar XVII. és XVIII. századi énekeskönyvek kritikai kiadását. A régi magyar lírai költészet a legérintetlenebb és a legzavarosabb fejezete még ma is a magyar irodalomtörténetnek. Az irodalomtörténészek Balassi Bálinton kívül alig vették figyelembe érdemlegesen a magyar irodalmi élet eme nagybecsű emlékeit. És bár Dézsi Lajos, ki e korszak anyagának legpontosabb ismerője, jegyzékbe vette a sok-sok kéziratban elszórt énekeskönyvet, kiadásukra nem igen került a sor és az ú. n. Vásárhelyi, Barakonyi-dalokkönyveken és a Radványi verseskönyveken kívül csak egy XVIII. századi dalokkönyv: a *Sziveket újító bokréta* jelent meg nyomtatásban. De még ez az anyag is csak megközelítő pontossággal közöltetett; hol a helyesírást javította ki a kiadó, hol meg az erkölcsösség szempontjait érvényesítette túlságosan, úgy hogy számos darab modernre fényezve vagy csonkán található meg e kötetekben. Thaly *Vitézi énekei* pedig ma már majdnem teljesen használhatatlanok, mert Thaly sem a nyelvvezetet, sem a szöveget nem respektálta, a lelőhely pontos megjelölésére meg épen nem volt különös gondja.

Rendkívüli fontosságú tehát Horváth János akadémiai javaslata, mely szerint a régi magyar énekeskönyvek kritikai kiadása most már — reméljük rövidesen — meg fog jelenni. Ma, mikor Kodály és Bartók kutatásai alapján a magyar népdal igazi arculatát kezdjük megismerni, elérkezett az ideje annak is, hogy tisztába jöjjünk azzal a költéssel, amely a mi népköltésünkre kétségtelenül igen nagy hatást gyakorolt, ha ugyan nem annak egyenes őse. Másrészt régi énekeinkben a régi magyar erkölcsök, szokások és általában a régi magyar gondolkodás szől hozzánk; s e kéziratok füzetekben

az a világi költészet rejlik, mely a magyar renaissance fényes csillagának, Balassi Bálintnak verseit az újkori magyar szerelmi költészettel egyenes vonalban köti össze.

Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

Albert Emil Brachvogel *Narcisse*-a a német színházi romantikának jellegzetes epigon-terméke, benne a hangsúly a romantikánál is erősebben esik a színháziasságra. Szerzője úgynevezett «színházi ember» volt, alakjai nem gyökereznek a költészet termőtalajában, csak úgy oda vannak állítva a színházi deszkákra, ezek pedig igen korhadó alap. Rokokó-színházi művének jelmez- és tirádapompája is sokszor ijesztő belső ürességet takar. Ezt eltüntetni Gustav Davis osztrák író sem bírta, aki esztendeje átdolgozta a hetvenéves «Rührstück»-öt, s vele a Burgszínházban számottevő sikert aratott. A mai Bécs talán megint közel érezte magához azt a kontraszthatást, melyet az átdolgozás még erősebben kiélezett: a bűnös hermélín szembeállítását a rongyokban szenvedő erénnyel. De a darabnak valódi szociális páthosza sincs, mondatait nem táplálja igazi költő tüdeje.

Narcisse Rameau, a finom zeneszerzőnek unokaöccse, kinek emlékét Diderot kézírata őrizte meg, itt afféle «elsodort ember», csavargóvá züllött zseni, éhenkórász népapostol. Sorsát lejtőre fiatalkori szerencsétlen szerelme juttatta a hűtlenné vált Jeanette Poisson iránt, kiből Franciaország koronázatlan királynője lett s kit már csak egy lépés választ el a valódi királynévá koronázástól. Pompadour marquise diadalának ebben a tizenkettedik órájában kerül szembe a multjával, s áldozatul esik annak. Voltaképp az ő alakja áll a dráma tengelyében, s nem Narcisse-é, ki csak első, vakmerő fellépésével ígér némi drámai érdekességet, de attól fogva úgyszólván a háttérben marad, ütköztyának az udvari hatalmasságok kezében, s hatásos darabzáró mozzanatnak az íróban. Ez a Narcisse amolyan «Párizs rossza», erkölcsi igazságszolgáltatás a Brachvogel elgondolása szerint, egy kissé a «nép ítélete» is a Davis szándéka értelmében, de valódiában mindenképp nagyon — irodalmi duhaj. Inkább szerep, mint jellem.

Úgynevezett «grandiózus» szerep a Pompadouré is: gazdag a színházi játékkalkulációban, de szegényes az

alak mélyéből kibontható belső életben. S az igazi drámatiság kifejlődését valósággal lehetetlenné teszi az a romantikus írói taktikázás, hogy a színmű legfontosabb két alakja csak a dráma legvégső pontján találkozik. Jól tudjuk, hogy a retardálással nagy színházi feszültséget lehet teremteni, de ezzel az eszközzel sem tanácsos visszaélni. Brachvogel írói számíttással szívesen jár egyre a lényeg körül, ahol igazi drámaíró elszántan megragadná magát a lényegre. A *kettős* tragikum megéreztetésének nehéz feladatát vállalja, de nem elég teherbíró vállal. *Narcisse*-ának kihangzása olyasféle kívánna lenni, mint amit Hamlet mond Polonius leszűrésa után: «... ha így tetszett az égnek: büntetve őt velem s engem vele», — de Brachvogel inkább csak elszavalgatja ezt a végzetet, semmint hogy valóban meggyőzően éreztetné: miként mérgezi egymást halálra két emberi sors. Akik pedig e két alak körül mozognak: egytől-egyik színházi fogantatású figurák, kosztüm-jellemek, színezésük akárhányszor a karikatúra felé hajlik. Még a legegységesebben megrajzolt alak a szép fiatal színésznő, Quinault kisasszonyé, kinek áhitatos rajongását a vadzseni Narcisse-ért valósággal szétmorzsolja a kéretlenül rászakadó királyi kegy, mely elől riadtan menekül kolostorba. Az udvar reprezentánsai, meg az enciklopedista-társaság vezéregyiségei merőben egysíkú történelmi panneauk-ra vannak felvázolva, egymástól inkább selymeik, bársonyaik színével ütnek el, semmint individuális vonásaikkal.

A mi Nemzeti Színházunk felesleges áldozatot hozott ennek a nagy erőfeszítésért kívánó műnek bemutatásával. Talán Vári Arankának s Ödry Árpádnak szántak vele szép és méltó feladatot? Ez a két nagy művész ebben a játékidényben csakugyan alig jutott képességeihez mért, nagyszabású szerephez. De ismét csak az derült ki, hogy valódi költőtől nyert, művészi igazságot árasztó szöveg nélkül bármily kitűnő színész sem szerezhet komoly, lélekbemarkoló «személyi» sikert. Vári Aranka többel járult hozzá a rábízott alakhoz, mint amennyit pusztán színészi eszközökkel adni lehet: Pompadour színházi figurájának áttelekítésében társszerzőjévé lett a német színműíróknak, — ami mögött azok sokszor papiroszörgésű szavaikkal messze elmaradtak, azt ez az erős intelligenciájú, biztos lényeg-megérezésű s

egységbeöntő fantáziájú művésznő csakugyan a magából pótolta. Megéreztetta e történelmi szerepű asszonynak nagyszabású voltát a zsarnoki akaratban is s a lemondás heroizmusában is. Legszebb talán a darab végző akkordjaiban volt: érezni lehetett, amint bukásában felülemelkedik a törtétek és udvari szélkakasok kicsinyességéin. Pillanatokra valóban fellángolt a színpadon a Váradi Aranka egyéni sikere, bámultuk stílusérzékét, intuitív erejét, — de nyomban arra kellett gondolnunk, hogy ezek a művészi képességek itt mégis csak eléggé céltalanul és meddően lobbannak el, többet mutatnak meg, mint amennyit a szerzők jóvoltából látnunk lehetne, de végül mégsem mutathatnak művészileg ép és egész alkotást.

Még kevésbé adhatott ilyet Ódry Narcisse szerepében. A jól induló alakot frissen, érdekesen, jelentékenyen hozta be a színpadra, azt lehetett várni, hogy az addig üresen kongó darabba az ő felléptével igazi drámaiság kerül, hogy egy lélek száll harcha a lélektelen konvenciókkal és hazugságokkal, — de a továbbiakban az alak egyre üresebb sablonok közé szorul s Ódry is egyre kényelmetlenebbül érezte magát benne. Quinault kisasszony szállásán a testi és lelki gondozottság ellen való lázadását már nem fűtötte valódi benső meggyőződés, a Pompadour holtteste mellett való ádázódása és vezércikk-szónoklata pedig végkép nem sorsból és jellemből, sokkal inkább valami «forradalmi kis káté»-ből kiáltott felénk. Attól a Diderot-t, Grimmet leképezte fölénytől, mellyel ez a «dumpephilosoph» a második felvonásban fellép, eddig a kétgarasos jakobinus-rögtönzésig bizony bajos az alak érdekességét és súlyát nemcsak fokozni, de még fenntartani is. Ezt kellett éreznie Ódrynak is: ő gazdag hangszerelésű forradalmi indulót intonált s a szerzőktől olcsó — macskazenét kapott folytatásul.

Quinault kisasszonyt Lánczy Margit játszotta, egészen jó felfogással, sok részletfinomsággal, csak helyel-közzel merevedett valami vértelen szerepenkívliségbe: ilyenkor mintha nem lelki indítékok irányítanak belülről, hanem kívülről mozgatná — a rendező keze. Szabó Margit Dubarry grófnője alig szól tíz szót, de ez az érdekes, erős egyéni hangsúlyú színésznő így is nagyon magára vonta az érdeklődést. Palágyi Lajos sima és irgalmatlan

Choiseul hercege izléses és jeles értelmi erejű színészi munka, csak talán a kelleténél egyszínűbb. Vízváry Mariska udvarhölgye a szertartásosságának és a kedélynek szerencsés vegyülése, Nagy Adorján kerítő Dubarry grófja pedig diszkrét komikumával tünt ki. A két Mihályfi, Bodnár Jenő és Forgács Antal csak vázatot adhattak, de azt biztos kézzel vetették oda.

*

Marcel Pagnol *Topáz*-át szokatlanul nagy hűhó előzte meg. Vele — úgy hírtelt — megszületett korunk nagy szatirikusa s egyúttal a színpadi megszokások nagy felforgatója is. Berlinben sikerült magát felfedeztetnie, de most már Párizs is lába előtt hever. A mi Vigszínházunk szívesen igazodik a «kor szavá»-hoz, a *Topáz*-nak fordítását is nagy kedvvel vállalta egyik kitűnő írónk, s így a sokat emlegetett darab hamarosan elénk került. A nagy várakozással velejár a nagy kiábrándulás rizikója, s Pagnolnak sem igen sikerült megbirkóznia a maga nagydobra üttöt hirevel. *Topáz*-a elég ügyesen megírt, legtöbbször mulatságos, néha nem is épen mulatságos komédia, de nem valami forradalmi szatira, sőt egyáltalán nem is szatira. Mert felfedezni, hogy: «Geld regiert die Welt», hogy a becsületes ember könnyen éhkoppon marad, ahol a becsületesség és lelkiismeretlenség győzedelmeskedik: felfedezésnek elég ósdi, szatirának túlságosan kényelmes. Valódi «római» darabnak is mondhatnám, nem annyira cassiusi értelemben, mint inkább a «Rómában minden megvásárolható» szállóige alapján, melyen túl Pagnol úr bölcsesége és emberismerete sem igen terjed. Forradalmi újítása abból áll, hogy darabjában *kizárólag* jellemtelen és tisztességtelen figurákat vonultat fel, korrupt sajtót, kibérelt lelkiismeretet, haszonelvű pedagógiát, pénzforgó szerelmet, mondván: «Ime! Huszadik század». S hogy mindezt az erkölcsi fertőt felkavarhassa, beledob a játékba egy látszólag patagóniai ártatlanságú és gyámoltalanságú alakot, a címben szereplő *Topáz* tanár urat, ki három felvonáson át csetlik-botlik a szemétdombon, hogy azután a negyedikben maga is felkapjon a szemétdomb tetejére s onnan kukorékolja túl mind a többi bűzke tarajú panamistát. Ha ez a *Topáz* tanár úr mindvégig Kátó maradna, vagy akár csak az a bohózáti figura is, «aki a pofonokat kapja»:

még nézhetném szatírának a játékot, egy végkép feketén látó író hitvallásának, aki szerint a becsületesség és a sorsharag egy anyaméhben született. De amikor Topáz úr végül is «nem hagyja magát», hanem maga is beiratkozik a tisztességtelenség iskolájába s mindjárt olyan felső fokon kezdi, hogy mellette mesterei valósággal elemistákká törpülnek: akkor az a vésez gyanúm támad, hogy korábbi szerencsétlen sorsában nem annyira a becsületesség tragédiáját szemlélhettem, mint inkább a — hülyeségét.

Manapság hamarosan «új utak keresésé»-vel gyanúsítottunk meg minden színpadi szerzőt, aki a házasságtörés motívumát elejti. Ebben az értelemben Pagnol is új utakon jár, igaz, hogy az ő világtrendjében a házasságnak nincs is valami túlzott fontossága. — Van-e különbség feleség és szerető közt? Mind a kettő csak kitartott nő, — véli a darab fő nőalakja. Az irodalmilag művelt közönség ma már Berlinben, Párizsban és Budapesten egyformán tudja, hogy az ilyesmit szellemesnek tartani sznobkötélenség; tapsolnak is neki versenyt feleségek és — nem-feleségek...

Ami jellemző képesség Pagnolban kitetszik, jóformán kizárólag főalakjának rajzában nyilvánul meg. Itt eleven benne a francia vígjáték molièri hagyománya, Topázának ügyefogyottságában, «sancta simplicitas»-ában néha a szív is megdobban. De vele kapcsolatosan azért Molièret olyan fontoskodva és sűrűn emlegetni, mint ahogy a reklám szelvében megteszi, enyhén szólva: túlzás. Az egyik kritikus már épen azt is kisütötte, hogy Molièrenek a *Tartuffe*-öt — ha becsületes író mert volna lenni — olyanformán kellett volna befejeznie, mint ahogy Pagnol fejezi be a maga darabját: a becsületesség győzelmével. De — sajna — Molière megalkudott a közfelfogással, nagy mesterkeltséggel meglakoltatta a maga szélhámosát s ezzel szerencsésen el is «giccselte» a darabját... Mit szóljunk Pagnol e fogadatlan prókatoraihoz? Nem lehetne-e róluk is szatírárt írni? Különb szatírárt még a *Topáz*-nál is?...

A Vígszínház egy kissé körülményesen rajzoltató modorban játszotta a komédiát, sok pompás részlettel, de némileg szétesően. Az egészhez a Góth Sándor játéktempója kellett volna, ennek a franciás genre-nak a Vígszínházban ma ő a legkülönb értője. Törzs Jenő Topáza csillogó színészi munka, megfigyelésben különösen gazdag, testi

áthasonulás tekintetében egyenest bravuros teljesítmény. Becsületesség-kori melancholiájától becstelenség-kori szemtelenségéhez áthidalást teremteni nem nagyon iparkodott, ez a színváltoztatás a darabnak amúgy is reménytelenül megoldhatatlan kérdése, Törzs is megoldatlanul hagyta, inkább kényérekedvére kiaknázta a szélsőségekből kinalkozó színpadi lehetőségeket. Lázár Máriának nem egészen való a «grande cocotte» szerepe, hódító jelenség volt, de a ravasz lesbenállást, a számító éberséget nem érezette eléggé. Rajnay a mozgásába vitte bele azt a vídamságot, mely a szerepéből siralmasan hiányzik. Mály Gerő hálásabb feladatot kapott, nem is maradt semmivel sem adósa. Gazi Mariska egyetlen jelenetének kellő súlyt adott s ugyancsak egy rövid jelenetben feltűnt groteszk humorával a fiatal Pártos Erzi.

*

Aki Grigorij Jefimovics szerzetest először nevezte «szent ördög»-nek, az mintegy eleve megszabta az irodalom későbbi állásfoglalását ezzel az alakkal szemben. Akik azóta hozzá nyúltak, óvakodtak a hangsúlyt akár az egyik, akár a másik szóra billenteni, a szentek egy kicsit unalmasak, az ördögök egy kicsit banálisak, a «szent ördög»-ök azonban rejtélyesek — s ez a fő. A *Rasputin* magyar színpadi megalkotói Laczkó Géza, Csontos Gyula és Barabás Loránt, szintén nem oszlatják a homályt, hősiükből nem csinálnak népmegváltó nemzeti hőroaszt, de nem csinálnak monumentális csalót sem, drámájuk végén maga Rasputin gyilkosa kérdi: méltán történt-e mindez? ki volt ez az ember?...

Igazi drámát ilyen bekötött szemmel írni nem lehet. A szerzői triumvirátus legiróbb tagja, Laczkó Géza, ha a hőst a maga lombikjában kell vala előállítania, bizonyára bátrabban szemébe nézett volna a káprázatnak: a szövevényes jellemből kiragadott volna egy főfonalat s azon indult volna el hősenek sorsbeteljesedése felé. Hanem — nyilván társaihoz igazodva — ő is belement a «színpadi szempontok» óvatos méltánylásába: amitől színgazgató-szerzőtársa hatást várt s amihez színész-szerzőtársa kedvet érzett, az ellen vétőval ő sem élt s így a forrásul szolgáló naplónak és emlékiratoknak mintegy rövid szemelvényes kivonatát állították a színpadra. Egyre azt érezzük, hogy a

jelenetek csak egy-egy újabb vonással akarják gazdagítani a főalak rajzát, minél többel és minél ellenmondóbbal, hogy «misztikus varázsa» fokozódjék. Maga Rasputin sem vet számot soha magával, nem mérleget és nem kalkulál, szinte az alvajáró önkívületében járja meg útját, melynek valódi célját nem igen fűrkészi, melynek veszedelmes voltával nem sokat törődik: szinte valami ázsiai fatalizmussal sétál be a kelepchébe. Azt látjuk, hogy benne hisznek, nemcsak akikkel jót tett, hanem úgyszólván még a legádázabb ellensége is, de annál kevésbé látjuk: hisz-e önmagában?

Nincs is sem Rasputin alakjában, sem a mozaikszerűen felépített színműben semmi belső fejlődés. A darab legelső jelenetében mindenről értesülünk Rasputinnal kapcsolatban, ami a cselekmény további folyamán elénk kerül: szuggesztív hatásáról, piszkos forrásokból táplálkozó jótékonykodásáról, érzékiségéről, iszákosságáról. Meggyilkolásának gondolata is tökéletesen megért már s ha az első felvonás végén lelőnek, nem igen éreznök hiányát annak, ami motivációul utóbb még felvetődik. Rendre következnek a jelenetek, minden igazi drámai feszültség, sőt minden szervezettebb összefüggés nélkül, melyekből kiviláglik, hogy Rasputin csakugyan erősen hat a környezetére, hogy csakugyan szétjótékonykodja a hadiszállításokból markába vándorló sápot, hogy csakugyan érzéki és iszákos s végül: hogy a szent ördögről csakugyan nem lehet tudni, mennyiben szent és mennyiben ördög. Nem dráma ez, hanem afféle színpadra vitt «Rasputin élete öt szép képből: miként jutott a cári család kegyébe, miként vonta ezzel magára az udvar gyűlöletét, miként csalta ki a tehetősékek pénzét s miként istápolta belőle a szűkölködőket, miként csalta őt törbe a kacér Tamara hercegnő s miként terítette le végül méreggel-revolverrel az ifjú Jusszupov herceg?»

Csontos Gyulát, aki ezúttal társ-szerző is, nyilván az a feltevés vezette, hogy Rasputin alakjából valami színészi rendkívül, nem mindennapi arányút lehet alkotni. Lehetne is, ha az alak íróibb fogantatású volna, ha nem csak úgy besétáltatnák a színpadi helyzetekbe, részben Csontos színészi tekintélyére, részben a közönségnek Rasputinról való elképzelésére appellálva. Mert most az alak valóban a Csontos egyéni súlyából él, gyengébb

színész kezén hamarosan kiderülne, hogy meglehetősen agyagkolosszusnak épült. Csontos gazdag naturalista elképzelése azonban megteszi a magáét, a néha nem sokat érő szövegnek egy-egy hangsúllyal vagy taglejtéssel bizonyos helyzeti energiát biztosít, s talán még érdekesebben jellemez minden szöveg nélkül, egy-egy néma magán-jelenetében.

Az övén kívül lélekmegegyezésre alkalmas szerep az egész darabban alig akad. Tőkés Annának lobognia kell, ezt ő mindig meggyőzően cselekszi, teljes hitellel vitte véghez ezúttal is. Különösen szép volt borzadó menekülése áldozatának halálverméből. A fiatal és tehetséges Jávor Pál viszont, ki a fanatikus Jusszupovot általában jól, valódi benső tüzzel formálta meg, épen itt, az utolsó jelenetben egy kissé áruló módon izgult és heveskedett, csodák csodája, hogy mindeire Rasputin még borgőzös állapotában is gyanút nem fogott. Dénes György Dimitrij nagyhercege ezen a rá nézve kevésbé otthonos területen is komoly figyelmet ébresztett a tehetséges ifjú művész iránt. Táray Ferenc és Molnár Aranka cári párja izléses tartózkodással elejét vette az ilyen «histoire contemporaine»-ből színpadra vitt alakok könnyen adódó, kelletlen panoptikumszerűségének. S derekasan megállta helyét a kis Lázár Gida is a boldogtalan gyermekcárevics szerepében. Kürthy György díszletei igen szépek, Vaszary János rendezése jó.

*

A Belvárosi Színház francia operettel vág neki az évadvégnek, a *Libavásár*-al, melynek sokkal találóbb az eredeti címe: *Le Renard chez les Poules*. Szövege André Mouëzy-Éontól és Alfred Machardtól, zenéje Tiarko Richepintől való, túlságos eredetiséggel sem azt, sem ezt megvádolni nem lehet. Mivel a főszerepek — az egy, Debrecenből felhozott, széphanjú primadonnát, Timár Ilát kivéve — drámai színészek kezébe kerültek, a súlypont inkább a játékra helyeződik át. Ebben a «háziakon»: Gózon Gyulán, Delly Ferencen, Sugár Lajoson, Szilágyi Marcsán és Turay Idán kívül a Magyar Színházról kölcsönkért Gombaszögi Ella is résztvesz, közvetlen temperamentummal s minden olcsó torzítást kerülő komikai érzékkel. Mi ugyan sem őt, sem akár Gózont, akár Delyt ily operett-«mezőny»-ön valami szíve-

sen nem látjuk, de erről mai nap, amikor efféle a Nemzeti Színház örökös tagjain is megesis, talán legillendőbb hallgatni.

Rédey Tivadar.

Színházi levél.

Szeged, 1929 május.

Szeged város házikelzések színházának jelentőségéről a «Napkelet» hasábjain már esett egy ízben szó. Említettük, hogy e Budapest után legnagyobb városunk milyen nagy áldozatkészséggel sietett színiügyének megmentésére és hogy példaadásával milyen jótékonyan ösztönző szerepet van hivatva kifejteni egyéb nagy vidéki városainkra is.

Maga a szegedi színház azonban a gyakorlatban nem teljesen felel meg a hozzája fűzött reményeknek. Színeszei szorgalmas, derék munkások, közülük többen határozottan fővárosi színvonalon állanak, ám nem vezet őkét művészien céltudatos kéz, a rendezés legjobb esetben becületesen sablonos, a műsor pedig semmiképen sem méltó egy olyan magas kultúr-igényű városhoz, mint aminő Szeged.

Az idei évad például sokkal jobban indult, mint aminővé fejlődött. Shaw *Johannája*, a szezon első jelentékeny sikere, a rendezés eredeti és művészi felfogása tekintetében felülmulta mindazt, amit azóta ezen a színpadon láttunk. Az *Aida* előadása is eléggé kvalitatív volt; Kacsóh Pongrác *Dorottya*jának bemutatásával pedig mintha a színház azt akarta volna demonstrálni, hogy a fővárosi színházaktól független programja is van.

Ami azonban ezek óta történt, az határozottan hanyatlás. Az átlagon felülemelkedő rendezői munkát nem láttunk, ami pedig a műsort illeti, az lehangolóan sivárrá és ötlettelenné vált.

Természetes, hogy a Budapesten bemutatott értékesebb darabokat — pl. Zilahy Lajos *Tábornokját* — játszani kell, az is szép dolog, hogy a könnyebb fajsúlyú operákat a színház műsoron tartja, valamint az ellen sem lehet kifogást emelni, ha színpadán a nagyobb hatású operetteket is szóhoz engedi.

De ezzel a színház még távolról sem teljesítette műsor-hivatását. Hol maradjon a klasszikus darabok és hol a nagy-moderne? Lehetetlen, hogy egy 130.000 lakosú városban, melynek egyetem, főiskolája, egy sereg középfokú

tanintézete van, nagyműveltségű tanári, bírói testületei, előkelő kultúr-szükségletű ügyvédei és kereskedői vannak, — hogy egy ilyen városban ne lehessen a drámairodalom igazi értékeivel is sikereket aratni. Persze, ehhez elsőrangú rendezés és a színészek munkáját művészien irányító vezetés kellene.

A magasabb drámairodalmat az évad derekán a színház csak az *Ocskay brigádéros*nak egy összecsapott előadásával és Hebbel *Mária Magdolná*jának színrehozatalával szolgálta. Ami a Hebbel darab előadásában jó volt, az a színészek érdeme. A főszerepeket a budapesti közönség előtt is ismert Peéry Piri és Földényi László s a legújabbban a Víg-színházhoz szerződött Kovács Károly játszották. Mindhárom jeles tehetség, amelltt nem közönséges elmélyedést is mutatnak. A rendezés azonban itt sem állott sem a színészek, még kevésbé pedig a darab színvonalán. Hiányzott belőle Hebbel mondanivalóinak mélyebb megértése. A botlások közül csak egy, a legkivőbb legyen megemlítve! A darab zárómondatát, Antal mesternek szinte szállóigévé vált mondatát («Én már nem értem ezt a világot!») a rendezés törölte. Holott pedig a darab vezető vonalait, a mondanivaló szálait ebbe a mondatba mint hegybe szaladnak össze. Ezt a mondatot törölni éppen olyan vakmerő dolog, mint volna *Az ember tragédiájából* az Ūrnak záró szavait elhagyni.

Úgy hírlik, hogy idei műsor-mulasztását a színház az évad végén egy klasszikus ciklus rendezésével akarja helyreütni. Ha ez való, az időpontot a legerencsétlenebbül választotta ki. Egy ennyire egyetemi és főiskolai városban akkor rendezni klasszikus előadásokat, amikor ez előadások közönségének legalább fele — tanárok és hallgatók — vizsgákkal vannak elfoglalva, annyit jelent, mint a ciklust a valósínű bukásnak kitenni. Vajjon kinek lehet érdeke, hogy e bukással Szeged városában a klasszikusok előadhatásának ügyét jó időre kompromittálja?

... Ezek a megállapítások egyesek szemében egy «vidéki» színházzal szemben talán túlságos követelőeknek látszanak. Szegedet azonban nem szabad a «vidék» lekicsinylő kategóriájába helyezni, hanem igenis okvetlenül meg kell becsülni annyira, hogy színházi kultúráját budapesti mértékkel mérjük.

Mert igaz ugyan, hogy Szeged e téren sem Budapest, de csak addig a határig nem az, hogy míg a fővárosnak tíz színháza van, addig Szegednek csak egy van. Arról az igényről azonban, hogy ez az egyetlen színház olyan színvonalú legyen, mint aminő Budapestnek egyik színháza, — nem szabad kényelmeskedő könyörületességgel lemondani.

S ne higgye az ország közönsége, hogy Szeged színházának ügye csak Szeged belső ügye. Majdnem annyira nem az, mint ahogy Budapest színi életének jelentősége sem korlátozódik a fővárosra. Mert ha e házikelésbe vándorolt, ha ez a — hála Szeged városának — biztos anyagi bázisra épített, ha e minden szükséges feltételt fejlődéséhez igénybe venni tudó színház is csak azon az átlagon marad, amelyen egyéb nagyobb vidéki színháza az országnak, akkor ez nemcsak a szegedi színház kárát jelenti, hanem jelenti egyúttal egész színészetünknek, s vele együtt egész kultúránknak mérhetetlen kárát is. *Galamb Sándor.*

Klasszikusok a berlini színházakban.

A sokrétű, bonyolult és néha talán zavaros berlini színházi élet egyik legfontosabb jellemző jegye: az igazi hagyomány nélkülség. Színpadjain nincs szeretetteljes kultusza a multnak. Ennek egyaránt vannak káros és hasznos következményei. A tradícióhiány káros, mert még az arra hivatott színházak műsorán sem szerepelnek rendszeresen klasszikus színművek és mert valamilye egyszéles, sajátosan német színjátszó-stílust nehéz felfedezni az előadásokban. Hasznos ellenben azért, mert csak így lehet, hogy a sok ferde kísérlet mellett a legtöbb jelentős, értékes színházi újítás kétségkívül Berlinből indul hódító, korszakot jelentő útjára. A klasszikus dráma-irodalom nem él állandó, eleven életet a berlini színpadokon, de ha egy-egy mű valamelyik rendező jóvoltából feltámad, esetleg olyan friss, lenyűgöző hatást gyakorol, mintha az illető dráma a legmodernebb színházi élet integráns része volna. Merész rendezések új szépségeit tárják fel a színpadi értékekben kimeríthetetlen klasszikus színműveknek és a hagyományos előadásmód tiszteletet ébresztő hideg hatásával szemben a nézőt lendületes lelki egyúttal észre kényszerítik a színpadi cselekvéssel. Négy példán keresztül kísér-

lem meg közel hozni: milyen előadásokban látja a színpadon megelevenedni a berlini közönség a klasszikus színműveket.

I.

A Volksbühne ritka-tökéletes technikai felszerelésű színpadán a jelentéktelen, eklektikus Leo Reuss rendezte Shakespeare *Macbeth*-jét. Az egyetlen előadás néhány részlete és a két főszereplő miatt érdemel különös figyelmet.

A színpad: díszletlen, óriási kör, melynek körhorizontjára teljesen elmosódó, tompaszínű, ábrázoló szándék nélküli háttérket vetítettek. Az egyes képek során a legritkább esetben voltak az előtérben hely-jelzések. Az első jelenet a királyszcéna volt. (A boszorkány-jelenet elmaradt, hogy miért, az kiderült a következő képből.) Furcsa barbár, alig melodikus, csaknem kizárólag ütőhangszerekre írt zene kísérte a bevonulást. A király bábszerű, rideg, monoton, jelentéktelen volt. Pedig szebb lett volna, ha emberibb s így hatásos ellentéte *Macbeth*nek és halála is megrázóbb. (Hja, a szocialista németek!...) A második jelenetben teljesen üres a hatalmas színpad, a körhorizonton irreális zöld-fekete foltok. Elöl, középtűt, a sötétben egyetlen világosabb hely: zöld fénypászma. Halk, távoli, bruitista harci zenére szállingóztak elő a háttérből a katonák. Sebesültek vonszolták magukat, mások segítették őket, hordágyakat hoztak... átjöttek a fénypászma körén, azután jobbra, balra, a sötétbe tovatűntek. Sebesültek, haldoklók kiáltozása, fokozódó zene, extatikusabb ritmusra tovadobogó katonalábak robaja — megjelenik *Macbeth* (Heinrich George). Nyers, érdeshangú katonaeMBER. (George nevéte hasonlólt kissé Csor-toséra...) Elébetoppán egy furcsa figura, hátán az iszákjába három fej van tűzve, táncolva dobbanó lépésekkel körülugrálja *Macbeth*et, aki folyton a különös alak felé fordul és ezért egyre gyorsabban kénytelen forogni, szinte szédülten tántorog. A figura, mint valami samán varázsló dobog *Macbeth* körül, elrikoltja jós-üdvözléseit, — mindegyiket hatalmas visszhang kíséri a távolból. *Macbeth* ideges, rekedt kacagására vijjogó nevetés a visszhang... Elvonultak a katonák, a furcsa alak eltűnt a tömegben. Ketten állnak a végtelen, sivár térség közepén...

A jelenetbeállítás újszerű és demonikus lendületű volt! Nem tudom Reuss honnan vette az ötletet, de nem olyan tehetséges, hogy magától jött volna rá...

Macbeth kastélyának jelzése volt az első plasztikus szintér tagolás. A rivaldával párhuzamosan rovatkás, maszszív oszlopsor, mely fölött terrasz vezet. Háttér semmi: kilátás a körhorizontra.

Lady Macbeth telivér asszony. Gyönyörű alakú, fehérkarú, vörös-szőke. Macbeth és feleségének találkozáskor: hosszú, forró csók. Két nagyratörő, gőgös ember ideges, izzó öröme csapott ki a jelenetből. Ágnes Straub ritka-nagy színésznő. Gyönyörűen mozog. Tömörzengésű szép hangja van. Abszolút modern és mégis stílusos. A következő jelenetek izgatott, kapkodó hangja, Lady Macbeth csábítása a tetre, ahogyan ölelte, csókolta marcona urát, buzdította szóval, tettel és az oszlopsor mögött, mintegy a «hall»-ban a terített asztal mellett csendesen mulatozó király gyanútlansága — kitűnően érzékeltették meg a közlekedő eseményeket...

George a tör-monologot nem valami látomásos, hanem saját töréhez intézve mondotta el. A gyilkosság után, amikor először jelenik meg Macbeth a színen, fenn a terraszon, azonnal érezni: a nő hideg, kegyetlen nyugalomával magasan a férfi fölött áll. Csitítja. Nyugtatja. Anyásan a fejét simogatja a csapozthajú férfinak. Látszik: szereti ezt az embert, aki érte még gyilkolni is tudott. Csak akkor suhan át a Lady a férfiatlan félelmetmegvetés, amikor Macbeth indul, hogy vizsgálgye a törököt, de a harmadik lépcsőfoknál megtorpan és remegve visszafut. A gyilkosságra való előkészület és az utána való jelenet színészilag szép példája volt szaggatott, expresszív stílusával a klasszikus dámákat korszerűen megelevenítő színjátszásnak.

A shakespearai szöveg III. felvonásának második jelenetében érdekes, bár művészileg indokolatlan alkalmazást nyert a forgószínpad. Nem Macbeth jött be, hanem a Lady indult el jobbra. A színpad forgott alatta. Átment az ajtót jelző kereten, az ősök galériáján, mely hasonlóképpen nem realiztikusan megépítve, csak spanyolfalszerűen jelezve volt. És beért a trónterembe, ahol egyedül, magábaroskadtan ült az ura.

A lakoma-jelenetnél hasonlóképpen... A vendégek eltűnése után Macbeth Banquo szellemének megjelenésétől fel-

izgatva elindul. Az asszony mindig mögötte. A színpad lassan elfordul alattuk. Átmennek az ősök arcképcsarnokán: Macbeth dühöngésében mind egyiket összeszurkálja. A III. felv. 5., 6. és a IV. felv. 1. jelenetének első fele kimaradt. A jós-igéket a Lady mondta el, mintegy megnyugtatósára felizgatott urának. Sivár, hatalmas sík a színpad. Mindenütt homály, csak Macbethet kíséri egy fénypászma. Messze, lassan közeledik feléje a magányos ágy. A Lady eltűnik a sötét horizontú messzeségben és a visszavert hang megerősödve zengte a jósolatot a birnami erdőről. Macbeth lefekszik. Álmában szellemviziói vannak. Felriad. Látja, hogy a Lady ott áll a kerevet mellett. Mozdulatlanul, hidegen nézi a férfiatlan vergődést. Elszégyenli magát és betakarózik. Aludni próbál. Erre jön Lennox... A IV. felvonás első képe után volt az egyetlen szünet. Innen kezdve még az eddiginél is jobban meg volt húzva a darab.

Lady Macbeth álmjárását holdkórosságnak rendezték. Hatalmas, rusztikás fal, keskeny peremmel, amelyen jár-kelel a Lady. Hogy a palota nagysága érzékeltetve legyen, az orvos és a szobaasszony a színpad síkja alatt álltak, mintha ott lefelé vezetők lépcső lenne. A csatajelenetekből az ellen-tábori dialogusok csaknem mind kimaradtak. Az egész nagy forgószínpad egyetlen bonyolult lépcső- és ferde síkrendszer volt. A magasabb síkokon mozgott Macbeth. Lenn katonák vonultak össze-vissza, harci zenére. Elsötétült, majd kivilágosodott a színpad: változó tablókát adott, igazi drámai lendület helyett.

II.

Leopold Jessner, kiról a Napkelet hasábjain már egyszer, *Egmont*-rendezésével kapcsolatban szöveltem, az idei évad legkomolyabb rendezői sikerét — hacsak a berlini Ünnepi Játékokra készülő *Fiesco*-jával ezt felül nem mulja — *Oedipus* színpadra elevenítésével aratta. Tökéletesen egyszerű, következetesen végiggondolt, bátor színpadi alkotás, mely szemben Reinhardt barokkosan felbontott *Oedipus*-ával, a német középkor atmoszféráját teremtette meg a színpadon.

A darab tökéletesen át volt dolgozva, erősen meghúzva, hogy az *Oedipus Kolorosban*-ból alakított utójátékra is jusson idő. A dramaturgiai munkát ügyesen végző Heinz Lipmann ezt az

utójátékot azzal indokolta, hogy e második résznek ellensúlyoznia kell a bárbar első rész nyomasztó hatását, megmutatva a halhatatlan tragédia-hős megrázó életsorsának kiengesztelő beteljesülését. A játék kórusral kezdődött — nincs a sophoklesi szövegben, — mely a városban uralkodó pestisről beszélt. Ezután széttörölve, átdobálva, kórusrész egyén szájába adva és fordítva, — pergett a játék időtlen stilizáltsággal, a görög szellem hiánytalan németre-fordításával. (Oedipus önmegvakítását például jelenidőbe átvéve, a palotába benéző szolgáló adta elő, ami — az *elmondással* szemben igen drámaian *megjelenítette* a borzalmas jelenetet.)

Hans Poczlig két színpada *ábrázoló* szándék nélküli térkompozíció, amelynek tér-ritmusbeli scenikai hatását fokozta a világítás. Az egyes színpadrészek erősödő, majd kialvó megvilágítása a «kulisszát» is velejátszatta a drámai eseményekkel. Vizuális balladának vetítette ki a színpad terébe Jessner Oedipus örök tragédiáját...

Ida Roland (Jocaste) csodálatos volt a gyanúbredés és kétségbeesés átélésében. Fritz Kortner (Oedipus) érdekes, nagy színész. Hideg, kemény hangjában sok a kifejező lendület.

III.

A Deutsches Theater [színrehozta Shakespeare A *windsori víg nők* c. bohózatát. A Reinhardt-epigon Heinz Hilpert rendezte. A mult század hetvenes-nyolcvanas éveinek kosztümjeiben jelentek meg ez időtlen, örök-friss burleszk alakjai. Falstaffot a budapesti közönség által csak a mozik vásznairól ismert nagy jellemszínész, Werner Krauss játszotta. Kraussnak korlátlan alakteremtő fantáziája van. Teljesen átalakul azzá, akit játszik és ha az ember nem ismerné a szereposztást, lehetetlen lenne őt egy-egy újabb szerepében felismerni. Hangja, járása, mozdulatai teljesen új embert mutatnak. Szerepköre a legtágabb, amelyen színész valaha is uralkodott. Julius Caesartól a shawi «Pygmalion» tanárjáig és Peer Gynttől Sir John Falstaffig terjed a skálája.

Werner Krauss Falstaffja ötven év előtti szmokingot hord, szürke keménykalapot és gomblyukában mindig hatalmas krizantémum díszleeg. Naiv báj volt Falstaffjában, gyermekded kedvesség, aljasságában is szimpatikus maradt és végül is mosolyos részvétre

hangolt maga iránt. Asszony utáni sóvárgásában nem sexuális vágy, hanem hiszékeny sóvárgás, «Bach»-hal való alkuvásában nem cinizmus, hanem kedves könnyelműség, gyermekies morál insanity, öregkori életörmeben fiatalos bohémség, póruljárásában nem gúnyt, hanem a kacagásba is belevegyülő melancholiát ébresztő hatás jellemezte alakfelfogását, illetve átélését. A tanulni sohse akaró vén számára végre tanul... A darab nem zárul Fluth szavaival, hanem még egy kis monológja volt Falstaffnak: mely ágyat és jó szórakozást kívánt a távozó Fluthéknak... a kezében lévő borospohár tartalmát kiloccsantotta a földre — még a boruk is rossz... már semmi se ízlik... és mint ahogyan Prospero eltöri varázsbotját, úgy mond le Falstaff is a nőkről és csendes borozgatás mellett elfilozofálgat majd az életről és az élet múlásáról... Indul... észébe jut valami... visszazán a közönségre és az öreg világi utólréhetetlen kedvességével «jó éjtszakát!» kíván.

Leopoldine Konstantin (Fluthné) bájos, kedves, finoman erotikus volt. Lucy Höflich (Pagené) okos, fölényes, keményebb, de szintén igazi asszony. A két női főszereplőn kívül a többiek egyenletlenek, egyesek pedig épen gyengék voltak.

Derős, szép, Krauss miatt felejthetetlen este!

IV.

Érdekes példája annak, hogy mit jelent a szenális rendezés, egy modern klasszikus dráma, Ibsen *Kísértetek*-jének sorsa a Schiller Theaterben. A Berlinben elcsépeelt darab közel száz telt házat vonzott — Erich Engel rendezése miatt.

Sötétben megy fel a függöny. Alving kamarás képe lassan megvilágosodik. (Ő a darab igazi hőse! Az Oswaldot játszó Kortner portréja ez, kissé öregítve, katonaruhában.) Majd a falakon tül derengeni kezd és a távolban megpillantjuk a felavatandó menhelyt. (A szoba fala fátyolszövetből van és ha az előszínpad sötét, hátul pedig világos van, átpillantunk a falakon. Röntgenszemű néző!... Csak a falak vázai adnak ilyenkor különös benyomást. Ház-csontváz!) Alving kamarás arcaképen a fény és a háttér blendébe zárul. (Mint a filmekben, mikor összeszűkül a képkör...) Hideg, kékes-fehér fény önti el a színpadot: a szobában vagyunk... A világítás mindvégig ir-

reális. Nem alkonyodik és nem hajnalodik a dráma során. A felülről jövő tompa fény (rivalda-világítást a berlini színpadok nem ismernek!) csak akkor tompul kissé, amikor Oswald először kezd a második felvonásban betegségéről beszélni.

A második felvonásban az előszínpad, tehát a tulajdonképpen látható szoba sötét, az e mögött lévő ebédlőben az asztal fölött erős lámpa világítja meg az étkezőket, tehát átlátunk a falon. Mikor az anya és a lelkész előrejönnek, hátul elsötétül, elől kivilágosodik: a rendező a nézőt átvezette ebbe a szobába...

Erich Engel rendezése egyike a legszébbeknek, ami csak berlini színpadon látható. Megvalósul benne a színpad tökéletes együttjátszása az akcióval és az összes mai scenikai lehetőségek kiaknázása a *stílus* lehetőségi körén belül.

Érdekes Fritz Kortner Oswaldját Moissié mellé helyezni az emlékezetben. Két évtized alatt hová módosul a színjátszó-stílus! Kortner nagy művész. Anélkül, hogy realista pathológiarajzot adott volna, megrázó volt. Egyszerű és kifejező. Az első felvonásban egy szórakozottság-motívum (elfelejtette, hová tette le a kalapját...) jelezte bajját. A második felvonásban a tétova, bizonytalan lépéseket, az ideges feszültséget az ember hajlandó volt a pezsgő hatásának tulajdonítani. Míg Moissié erre-arra keringve a szobában, mondta el anyjának az orvos megjegyzéseit, Kortner egyik székről a másikra ülve át, majd megint felugorva, kezében a pezsgősüveggel és pohárral, beszélt betegségéről. A harmadik felvonás nagy kérését a kereveten ernyedten fekvő mondta el. A mérge átadásánál szinte tébolyultan üldözte anyját, aztán extatikusan simogatni kezdte könyörgőn az arcát. «Add nekem a napot» — utóljára már a karszékből kihajolva, a földön kapargálva, bárgyultan mondta. Az anyja mint valami tehetetlen gyermeket vette félig-meddig az ölébe, a mérge után keresve izgatottan: «Igen!... Nem... Nem!...»

Lina Losson (Alvingné) mély és egyszerű volt. Az együttes többi tagja is kitűnő.

*

A klasszikus színművek a rendező zseniális intuícióján alapuló hagyomány nélküli előadásainak legfontosabb tanulsága, hogy: az eredmény *egyenlet-*

len értékű. Közepesen aluli részletek váltakoznak megkapó, ritka-szépségű helyekkel, míg például a Comédie Française, mely a legstílusosabb ellensarkot képviseli a berlini új szokásokkal szemben, sohasem nyújt váratlan, nagy, meglepő élményt. Egyenlő színvonal, gondos, csiszolt játékok, aminek minden jellegzetességét előre tudja a néző, semmi meglepetés, «rendezés», minden hangsúly, gesztus a multból mába csengő, jelenig lendülő, hagyományos... Az esztétikai élménynek két ellentétes alaptípusa ez, egyiket a másik fölé helyezni értelmetlen és céltalan lenne. Közönsége válogatja...

(Berlin.)

Németh Antal.

Képzőművészeti szemle.

A Tamás-Galéria kiállítása. *Novotny* Emil Róbert festőművész talán egy kissé várható volt azzal, hogy gyűjteményes kiállítással lépjen a közönség elé. Azok az eredmények, amelyekkel ezen a kiállításon megismerkedtünk, fiatal festői gárdánk tehetesebb tagjai közé sorozzák ugyan, de még sem mutatnak olyan egyéni kialakultságot, amely élénkebb érdeklődést kelthetne, enélkül pedig ismeretlen fiatal művészek nagyon is kockázatos vállalkozás a kollektívus jelentkezés. Így bizony őszintén meg kell mondanunk, hogy a kiállított festmények jóval nagyobbik része a lehiggadtabb expresszionizmus már-már szintén akadémiai lett festési módjának sablonos és ingadozó ismételtetése volt. Volt azonban egy pár képe, néhány csendélet és különösen egy akt, amelyek azt a reményt keltik, hogy Novotny hovatovább erősebb, egyénibb módon fogja kifejezni mondanivalóját.

Vele együtt *Szélessy* Zoltán állított ki néhány szobrot, s ezek eredeti idegességükben szigorúan stilizált formákba vannak bujtatva. Nagyon érdekes dolgok, amelyekből arra következtethetünk, hogy a művész rövid idő múlva azok sorába fog tartozni, akik elposványosodott szobrászatunkat talán kiemelhetik abból a mai részben álbárokos, részben akadémikus naturalista, de majdnem mindig külsőséges ügyeskedésből, amely minden egyéb, csak épen művészet nem.

A Nemzeti Szalon kiállítása. Változatosság okából egy nagyon jelentéktelen kiállítás. Vegyük sorra szereplőit.

Winner Ferenc osztrák születésű

művész, aki tanulmányait Párisban Matisse mellett fejezte be (ezt a kiállítás tárgymutatója hangsúlyozza, míg viszont a művész képei alig árulják el), 1927-ben egy tudományos expedíció tagjaként Abessíniába utazott, ahol másfél évet töltött és az ország legtitkosabb részeibe is elhatolt.

Nygyven vízfestménye és krétarajza mind ennek a távoli országnak exotikumaival foglalkozik és bizonyára nagyon mulatságos lehet azoknak, akik ennek a messze országnak népe, szokásai vagy tájai iránt érdeklődnek. Aki azonban a tárgyi motívumoktól eltekintve művészi élményeket keres bennük, semminemű érdekeset sem fog találni Winninger képein, amelyek szinte rajztanári unalmassággal sorakoztatják fel egy expresszionizmusból és naturalizmusból kombinált illusztrátori tevékenység unalmas perceit: a művész egyáltalában nem exotikus, semmi értelme sem volt, hogy közénk hozták.

Egy-két egészen jelentéktelen kiállítót mellőzve álljunk meg *Prohászka* Istvánnál, aki ábrázolásaiban a legritkább művészi törekvések legveszélyesebb útjainak egyikén jár groteszknak szánt ábrázolásaiban. Nem minden tehetség nélkül, de sokkal több tudatos nekikészüléssel, mint belső démonissággal. Az emberi életnek mindent groteszkké alakító nézés módja igazi belső tűz és igazi démonosság nélkül nagyon könnyen a modoros karikatúra sablonjába szaposodik el, ami, sajnos, *Prohászka* nem is egy ábrázolásán megérezhető.

Modern magyar festők kiállítása. A Tamás-Galéria legutóbb rendezett tárlata modern magyar festők kiállításának nevezi magát. Nyilván azt akarja ezzel jelezni, hogy sem az akadémikusok, sem az impresszionisták nem szerepelnek rajta, ezért választotta ezt az újságírástól és a hétköznapi nyelvhasználatától színtelenné és semmitmondóvá koptatott szót törekvései megjelöléséül.

A rossz cím azonban egy valóban kitűnő kis kiállítást jelöl meg, amely expresszionista festők egy részének jobbnál-jobb képeit tartalmazza. Azokét, akik félig-meddig már beérkezetteknek számíthatók. Kívülök *Csók* Istvántól, *Rudnay* Gyulától, *Csosz* Józseftől mutat be egy-egy festményt, de, sajnos, e kiváló mesterek egyike sem állott igazi erejével a fiatalok közé, mindhárman fáradt és sablonos dolgokat küldtek, úgy hogy nagyon is alul

maradtak a versenyben, különösen frissesség dolgában. Mert különben nagyon friss és eleven ez a kiállítás, ifjú és viruló életerőt sugároz. Csupa erős, önmagában bízó akarást, előretörést és hódításvágyat.

Márffy Ödön «Fésülködő lány»-a festőjének szinte klasszicizáló lehangoltságát mutatja, persze ez a klasszicizmus nem a réginek utánzása, hanem az expresszionizmusnak nyugalmassá vált egyszerűsége. Feltűnően érdekes *Bernát Aurélnak* a kifejezés eszközeivel idegesen vívódó arcképe is, amely e kitűnő művészi meglepő kifejlődésében alkalmasint újabb változatról számol be. A rég nem látott *Czóbel* Béla felaktja csupa brutális erő, *Szobotka* Imre «Igalimalma» pedig az e hasábkokon nemrégiben méltatott művésznek legjobb képei közé tartozik. *Derkovits* Gyulának szívesen megbocsátjuk, hogy Picasso régen abban hagyott tréfaiknak egyikét megismételve, stanioldarabkákat ragaszt fel a képre, ezüstös vagy aranyos csillogású tárgyak utánzásában, mert ezek a segédeszközök, akárcsak festékei, valóban színekként hatnak, jól lehet egyáltalában nem volt különösebb szükség rájuk, mert ugyanazokat a hatásokat festékkel is el lehet érni. *Kmetty* János és *Novotny* Emil Róbert képei ugyanitt már egyszer szerepeltek, ami nem egészen helyén való dolog friss erőben élő művészeknél.

Paizs-Göbel Jenő az idej Szinyei-tájkép nyertese, egészen különös átalakuláson ment át. Valami lobogó láng, valami mohó életvágy szabadult fel eddig korlátok közé szorított lelkében, mohó tűz, amely izzó világlásra gyújtja fel. «Őszi hangulat»-ában valósággal ég és lobog a természet, a fény lángjai csapnak elő mindenfelől, izzó tűz tör ki, amely mindent felperzseléssel fenyeget.

A tehetséges *Kádár* Béla modoroságaira kár szót vesztegetni, egy kieszt művészeti programnak üresen mesterkedő megvalósításai. Ellenben jó dolgokkal szerepelnek *Bor* Pál, *Bornemissa* Géza, *Simon* György János, míg *Klie* Zoltán édeskés színtarkaságra váltja fel *Egri* József ötleteit. Intim és igen finom hangokat üt meg *Medveczky* Jenő egy sárgaruhás leány finoman és mégis nagy erővel stilizált képében.

Reklámművészeti kiállítás az Ipar-művészeti Múzeumban. Egyik újságvállalatunk hirdetési és plakátversenyt rendezett, melynek eredményét jónak

látta a közönség elé juttatni. Minket itt csupán a dolog művészi oldala érdekelt, ez azonban fölötté elszomorító. Ez a siralmas gyűjtemény különben ugyanarról tanuskodik, amit az utcáinkon látható plakátok vagy az újsághirdetések között felbukkanó hirdetésrajzok is igazolnak, hogy a reklám szolgálatába állított művészetünk túlnyomó részében selejtes dolgokat, sőt igen gyakran elképesztően szörnyű ízléstelenségeket produkál. Eltekintve attól, hogy a jó reklámkép mindig egyszerű és összevont, amiért például úgynevezett művészi fotográfiai reklám-célokra való alkalmazása a legképtelenebb tévedés, a reklám rajzait készítő művészek épen annyira egyéniségnek kellene lennie, mint a művészet egyéb terein foglalkozóknak. E kiállítás azonban arról győz meg, hogy nálunk boldog, boldogtalan, ha már egyenes és görbe vonalakat tud húzni, ráveti magát a plakátra vagy egyéb reklámrajzokra, miközben egyáltalában nem szégyell a lehető legmerészebben elköcsönözni mindent, ami a nagyszerű külföldi reklámrajzolóktól elemelhető. Sajnos azonban, még ebben a szarka-természetű termelésben is nagyon ügyetlenek, tehetetlen kezükben majdnem minden elsikkad, ami a mintaképben kitűnő volt.

Vannak azonban a kiállítók között különben ügyes művészemberek is, akik könyvvillusztrátorai vagy festői tevékenységüket próbálják a plakátokon folytatni, ami megint teljesen elhibázott dolog: a mai plakátok formanyelve nagy és merész vonalakat, nagy és harsogó színfoltokat kíván, míg ezek a derék ábrándozók tónusos krétarajzokkal próbálkoznak!

Akik viszont részben a mai expresszív művészet stílusának megfelelően, részben a reklám követelményeit helyesen felismerve dolgoznak, az egyszerűség erejét gyakran összecserélik az ízléstelenség rikoltozásaival. Mindezeket összegezve legfeljebb *Bortnyik Sándorról* és a köréje csoportosulókról szólhatunk némi elismeréssel.

Edvi Illés Ödön kiállítása. A tisztviselőtelepi Kaszinóban rendezte kiállítását *Edvi Illés Ödön*, kisméretű, hangulatos tájképek festője. Akkor van elemében, amikor a tájék elborul, az égre gyöngyszürke felhők vonulnak fel, amelyek enyhe fényétől opálos csillogásúvá lesz a párás távlat és a tájék hervadó virágok elfakult színtarka-

ságába öltözik. Lágyan felbomló foltokra oszlik szét a kép, a konturok élesége eltűnik, helyettük ezernyi árnyalat finomságai bontakoznak. A képek mögött egy ábrándos lélek jelentkezik, amely elmerengő érzékiséggel rejtőzik el önmaga elől a természet tüneményeibe. Hangulatos órák vonzó termékei ezek a finom kis olajfestmények, amelyek friss impresszionizmusukkal tetszetősen szórakoztatják a szemlélőt. Egynéhány városi veduta pedig arról tanuskodik, hogy lágyan feloldódó festőségével *Edvi Illés Ödön* e téren is eredményeket tud elérni.

A Tavaszi Szalon a Nemzeti Szalonban. A Szinyei-társaság égisze alatt negyedszer rendeződik el a Nemzeti Szalon kiállítási helyiségeiben a festőfiatalok iparkodásának legjava eredményeit összefoglaló *Tavaszi Szalon*. Nem az a lényeges, hogy résztvevőinek korával jelent fiatalyságot, mert hiszen a Műcsarnokban ugyancsak elég korán fiatalokkal találkozunk, hanem az, hogy összes résztvevőit a művészet újjáalakításának, új kifejezési formák megteremtésének vágya hatja át, amelynek szolgálatába szinte kivétel nélkül friss, sőt néha túláradoan buzgó tehetséget tudnak állítani.

Igaz, hogy ezen a kiállításon egyetlen egy olyan hirtelen kiszökkenő tehetség sem mutatkozik, amely vezető szerepre látszanék hivatottnak, egy *Szönyi Istvánt*, egy *Aba Novák Vilmost* sem találunk. De viszont nagyon jó a színvonal, dilettáns próbálkozások itt egyáltalában nem terpeszkednek. Fel-tűnően nagy számmal és még feltűnőbb készséggel szerepelnek rajta fiatal festőnők, akik mintha sokkal komolyabban fognák fel a művészpálya kötelességeit, mint ahogyan azt régebbi művésznőinktől megszoktuk, akik között bizony csak nagyon is elvéve akadt egy-egy, aki a családi környezet-től megcsodált, felületes műkedvelősködéssel túl tudott volna emelkedni.

De voltaképpen közömbös a nemiség e kérdése, sokkal érdekesebb, fontosabb az, hogy ez a kiállítás mennyire arról tanuskodik, hogy az impresszionizmusnak és naturalizmusnak végleg befelezgett. De határozottan vége van az ifjúság körében annak a durván külsőséges expresszionizmusnak is, amely provokáló rikoltozással törekedett mindent másképen csinálni. A legfiatalabb gárda ügylátszik elunta azokat az ízléstelen handabandázásokat,

amelyeket a nagyszerű francia művésztől megkötyagosodott németektől tanult, és majdnem kivétel nélkül klasszicizál. Kevés és lefokozott színekkel, egyszerű nyugodtságban elhelyezkedő helyzeteket fest, képein előkelő hűvösséggel a vonalkompozíció uralkodik, a színeknek szerepe csak másodlagos. Ezek temperáltak és rendszerint kisméretű skálára szorítkoznak. Az impresszionizmus atmoszferikus különös-különösségei, pillanatnyi mozgásábrázolásai teljesen eltűntek, de eltűnt a közvetlen mohósággal élvezett természetnek ragyogó színpompája is, melyet a naturalizmus kitűnő mestere *Glatz Oszkár* egyik önvalomással, közvetlenhangú írásában valóban megható módon siratott meg nemrégiben.

A fiatalok közül, akik ebben a klasszicizáló irányban tapogatóznak megemlíthetjük *Péter Máriát*, báró *Schossberger Klárát*, *Vörös Gézát* és utolsó-nak a legfiatalabbak közé tartozó *Domanovszky Endrét*, aki az egész kiállítás legérdekesebb tehetsége. Majdnem teljesen szintelen színskálája a barnának és okkersárgának alig egy-néhány változatából áll, vonalvezetése lehetőleg nyugodtabb, alakjai szigorúan egysíkúak. Mindez nagy egyszerűséget és nyugalmat ad képeinek, amelyeknek uralkodó témája az emberi arc ésemberit test. Mindenestre nagy érdeklődéssel várjuk, hogy ebből a szinte sacrális merevségű modorból, mely néha azonban még inkább programszerűnek, mint kétszínűenü kényszerítő lelki élménynek látszik, mi fog kialakulni.

A többi kiállító közül megemlíthetjük *Biai-Föglein Istvánt*, *Ducsay Bélát*, a feltűnő könnyedséggel és biztossággal festő *Hámor Ilonát*, *Istokovits Kálmánt*, aki rézkarcait teszi át olajfestményekre, *Kolbe Mihályt* «Kurizáló» című képeért, *Miháltz Pált*, *Pekáry Istvánt* mézeskalács stílusú groteszk ábrázolásaiért, *Tihanyi János Lajost*, *Vadász Endrét*. Szobrászok is szerepelnek a kiállításon, a festőknél jóval kevesebb önállóságot mutatva, fiatalságuk mellett is erősen befolyásoltak mindennel megalkuvó mai szalonszobrászatunktól. De *Tapolyi Gizellát* és különösen *Weiss Klárát* mégis meg kell említenünk.

Farkas Zoltán.

Zenei szemle.

A Budapesti Ének és Zenekar egyesület rendkívüli élvezetben részesítette a hozzáértő közönséget. Monteverdén-

nek, minden idők egyik legnagyobb zenedramatikusának «Orfeo» című operája, a zeneirodalom híres reformműve került előadásra.

A XVI. század fordulóján Firenzéből indulnak ki a zenedrámára vonatkozó reformkísérletek. A barokk művészet a drámai elemeket mind a költészetben, mind a művészetekben előtérbe hozza. Ebben a korban él Shakespeare, kortársa a firenzei zenedramatikusoknak. Az utóbbiak szerint a zene elsősorban a drámai cselekményt szolgálja és a kifejezésteljes beszéd utánzásával (stile recitativo) mozdítja elő a szöveg érthetőségét. A firenzeiek (Peri, Caccini, Cavaliere) alkotása tehát inkább drámai, mint zenei alkotás volt.

Ebbe a komoly, puritán műformába a cremonai származású nagy színpadi mester, Claudio Monteverde (1567—1643) lehel meleg, lüktető életet. Már madrigáljaiban kitűnik drámai tehetősége, szenvedélyes temperamentuma, szubjektivitása, amely a «stile concitato» (szenvedélyes stílus) megteremtésére viszi.

Első zenedrámája, az «Orfeo», 1609-ben jelent meg. Teljesen hű rekonstrukciója már a korabeli hangszerek hiánya miatt is lehetetlen. Lichtenberg együttese a V. D'Indy-féle átdolgozásban adta elő a művet, mely szerint az eredeti öt felvonásból kettő kimarad, az istenek nem szerepelnek, a kar- és az önálló zenekari számok is redukálódnak.

Trombitafanfárok helyettesítik a nyitányt. Az utána következő kis hangszeres tétel, egy melankolikus színezetű ritornell, többször is visszatér, mintha ezzel a mű fájdalmas alaphangulatát vezérmotívum módjára akarná jelezni. Ugyanez a tendencia nyilvánul meg az egyik szinfonijánál. (A szinfonia abban a korban a ritornellel szemben — amely az egyes jelenetek lezárására és előkészítésére szolgált — önállóbb, súlyosabb tartalmú hangszeres darab.) Midőn Orfeusz az alvilágba hatol, fűvös hangszereken; midőn Charon Orfeusz énekére elalszik, lágy vonós hangszereken szólal meg; majd mint emlékezés csendül fel, midőn Orfeusz Euridice nélkül jön vissza az alvilágból.

Bámulatos az a lélekfestés, amellyel Monteverde a boldog jelenbe hirtelen betörő gyászos hírt, Euridice halálát tudunkra adja. Egyszerre mintha sötét felhő borulna a napsugaras égre, megváltozik az idyllikus kép: komor, mélyről feltörő akkordok (orgona és chitaronne) hangzanak fel a zenekar-

ban. A hírnök fájdalmas páthosza — «Ó gyászok gyásza! Ó te bős, durva végzet» — igazi drámai hangot visz a zenébe. A merész disszonanciák, éles akkordikus ellentétek alkalmazása a nagy benső kedélymozgalmat még erősebben juttatják kifejezésre. A renaissance tiszta formaművészetével szemben a pszichologizáló tendencia, fény és árnyék, konzonancia és disszonancia ellentéte adják elsősorban Monteverde művészetének drámai jellegét.

Az igazi nagy lelkifájdalom hangtalan, befelé fordul. Orfeusz is csak lassan találja meg szavát. Meggyötört lelkének fájdalmas sóhajait a zenekarból felhangzó szűkített kvartlépések festik. A felvonás zenei süllypontja, Orfeusz gyönyörű Lamentója, a fájdalom egyik legigazabb, legszebb zenei kifejezése. A «Gyászok gyásza» kezdetű monodikus tétel ezután ötszölamű kórossá szélesedik, amely bölcsekedő elmélkedéseket fűz az emberi élet gyarlóságairól.

A III. felvonásban még inkább bámulhatjuk a lelki viharok mesteri festését. Az alvilágban vagyunk, ahol a zene hatalmas száll szembe a kegyetlenség és részvétlenség erejével. Orfeusz könyörgése Charonhoz, az alvilág hajósához, fojtott zokogásával szívet megindítóbb már nem lehet. Majd szenvedélyes felkiáltása: «Adjátok vissza őt tartarusi istenek!» mindig nyugtalanabbul, a hangmagasság és erő emelkedésére mindig kétségbeesettebb fájdalommal hangzik fel ajkán. Ugyanilyen megragadóan festi Monteverde az utolsó felvonásban Orfeusz lelki izgalmát: vajjon Euridicéje valóban követi-e? Vágyát nem tudja leküzdeni — visszatekint. Rémülten hallja kedvese fájdalmas búcsúszavát, őt magát pedig egy titkos erő vonja a gyűlölt földi fény felé. A kórus ismét levonja a tanulságot: Orfeusz legyőzte a poklot, de nem tudta legyőzni önmagát, ezért buknia kellett. De mint a hűség és erény mintaképe örökké tündökölni fog.

Bár szívesebben élveztük volna a művet nagyobb teljességében, Orfeusz nagy jeleneteiben így is jellegzetes képet nyerhettünk Monteverde művészi nagyságáról. Megismerhettük őt mint a harmónikus felfogás merész úttörőjét, a zenei és drámai cselekmény szoros összefüggésének, a hangszerek jellemző erejének egyszerű kiaknázóját, aki a zenei kifejezés rengeteg új lehetőségét vetette felszínre.

Basilides Mária (Orfeusz) lelkes interpretálása nagyban hozzájárult annak bizonyításához, hogy egy 300 esztendő mű — ha igazi mester műve — nemcsak esztétikai és műtörténelmi szempontból érdekes, hanem rendkívül zenei élvezet is nyújthat.

Az alaphangulatban fájdalmas jellegű mű után jóleső ellentétképpen hatott Händel «Acis és Galathea» c. ragyogó, friss étellel telt pasztorálja. Az 1720-ban írt mű Händel géniuszának egyik legtökéletesebb megnyilatkozása, a dramatizált zenei pasztoralköltemény formai betetőzése. Acis és Galathea mythosának egyszerű, természetes érzelmi tartalma, természeti képek, hangulati ellentétek festése szinte kínálkozik a händeli muzsikára. Az első kórus (pásztorok dala) déli, napsugaras színei, eleven ritmusa, nápolyi népzeneire emlékeztető motívumai különösen jellemző Händel ilyenfajta műveire. Kifogyhatatlan az áriák melodikus szépségének gazdagsága. Galathea közismert gyönyörű dala: «Mint árva gerle, ha búval telve a párjáért zokog, úgy sírok-rivok, szívemmel nem bírok, hol égő vágy lobog», csupa finom kellem, végtelen gyöngédség, amin keresztültört a legbensőbb odaadás anélkül, hogy egy pillanatra is megzavarná a tiszta, elragadó báj harmóniáját.

A II. felvonásban sötétebb hangok jutnak uralomra. Polyphemos, a féltékeny óriás dühöngésének, bosszújának festése, a kontraszthatások mesteri kiaknázása a szerelmi duett melodikus gráciájával szemben. Acis metamorfózis pompás hangfestésre ad alkalmat. Fuvola-hegedűquartett tárja elénk az ezüstös patak csörgedezését, erősbödő, majd halkuló moráját, amelybe újabb ellentétül vegyül Galathea lágy páthosszal telt, megható éneke.

Meg vagyunk róla győződve, hogy Händel pasztorjátéka eleven, zenei szépségekben páratlan muzsikájával színpadi előadásra predesztinált drámai szellemével sokkal nagyobb értéket képviselne egy operai repertoírban, mint a mult század akárhány agyoncsépelt műsorszámá.

*

Az amerikai *Dayton Westminster*-kórus mutatkozott be nálunk minap Williamson J. Finley karnagy vezényletével.

Amerika zenekultúrájáról olvashatunk, hallhatunk eleget, de annál ke-

vesebb alkalmunk van a közvetlen megismerésre. Így a legnagyobb érdeklődéssel vártuk a világhírű, 64 tagú egyházi énekkórus hangversenyt. És csakugyan, a maga «amerikai» nemében a kórus különleges élményt nyújtott. A legelső, ami szembetűnik, már a megjelenés fegyelmzettisége és komolysága. Amint az egyházi jellegű, fehérfelete színű uniformisba öltözött nők és férfiak a dobogó két oldaláról egyenként felsorakoznak, egyöntetű mozdulataikkal olyan benyomást keltenek, mint egy összerakható kép egyes alkatrészei, amelyek gépies pontossággal illeszkednek össze. Csakhamar meg van konstruálva a kép: félkörben, relief-szerűen egymásfölött, elől a nők, hátrább a férfiak. Előttük áll egy kis emelvényen a karmesterük. Mozdulatai — ha háta mögött vagyunk — alig észrevehetők, főképp a kézcuklóra, szájmimikára szorítóknak, karjai csak a nagyobb dinamikai emelkedéseknél mozdulnak el törzsétől. Hangjegy nélkül énekelve, a kar minden egyes tagjának szeme rajta függ. Mozdulatlanágukban, szenttelenségükben még az arcuk is egyformának tűnik fel. Műsorukon Palestrina, Lotti, Bach, azután főleg amerikai zeneszerzők egyházi művei szerepelnek. Mindent megcsinálnak majdnem olyan pontossággal, mintha tökéletes hangszerekből hangzanának a különféle szólamok. Elsőrangú az énekesek hanganyaga is: csupa friss, csengő, szólistáknak is beillő hang. Ez a magyarázata annak, hogy a leghelletszerűbb pianissimók is (ezekben a legnagyobb mesterek) valami sajátos, szép, bár kissé hidegfényű zománcot kapnak. A szólószólamok, ha ki is válnak az együttes harmónikus kíséretének háttéréből, nem egyéni jellegűek, annyira az egyetemesért vannak és nem önmagukért, hogy egy pillanatra sem bontják meg a tökéletes együttműködést. Természetes, hogy ez a szellem a leghatásosabban angol szerzeményben érvényesült. Talán legérdekesebb volt egy néger spirituale bemutatása. Egyhangú melábu, naiv frissesség sajátos keveréke, amiben volt valami csodálatos varázs; messze idegenségek, ismeretlen mélységek: a kultúrátlan emberi lélek a maga ősi, egyetemes mivoltában. Bach fugájánál és A. Lotti művénél szinte sajnáltuk, hogy dacára a nagyszerű technikai megoldásnak, ezekbe a szép formai keretekbe nem tudták beleönteni azt a magávalragadó lendületet,

a szólamoknak azt a szélesen hõmpölygő hatalmas hullámmását, amik ezeknek a drámái szellemű kompozícióknak lényegét alkotják. A gépies, pontos rítmusok, a nagyszerű tanulmányosság, a hűvös fegyelem nem pótolhatják a lelkesedés gyújtóerejét, mint ahogy a lélek kultúrájáért a technika minden csodája sem tud kárpótlást adni.

*

Operaházunk olasz opera bemutatásával zárta le ezidei újdonságainak sorozatát. *Riccardo Zandonai* (szül. 1882.) Olaszország ma egyik legismertebb és legkiválóbb operaszerzője «*Francesca da Rimini*» c. művével mutatkozott be a magyar közönségnek.

Tudvalevő, hogy Olaszországban a XVII. századtól kezdve a színpad volt a zeneszerzők legfőbb ihletője, a tömegek zenei érdeklődésének központja. Az olasz zene jellegzetes tulajdonságai: az inspiráció frissége és eredetisége, a szenvedélyesség, a lágy, édes kantilénák, a forma és a modulációk világossága a drámái zene terén érvényesültek a leghatásosabban. A zenészház valósággal szenvedélye lett az olasz népek. Ez volt minden város büszkesége, legfőbb dísze, a társadalmi élet központja. Ilyen nagyszerű múlt hagyományaival a háttérben, mindig újabb és újabb kifejezési lehetőségekkel gazdagodva futja be világkörűli diadalútját az olasz opera.

Az olasz színpadi zenének ez a nagyszerű lendülete ma mintha megbénult volna Olaszországban is. A tiszta hangszeres zene kezd erősebben előtérbe lépni. Azok, akik hűek maradtak a színpadhoz, a késő romantika formanyelvét teszik magukévá. Mascagni impulzívítása, erős szenzualizmusa, Puccini drámái feszültsége, Giordano eklektikus bőbeszédűsége, Montimezzi szentimentális népiessége és a most bemutatkozó Zandonai színpompás jellemző művészte, nagyszerű leleményessége mind a romantikus szellemből fakadnak. Ugyancsak erre vall jelen operának történeti romantikus szövege, a trecentóban játszódó Paolo Malatesta és Francesca da Polenta tragédiája, amely kitűnő lehetőségeket nyújtott Zandonai verbeli színpadi tehetségének érvényesülésére.

A Dante Divina Comediájából ismert történetet D'Annunzio drámai feldolgozása alapján írták át operaszöveggé. Francescát megsalták, amidőn a dél-

ceg Paolo püpos bátyja, Giancotto számára nyeri őt feleségül. De a két szerelmes szív ismét egymásra talál és ezzel be is telik a végzetük. Milyen gyönyörűen mondatja ezt el Francesca-val Dante! «Egy nap mi ketten egy könyvet lapozva elvastunk benne Lancelotto rejtett szerelméről (Lancelotto a mondai Artur király vitéze királynéját szerette, szerelmük pártfogója és kerítője volt Galeotto), nem is gondolva rosszra. Szemet ez gyakran szememen felejtett s arcunk az olvasásba bele-sápadt; de főleg egy pont lett, amely megejtett. Szent mosolyáról olvasva a vágnak, mely csak egy csókra szomjazik bolondul, ez, aki tőlem többet el sem válhat, ajkon csókol, remegve izgalomtól. Így Galeottónk lett a könyv s írója. — Aznap nem olvasánk azon-túl.» (Inferno. V. 127—139.)

Ami a történet költészetéből a színpadon kárbaveszett, azt D'Annunzio éles, erősen erotikus színekkel, nagy drámaisággal igyekezett pótolni. Különösen ebből a szellemből fakadnak a II. felvonás ostromjelenete és a borzalmas III. felvonás, az ördögi szadista Malatestino szerepeltetése. Ő vezeti nyomra a bosszúálló férjet, aki leszúrja Paolót. Francesca szívszakadva, a halálban egyesül szerelmével.

Ugyancsak ez a teatrális, erős, verisztikus színeket kereső hajlandóság nyilvánul meg Zandonai zenéjében is. A zenekar festői, drámai, sok helyen Wagnerre, Straussra emlékeztető jellemző ereje, nagyhangúsága mellett a melódikus szépség nagyon a háttérbe szorul. Ebből a szempontból a mű legkimagaslóbb része az I. felvonás utolsó jelenete. Francesca először pillantja meg Paolót. Előbbi félelme, idegenkedése ismeretlen jövődöbelije iránt egyszerre eltűnik. Egy hang nem halatszik a színpadon, csak az érzelmek legékesebb két nyelve, a zene és a gesztus beszél. Francesca lassan, tétovázva jön Paolo felé; mind közelebb, mind határozottabban lépked, vele az udvarhölgyek bájos serege. A zenekarban felhangzó gyönyörű, meleg kantiléna mind sóvárgóbban, édesebben énekel: minden árad, sugárik Paolo felé. Francesca mintegy hipnotizálva odanyújt egy bíborszínű rózsát Paolónak, szemük egymásra kapcsolódik; még egy utolsó, öntudatlan lázadó mozdulat, azután megadóan, a szerelmes aszszony alázatával hajtja le fejét. Ennek a jelenetnek minden poézise, az aszszonyi szív minden színgazdagsága és

melegsége, két emberi lélek örök egybe-kapcsolódása ott él abban az átnyújtott bíborrózsában és a celloszólam szélesen zengő melódiájában.

Ezután a II. felvonás ostromjelenetének üres hangorkánja valósággal triviálisnak tetszik. Igazán eredeti általában keveset kapunk a zenében. Paolo és Francesca kettőse — dacára az erős Wagner-hatásnak — távol áll attól a felmagasztaltságtól, amely a Tristanban a forró érzelmáradat erotikáját teljesen átszellemesíti, egy magasabb szférába emeli. Az olasz psziché életigenlő szenzualizmusa a germán befolyást sajátos módon alakította át. A szerelmesek halálánál még inkább érezzük a zeneszerző magasabbrendű átfogóbb, nagyvonalúbb felfogásának hiányát. Nem Dante Paolójának és Francescájának szerelme ez, amely «szívüket nyílóval úgy találta, hogy a pokolban sem hágy keserve még el». A nagy változatosság keresésében, az udvarhölgyek játszi motívumában, az irigy Malatestino vérszomjának, a szánta Giancotto kegyetlenségének, bosszúvágyának drámai jellemzésében elapórozza, elveszti az I. felvonásban felvett vezérfonalat. A Tristan Liebestodja után, mint csúcspont után, már csak a hanyatlás korszaka következhetett a romantikus operában. Zandonai műve egy tehetséges epigon műve, amely újat, továbbvivőt már nem tud adni.

Walter Rózi Francescája igen szép jelenség. Drámai alakítása egy kissé szűk mederben mozog. Ha D'Annunzio szellemében fogta is fel szerepét, a folytonos tragikus pózok, a rettegő, lelki kényszer alatt álló Francesca előtérbe állításával túlzásba ment. E mellett szerelmének éreztetésére, a szív hangjainak kifejezésére kevés eszköze van. A többi szereplő is mind kitűnő. Különösen feltűnt *Szendé* (Giancotto) jellegzetes alakítása. *Márkus László* rendezés rendkívül finom artistikus hatásokat produkált.

Failoni karmester elemében volt a temperamentumának megfelelő mű kitűnő betanításában és vezetésében. *Prahács Margit*.

A szegedi fogadalmi templom orgonájáról.

Az orgonavilágban csak újabban kapcsolódtunk be a művelt Nyugat munkájába, de azért már a legszebb eredményekről számolhatunk be. A külföld legnagyobb orgonaművészei, mint

Bossi, Guilmant, Straube, Sittard, Bonnet szívesen jártak hozzánk jó orgonáin-kon koncertezni, sok derék magyar orgonista szép külföldi sikerekkel tért haza és a francia magas orgonaművészet széniora, az agg párizsi Ch. M. Widor büszke magyar származására; a magyar orgonaismeret tudománya pedig számos igen tiszteltreméltó német, svájci, osztrák, francia és amerikai elismerést aratott már. Ezekben az országokban a legnehezebb problémák megoldására nem egyszer magyar szakértőt hívtak meg.

A magasztos orgonaművészet kultúr-munkájában Szeged most tekintélyesen kiveszi a maga részét. Impozánsan hatalmas fogadalmi temploma immár a teljes elkészülés stádiumához közeledik. Ez az alkalom többek közt aktuálissá tette megfelelő monumentális orgona megépíttetését. A helyi érdekeltségek finom megérvéssel messze túlszárnyalták ebben a kérdésben a sablonos kereteket és az ügyből országos érdeket csináltak. Gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter művészetpártoló nagylelkűsége folytán olyan orgonát építtetnek, amely egyrészt az ország legnagyobb és Európa egyik legjobb orgonája lesz, másrészt pedig országnak-világnak fennen fogja hirdetni a magyar orgonaművészet átfogó jelentőségét.

A diszpozíció megtervezésével e sokok íróját, a műszaki tervek kidolgozásával és kivitelével a pécsi Angster Józsefet bízták meg.

A tervek elkészítése nem volt könnyű munka. Ma, amikor az orgonaproblémák a művelt nyugat irodalmában, kongresszusain és gyakorlatában forrva erjednek, amikor az eddig szokásos egyoldalú tervezésmódok válságában a külföld legjelesebb szaktudósai azon tanakodnak, hogy mi módon kellene a mai orgonák hibáit mind hanghatási, mind technikai tekintetben kiküszöbölni, és a régi klasszikus mesterorgonák művészi értékeit hogyan lehetne a

modern igényeknek megfelelően leginkább hasznosítani, rendkívül felelősségteljes vállalkozás oly óriási arányú hangszeren, mint amilyen a szegedi orgona lesz, maradandónak szánt gyakorlati megoldást találni.

A szegedi fogadalmi templom orgonájának kerekén 101 játéka lesz a harangjátékok is beszámítva 7200 hangzó szerkvel, 5 manual és 1 pedálbillentyűzetten elosztva. Az orgona felhang-gazdagsága páratlan a maga nemében, s ezzel a regisztratív hangszínezéseknek és fokozásoknak olyan kimeríthetetlen tárháza nyílik meg, amilyennel egyetlen más hasonló nagyságú orgona sem rendelkezik. A kevésbbé jártas szakértő a diszpozíciót nézve, eleinte szinte megijed, de behatóbb tanulmányozás után minden orgonista és orgonaépítő egyetért és igazat ad a tervezőknek abban, hogy ez lesz a világ egyik leghatalmasabban, legfényesebben és legtöbbször dalúan hangzó orgonája mindennemű bruxalizáló elem teljes kiküszöbölése mellett. Ez a hangszer a csak alig sejthető, étherien finom pianissimóktól a Sinai-hegy mennydörgésének fortissimói-ig a hangárnyalatoknak és hangszínkeveréseknek meglepően pazar, soha nem álmodott sokféleségét fogja nyújtani.

A régi német, francia és olasz klaszszikus felépítésű orgonaművet pompásan egészíti ki az új délfrancia bombardemű, a spanyol chamade-trombiták kara az újnémet szerafonművel és a templom kupolája és szentélye közötti padlástérbe állítandó távmű. Ez utóbbi a kupola felé eső nyíláson át mintegy távolban az égből fog a hívekhez és a hallgatóságához lehangan-zani.

A hangszer fújtatása villamos szélpörgettyűvel történik, szerkezeti működése pedig a legmodernebb amerikai rendszerű villamos berendezés lesz, annak a hibái és hátrányai nélkül. — Az átvételre nagyszabású ünnepségeket terveznek. *Geyer József.*

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.